

**ALİŖTIRMA VE ÖRNEKLERLE BAŖLANGIÇ
SEVİYESİNDE ÇUVAŖÇA GRAMERİ**

Albina KIRAN

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Funda KARA

2013

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Albina KIRAN

**ALİŞTIRMA VE ÖRNEKLERLE BAŞLANGIÇ SEVİYESİNDE
ÇUVAŞÇA GRAMERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Funda KARA**

ERZURUM - 2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

03.07.2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Alıştırma ve Örneklerle Başlangıç Seviyesinde Çuvaşça Grameri” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/07/2013

[Albina KIRAN]

Akıf

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç.Dr. Funda KARA danışmanlığında, Albina KIRAN tarafından hazırlanan bu çalışma 03 / 07 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Funda KARA

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 03 / 07/ 2013

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İŞARET VE KISALTMALAR.....	VI
ÖN SÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞ TÜRKÇESİNİN GENEL SES ÖZELLİKLERİ ve KONUŞMA İFADELERİ

1.1. ÇUVAŞ TÜRKÇESİNİN GENEL SES ve ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	8
1.2. KONUŞMA BECERİSİ KAZANMA.....	9
1.2.1. Selamlaşma ve Vedalaşma	10
1.2.2. Tanışma.....	10
1.2.3. Aileyi Tanımaya Yönelik İfadeler	11
1.2.4. Sıradan Bir Günün Nasıl Geçirildiğine Dair Soru ve Cevaplar	12
1.2.5. Hasta ile Doktor Diyalogu	13
1.2.6. Günlerle İlgili Diyalog.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞÇA ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. FİİL (Mastar).....	15
2.1.1. Zaman ve Kip Ekleri.....	15
2.1.1.1. Zaman Ekleri	15
2.1.1.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	15
2.1.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman	16
2.1.1.1.3. Şimdiki-Geniş Zaman	19
2.1.1.1.4. Gelecek Zaman	23
2.1.1.2. Tasarlama Kip Ekleri.....	25
2.1.1.2.1. Emir Kipi.....	25
2.1.1.2.2. Şart Kipi	27
2.1.1.2.3. İstek Kipi.....	29
2.1.1.2.4. Gereklilik Kipi.....	31

2.1.1.3. Cevher (i-) Fiilinin Kipleri (Rivayet, Hikâye, Şart, Geniş).....	34
2.1.1.4. Fiillerde Soru	41
2.2. İSİM.....	41
2.2.1. Dil Bilgisi Ulamları Bakımından İsimler	41
2.2.2. İsimlerde Sayı.....	43
2.2.3. İsimlerde Cins	44
2.2.4. İsimlerde Soru	45
2.2.5. İsimlerde İyelik	45
2.2.6. İsimlerde Hâl.....	46
2.2.6.1. Təp Padej (Yalın Hâl).....	47
2.2.6.2. Kamānlāh Padejē (İlgi Hâli)	47
2.2.6.3. Paru Padejē (Yönelme / Belirtme Hâli).....	48
2.2.6.5. Tuhu Padejē (Ayrılma Hâli).....	50
2.2.6.6. Përlelēh Padejē (Vasıta Hâli)	51
2.2.6.7. Şuklāh Padejē (Yokluk Hâli)	52
2.2.6.8. Pirke Padejē (Sebep Hâli).....	53
2.3. ZAMİRLER.....	53
2.3.1. Şahıs Zamirleri	53
2.3.2. İşaret Zamirleri.....	54
2.3.3. Dönüşlülük Zamirleri.....	55
2.4. SIFATLAR.....	56
2.4.1. Niteleme Sıfatları	56
2.4.2. Belirtme Sıfatları	57
2.4.3. Gösterme Sıfatları	57
2.4.4. Soru Sıfatları	57
2.4.5. Belgisiz Sıfatları.....	58
2.4.6. Sayı Adlarının Sıfat Olarak Kullanılması	58
2.4.6.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	58
2.4.6.2. Üleştirme Sıfatları.....	58
2.4.6.3. Kesir Sayı Sıfatları.....	59
2.4.6.4. Sıra Sayı Sıfatları	59
2.5. ZARF	61
2.5.1. Durum Zarfları	61

2.5.2. Miktar Zarfları.....	62
2.5.3. Zaman Zarfları	62
2.5.4. Yer-Yön Zarfları	63
2.5.5. Sebep Zarfları.....	63
2.5.6. Soru Zarfları.....	64
2.5.7. Karşılaştırma Zarfları	64
2.6. EDATLAR, BAĞLAÇLAR, ÜNLEMLER.....	65
2.6.1. Edatlar.....	65
2.6.2. Bağlaçlar	66
2.6.3. Ünlemler	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇUVAŞÇA BİR METNİN İNCELENMESİ

3.1. METNİN TRANSKRİPSİYONU	68
3.2. METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIĞI.....	69
3.3. METNİN DİLBİLGİSEL ÇÖZÜMÜ.....	71
SONUÇ	76
KAYNAKÇA.....	78
EKLER.....	80
Ek 1: CEVAPLAR	80
Ek 2: SÖZLÜK.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	100

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ALİŞTİRMA VE ÖRNEKLERLE BAŞLANGIÇ SEVİYESİNDE ÇUVAŞÇA
GRAMERİ

Albina KIRAN
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Funda KARA
2013, Sayfa: 115

Jüri: Doç. Dr. Funda KARA (Danışman)
Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK
Yrd. Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

Bu çalışma, Çuvaş Türkçesini öğrenmek isteyenler için başlangıç seviyesinde hazırlanmıştır. Bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Çuvaşlar ve Çuvaşistan ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde ses ve şekil bilgisi hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde genel gramer konularına değinilmiş ve ilgili bölümlerde alıştırmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde gramer konularını pekiştirmek amacıyla kısaltılmış bir hikâye önce Latin alfabesine aktarılmış, daha sonra Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda alıştırmaların cevapları, küçük bir sözlük ve kaynaklar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çuvaşlar, Çuvaş Türkçesi.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**CHUVASH GRAMMAR IN THE BEGINNER LEVEL WITH EXERCISES AND
EXAMPLES**

Albina KIRAN

Advisor: Doç. Dr. Funda KARA

2013, Page: 115

Jury: Assoc. Prof. Dr. Funda KARA (Advisor)

Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK

Assist. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

This study was for the people who wants to learn Chuvash Turkish at beginner level. The study has an introduction and three chapters. A short information was given about Chuvash and Chuvashia in the introduction. The first chapter gives a brief information about phonetic and morphology. In the second chapter, main grammer topics was dealed and practice exercises were given. In the third chapter, for more practice abridged stories were used in Latin alphabet and then translated into Turkish and its morphology we examined.

An answer key, a small dictionary and a bibliography was added to the and.

Key Words: Chuvash, Chuvash Turkish.

İŞARET VE KISALTMALAR

(...)	: x(y): x'in kapsamında y vardır.
>	: x>y: y,x'ten doğmuştur.
<	: x<y: y,x'ten eskidir.
/	: ve, veya
ø, Ø	: işaretsiz fonem veya monem
[...]	: [x]: x, aslında eksiktir veya işaretli değildir.
+	: isim soylu öge
-	: fiil soylu öge
(-)	: ÇT'nde ikilemeleri birbirinden ayırmak için kullanılır
ayh	: Ayrılma hâli eki
blh	: belirtme hâli eki
bh.	: bulunma hâli eki
bs.	: baskı, basım
ÇT	: Çuvaş Türkçesi
ç.ş.	: çokluk şahıs
çk	: çokluk eki
+e	: ek fiil
ek	: emir kipi
F-	: fiil
GT	: Genel Türkçe
gk	: gereklilik kipi
gz	: Gelecek zaman
ggz	: görülen geçmiş zaman
İB	: İdil-Bulgarları
ih	: ilgi hâli eki
ik	: istek kipi
iy	: iyelik eki
-k	: kip
mkf	: muktedirlik fiili
ögz	: öğrenilen geçmiş zaman
sh	: sebep hâli eki

+ş	: şahıs
şk	: şart kipi
şgz	: şimdiki-geniş zaman
TT	: Türkiye Türkçesi
t.ş.	: teklik şahıs
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
vsh	: vasıta hâli eki
yh	: yalın hâli eki
Yay.	: Yayını / Yayınları
ynh	: yönelme hâli eki
ykh	: yokluk hâli eki
z.k.e.	: zaman ve kip eki
zfe	: zarf-fiil eki

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu).....	15
Tablo 2. 2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumsuz).....	16
Tablo 2. 3. /l/, /n/, /r/ Harfleri ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu).....	17
Tablo 2. 4. l/, /n/, /r/ Dışındaki Ünsüz Harfler ve Ünlüler ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu).....	17
Tablo 2. 5. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumsuz)	18
Tablo 2. 6. Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu).....	19
Tablo 2. 7. Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumsuz)	20
Tablo 2. 8. /a/, /e/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu).....	20
Tablo 2. 9. /u/, /ü/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)	20
Tablo 2. 10. /i/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu).....	21
Tablo 2. 11. İkinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)	21
Tablo 2. 12. İkinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumsuz)	21
Tablo 2. 13. Ünsüzler ve /a/, /e/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumlu) .	23
Tablo 2. 14. /u/, /ü/ ve /i/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumlu).....	23
Tablo 2. 15. Ünsüzler ve /a/, /e/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumsuz) 24	
Tablo 2. 16. /u/, /ü/ ve /i/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumsuz)	24
Tablo 2. 17. Emir Kipi Çekimi (Olumlu).....	25
Tablo 2. 18. Emir Kipi Çekimi (Olumsuz).....	25
Tablo 2. 19. Birinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumlu).....	27
Tablo 2. 20. Birinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumsuz).....	27
Tablo 2. 21. İkinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumlu).....	28
Tablo 2. 22. İkinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumsuz)	28
Tablo 2. 23. Birinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)	29
Tablo 2. 24. Birinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)	29
Tablo 2. 25. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)	30
Tablo 2. 26. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)	30
Tablo 2. 27. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)	31
Tablo 2. 28. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)	31
Tablo 2. 29. Birinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumlu).....	32

Tablo 2. 30. Birinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumsuz).....	32
Tablo 2. 31. İkinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumlu).....	33
Tablo 2. 32. İkinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumsuz).....	33
Tablo 2. 33. i- Fiilinin Hikâye Çekimi	35
Tablo 2. 34. i- Fiilinin Rivayet Çekimi	37
Tablo 2. 35. Şartlı Birleşik Zaman	40
Tablo 2. 36. Ek fiilin geniş zaman çekimi.....	41
Tablo 2. 37. Canlı ve cansız isimler	41
Tablo 2. 38. Yanlı ve yansız isimler.....	44
Tablo 2. 39. İyelik biçimbirimleri	46
Tablo 2. 40. Hâller.....	46
Tablo 2. 41. Şahıs Zamirlerinin Hâl Çekimi	54
Tablo 2. 42. İşaret Zamirlerinin Hâl Çekimi	54
Tablo 2. 43. Dönüşlülük Zamirlerinin Hâl Çekimi	55
Tablo 2. 44. Üstünlük Derecesi	57
Tablo 2. 45. En Üstünlük Derecesi.....	57

ÖN SÖZ

Çuvaş Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi; Çuvaş edebiyatı, halk edebiyatı; Çuvaşların dini, kültürü ve Çuvaşlarla ilgili diğer konularda Türk ve yabancı birçok araştırmacı tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ellinizdeki bu yüksek lisans tezi söz konusu çalışmaları küçük bir halkası niteliğindedir.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ile ilgilenenlerin, Çuvaş Türkçesini merak edip öğrenmek isteyenlerin başlangıç seviyesinde faydalanabilmeleri amacıyla bu çalışmayı hazırladık.

Türkiye Türkçesi ile karşılaştırarak vermeye çalıştığımız temel bilgilerde bütün dikkatimize rağmen gözden kaçan hususların hoş karşılanmasını ümit ediyoruz.

Yüksek lisans tezi çalışmamda başta titizliği, bilgisi, sabrı ve yardımları için tezimin danışmanı Doç.Dr. Funda KARA'ya, tezin kontrolünü yapan Doç.Dr. Metin YILMAZ'a, sorularımı yanıtsız bırakmayan Yrd.Doç.Dr. Süleyman EFENDİOĞLU'na, son olarak da varlığı ile güç veren oğluma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum – 2013

Albina KIRAN

GİRİŞ

1. ÇUVAŞ TÜRKLERİ

Çuvaş Türkleri, İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk topluluklarından biridir. Günümüzde Çuvaş Türklerinin çoğunluğu Rusya Federasyonu'na bağlı Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Bunun dışında Çuvaşlar Tataristan, Başkurtistan, Mari El, Mordva, Udmurtya Cumhuriyetlerinde, Rusya'nın Saratov, Samara, Ulyanovsk, Orenburg eyaletlerinde ve Sibirya'nın Tümen, Kemerov, Krasnoyarsk bölgesinde de yaşamaktadırlar. Çuvaşistan Rusya'nın Avrupa'ya yakın olan bölgesinde, orta İdil kısmında bulunmaktadır. 18300 km²' lik küçük bir alana sahiptir. Çuvaşistan'ın batısında Nijni Novgorod, kuzeyinde Mari El Cumhuriyeti, doğusunda Tataristan, güneyinde Mordva cumhuriyeti ve Ulyanovsk şehri bulunmaktadır. Çuvaş Türkleri kendilerine *Çăваш* demektedir. Çuvaşistan'ın başkenti Çuvaşça *Şupaşkar*, Rusça ise *Çeboksarı*'dır. Şupaşkar'dan sonra başlıca büyük şehirleri şunlardır; Yeni Şupaşkar, Kanaş, Ulatır, Şëmërle, Kuslavkka, Şërpü ve Yedirne. 2010 yılındaki nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu içerisindeki Çuvaşların sayısı aşağıda verilen tablodaki¹ gibidir.

Bölgeler	Kişi
Çuvaş Özerk Cumhuriyeti	814750
Tatar Özerk Cumhuriyeti	116252
Başkurt Özerk Cumhuriyeti	107450
Ul'yanovsk Oblastı	94970
Samara Oblastı	84105
Tümen Oblastı	25690
Orenburg Oblastı	12492
Krasnoyarsk Oblastı	11036
Saratov Oblastı	12261
Moskova	14313
Kemerov Oblastı	9301
Hantı-Mansiyski Otanom Bölgesi	13596
Moskova Oblastı	12466

¹ http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/results-inform.php (02.14.2012)

Sverdlovskiy Oblastı	8304
Yamalo-Venetski Otonom Bölgesi	3471
Volgograd Oblastı	5851
Komi Cumhuriyeti	5077
Mari Özerk Cumhuriyeti	6025
İrkutsk	4589
Perm	4715
Penza	5614
Tomsk	3997
Nijegorodsk Oblastı	9765
Toplam	1.386.090

Çuvaşlar etnik kökene göre üç gruba ayrılmaktadır:

1. Viryal / Turi Çävaşsem (Yukarı Çuvaşlar): Bu gruba mensup olanlar Çuvaşistan'ın kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşarlar.
2. Anatri Çävaşsem (Aşağı Çuvaşlar): Bu gruba mensup olanlar Çuvaşistan'ın güneyi ve Çuvaşistan'ın dışında yaşarlar.
3. Anat Yençi Çävaşsem (Orta Aşağı Çuvaşlar): Bu gruba mensup olanlar Çuvaşistan'ın kuzeydoğu ve orta kesiminde yaşarlar.

Çuvaşların çoğu, Ortodoks Hristiyanlardır. Rus devleti, İdil-Ural bölgesindeki halkı yüzyıllar içerisinde Hristiyanlaştırmaya ve kültürel açıdan asimile etmeye çalışmıştır. Bu sebeple, 1552'den, Kazan Hanlığı yıkıldıktan sonra 1917'ye kadar Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasını sürdürmüştür. Bu politika sürecinde Ruslar Çuvaşlara bazen sert bazen de yumuşak davranmışlardır. Hristiyan dinini kabul etmeyen Çuvaşlar da göç etmek zorunda kalmıştır. Çuvaşların bazıları Türklerin Gök Tanrı (Şamanizm) inancını korumuştur. Bugün Müslümanlığını koruyan küçük bir Çuvaş grubu da vardır.

“Çuvaşların kökeni hakkında tarihçiler ve dilciler çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Bu görüşlere göre Çuvaşların kökeni Hunlarda, Avarlarda, Bulgarlarda, Fin kavimlerinde, Hazarlarda, Burtaslarda, hatta Sümerlerde ve Sarmatlarda aranmıştır. Ancak günümüzde tarihçiler, dilciler, arkeologlar ve etnografların yaptıkları çalışmalar

*neticesinde Çuvaşların kökenini Bulgarlara dayandıran görüş ağırlıklı olarak kabul edilmiştir*².

Tatar bilim adamı Hüseyin Feyizhan'ın 1863 yılında Bulgar mezar taşlarında Çuvaşça kelimeler bulmasıyla, Çuvaşların kökenini Bulgarlara dayandıran görüş kabul görmüştür. Bu görüşü Çuvaşların bilim adamı N.İ.Aşmarin³ de XX. yüzyıl başlarında öne sürmüştür. Aşmarin “çavaş” kelimesinin etimolojisini “şavaş”, “şıvas”, “şavaş”, “Savaş”, “Savas”⁴ şeklinde göstermiştir. Metin Yılmaz'ın “Suvas”, “savas” kelimesi “Suvar” kelimesinden başka bir şey değil, “Suvar” kelimesi setasızmla “Suvaz” şeklinden geçerek “Çuvaş” şekline dönüştüğü görüşüne⁵ katılmaktayız.

*“Çuvaşların ataları olan İdil Bulgar devleti, Altın Ordu Hanı Timur tarafından yakılıp kül edilir ve İdil Bulgar Devleti'nin zengin kültürü, kaynakları yok olur. Çuvaşlar da bu duruma “Hërlë ëne şise yarat’.” (Kitapları “kırmızı inek” yedi) demektedirler.”*⁶

*“Çuvaş” adı geçen eserler çok eski dönemlere ait değildir. Çuvaş adı ilk kez 16. yüzyılın başında Rus yıllıklarında karşımıza çıkmaktadır. “İstoriya o Kazanskoy Tsarstve (Kazanskiy Letopisi)” de 1502 yılın alında Çuvaş adı zikredilmektedir. 16. yüzyılda Kinez A. M. Kurbski'nin 1551 yılında Kazan'a seferini anlatan bölümde yazmıştır: “Yegdaj, Sura Irmağı'na yüzerek geçer. Onu Dağlık Mari'de yaşayan ve değişik dil ile konuşan Çuvaşlar karşılar. Yaklaşık 500 - 1000 kişi Çar'ın gelişine sevinerek karşılar. Çar'ın geldiği yere Sviyaga'da şehir inşa ederler.”*⁷

*“1692 yılında Lıslov, Kazan'da eski bir Tatar belgesi bularak okur ve bu belgeyi “Skiyaskaya İstoriya” adlı eserinde kaydeder. Bu belgede 1508 yılında Tatar bayramı olduğu, Kazan Hanı'nın bütün tebasını bayrama davet ettiği ve Çuvaşların da bu bayrama katıldıkları yazılmaktadır.”*⁸

² Durmuş Arık, *Hristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, (Birinci Basım), Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, s.8.

³ N.İ. Aşmarin, *Bolgarı i Çuvaşi*, Tipo-litografiya İmperatorskogo Universiteta, Kazan 1902, s. 33-34.

⁴ N.İ. Aşmarin, *Slovar' Çuvaşskogo Yazıkı I-XVII*, Çeboksarı 1928-1950.

⁵ Metin Yılmaz, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Çuvaş edebiyatı I-XXVI*, (Birinci Baskı) T.C.Kültür ve turizm Bakanlığı, Ankara 2003, XXVI, 14.

⁶ A.V.Vasil'yev, A.E.Gorşkov v vd., *Revolutsiıçenhi Çavaş Literaturi I-II*, Çıvas Kineke İzdatel'stvi, Şupaşkar 1989, II, 25.

⁷ M.R. Fedotov, *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıkı I-II*, Çuvaşskiy Gosudarstvenniy İstitut Gumanitarnih Nauk, Çeboksarı 1996, I, 394.

⁸ Metin Yılmaz, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Çuvaş Edebiyatı I-XXVI*, (Birinci Baskı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2013, XXVI, 13.

“1469 yılında Kazan Hanı İbrahim Han hanlıkta yaşayan halkları ve hanlığın coğrafyasını kaydettirmiştir. Bu çalışmada Çuvaşlar, Çeremişler, Mıkşılar, Mişerler ve Tatarlar yukarı halk olarak kaydedilmiştir. Bundan sonra, 1469 yılından itibaren “Çuvaş” kelimesi resmi belgelerde görülmeye başlamıştır.”⁹

2. ÇUVAŞ TÜRKÇESİ

“Çuvaş Türkçesi, 10. yüzyılda İdil Bulgarları döneminde şekillenmeye başlayıp 15. yüzyılda, günümüzdeki Çuvaş topraklarında oluşumunu tamamlamış Çuvaşların dilidir. Çuvaş Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen sonuç, Çuvaş Türkçesinin İdil Bulgar Türkçesinin bir devamı ve Ana Bulgarcanın günümüzdeki tek temsilcisi olduğu yönündedir.”¹⁰

ÇT, Türk dilleri arasında, bir taraftan Moğolcaya diğer taraftan da Fin-Ugor dillerine olan yakınlığı ile özel bir yer tutar. ÇT’nin Çeremişçeden ve Votyakçadan giren birkaç kelimeye dayanarak Fin-Ugor dillerine benzediği söylenir. Moğolcadan birkaç kelimenin girmesine dayanarak da Moğol dillerine benzediği iddia edilmiştir.

20. yüzyılda modern dil araştırmaları sonucunda ve bilim adamlarının uzun tartışmalarından sonra Çuvaş Türkçesinin fonetik gramer ve sözlük ile ilgili alanda yapılan çalışmalardan yola çıkarak, Türk dilinin bir kolu olduğu kanıtlanmıştır. ÇT’nin üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına bakılırsa, bugün ÇT, Türk dilinin tasnifinde kendi başına bir grup oluşturan lehçedir. Başka lehçeler ile anlaşılma oranı çok düşüktür. Ana Bulgarcanın devamı olan l / r Türkçesidir. Eski Bulgar Türkçesinin devamıdır.

Çuvaş Alfabeti

“Çuvaşça ilk kez 1730’lu yıllarda Rus alfabesi ile yazılmaya başlamıştır. İlk Çuvaşça gramer 1769’da yayımlanmışsa da Çuvaşça için ilk alfabe 1871-1872 yıllarında İ. Ya. Yakovlev tarafından hazırlanmış ve bu alfabe 1933’e kadar kullanılmıştır. 1933’te alfabede birkaç değişiklik yapılmış ve bu yeni alfabe 1938’e kadar yürürlükte kalmıştır. 1938’de yapılan yeni bir takım değişikliklerle Çuvaş alfabesi bugünkü en son biçimini almıştır.”¹¹

⁹ Metin Yılmaz, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Çuvaş Edebiyatı I-XXVI*, (Birinci Baskı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2013, XXVI, 13.

¹⁰ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri -Giriş-*, Yıldız Dil ve Edebiyat 2, İstanbul 2003, s.53.

¹¹ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri -Giriş-*, Yıldız Dil ve Edebiyat 2, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 61.

ÇT birçok değişikliklerden sonra bugünkü durumuna gelmiştir. Çuvaş alfabesi 37 harften oluşmaktadır:

Harf	Çeviri yazılı	Harf	Çeviri yazılı
А а	A a	Р р	R r
Ӑ ӑ	Ӑ ӑ ¹²	С с	S s
Б б	B b	Ç ç	Ş ş
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u
Д д	D d	Ӳ ӳ	Ü ü
Е е	Ye/ye/E/e	Ф ф	F f
Ё ё	Yo / yo	Х х	H h
Ё ё	Ё ё ¹³	Ц ц	Ts / ts
Ж ж	J j	Ч ч	Ç ç
З з	Z z	Ш ш	Ş ş
И и	İ i	Щ щ	Şç / şç
Й й	Y y	Ъ	‘ (kalınlık işareti)
К к	K k	Ы ы	I ı
Л л	L l	Ь	’ (yumuşaklık işareti)
М м	M m	Э э	E / e
Н н	N n	Ю ю	Yu / yu
О о	O o	Я я	Ya / ya
П п	P p		

Ünlüler

A, Ӑ (O), I, U Kalın ünlüler

E, Ё, Ü, İ İnce ünlüler

İnce ünlüler yanındaki ünsüzleri yumuşatır: *Pukane* [pukan’*e*] - (bez bebek), *pülēm* [p’ül’ēm’] - (oda), *kērēk* [k’ēr’ēk’] - (kürk), *hēvel* [h’ēv’el’] - (güneş.)

Kalın ünlüler ise yanındaki ünsüzleri kalınlaştırır: *Arman* [arman] - (değirmen), *uram* [uram] - (sokak), *upa* [upa] - (ayı), *kaşkār* [kaşkār] - (kurt.)

¹² /a/ ile /u/ arası ber sestir.

¹³ /ö/ ile /i/ arası bir sestir.

Tek veya çift olarak kullanılan sesler: E, Ė, IO, Я

E, Ė, IO, Я harfleri, - Ünsüzlerden sonra gelirse: <i>атте</i> [atte] (baba), <i>сѣтел</i> [sĕtel] (masa), <i>вѣля-</i> [vı'l'a-] (oyna-) vb. tek ses şeklinde telaffuz edilir.	E, Ė, IO, Я harfleri, - Kelime başında bulunuyorsa: <i>ял</i> [yal] (köy), <i>юрă</i> [yură] (şarkı) vb. - Kelime içinde ünlüden sonra gelmiş ise: <i>пуйн</i> [puyan] (zengin), <i>зүѣк</i> [zuyok] (yağmur kuşu) vb. - İnceltme (Ь) ve kalınlaştırma (Ъ) işaretlerinden sonra kullanılmış ise: <i>семье</i> [šem'ye] (aile), <i>тухья</i> [tuh'ya] (kadın başlığı) çift ses şeklinde telaffuz edilir.
--	--

ÇT'nde Ünlü Uyumu

ÇT'de kalınlık-incelik uyumu vardır. Kalın ünlülerle başlayan bir kelime kalın ünlülerle devam eder ve biter. İnce ünlülerle başlayan kelime ise ince ünlülerle devam eder ve biter. Ekler de kelimeye bu uyuma göre eklenir: *aça* (çocuk), *aça+lăh* (çocuk+luk), *vilēm* (ölüm), *vilēm+sĕr* (ölümsüz), *văy* (güç), *văy+săr* (güç+süz), *uram* (sokak), *uram+şăn* (sokak için.)

Kalınlık-incelik uyumunu bozan durumlar da vardır;

a) 3.t.ş. iyelik eki “ĕ” eki bu uyumu bozar: *Alăk+ĕ* (kapısı), *şul+ĕ* (yolu), *uram+ĕ* (sokağı), *yultaş+ĕ* (arkadaşı.)

b) Tek bir biçimi olan +**sem** çokluk eki de uyum dışı eklerdendir: *Uram+sem* (sokaklar), *appa+sem* (ablalar), *aça+sem* (çocuklar), *ulma+sem* (elmalar.)

c) TT'ndeki ilgi hâli "daki" biçimbiriminin karşılığı olan +**ti** / +**ri** ekleri de uyuma aykırıdır: *Vărman+ti* (ormandaki), *şırma+ri* (ırmaktaki), *şkul+ri* (okuldaki), *uram+ri* (dıştaki, sokaktaki), *Husan+ti* (Kazan'daki), *Şupaşkar+ti* (Çeboksarı'daki.)

d) Ayrıca anne ve baba kelimeleri ile birleşik kelimelerde de bu uyuma uyulmaz: *Anne* (anne), *atte* (baba), *tum+tir* (elbise), *kĕr+kun+ne* (sonbahar), *şur+kun+ne* (ilk bahar).

Ünsüzler

Rusçadan geçen ünsüzler de dahil edildiğinde ÇT'de toplam 26 ünsüzün olduğu söylenebilir. Diğer Türk lehçelerinden farklı olarak Çuvaşçada “ş” ünsüzü bulunmaktadır. Bu “ş” sesi Türkiye Türkçesinde “y”, Kazak Türkçesinde “j”, Tatar Türkçesinde “c” karşılığını vermektedir: *şumăr - yağmur, jambır, cambır. Şul - yol, jol, col.*

"Çuvaşça'da ünsüzler, kalın ve ince olmak üzere ikiye ayrılırlar. Birtakım seslerin düşmesi sonucu yanlarındaki seslerin incelendiği ve kalın sıradan ünlülerin yanında daha ince telaffuz edildiği görülür. l', n', t', r', k', p', v', h', m', ş', b', f' sesleri bu şekilde oluşmuş ince seslerdir. pulmast' "olmaz", şav' "gürültüsü", şmă h' "unu" vb. Bu seslerin aynı zamanda kalın şekilleri de vardır."¹⁴

B, v, g, d, j, f, ts, şç, yo ünsüzleri ile kalınlık işareti (‘) Rusçadan alınan kelimelerde görülür.

b, g, d, d', j, z, z', d', z', v, v', l, l', m, m', n, n', r, r' Tonlu ünsüzler

p, p', k, k', ş, ş', ş, h, h', f, f' Tonsuz ünsüzler

Tonlu ve tonsuz ünsüzlerle ilgili bazı kurallar:

a) Kelime başında ve sonunda sadece tonsuz ünsüzler bulunmaktadır: *Hut (kat), păs- (boz-), tăk- (dök-)*

b) İki ünlü arasında (*aka (ekin), ěne (inek), kĕpe (elbise), Atăl (İdil), sĕtel (masa)*) veya bazı tonsuz ünsüzlerle ünlüler arasında (*kĕlençe (şişe), şurta (mum), saltak (asker), ũkerĕĕk (resim), yultaş (arkadaş)*) bulunan sesler hem tonlu hem tonsuz olabilir:

c) Tonsuz ünsüzler l, m, n, r, v, y seslerinden sonra ve ünlüler arasında tonlulaşır. Bu durum yazıya yansımaz, tonlulaşma sadece telaffuzda gerçekleşir: *Aĕa - [aca] (çocuk), akă - [agă] (işte), Atăl - [Adăl] (İdil.)*

¹⁴ Metin Yılmaz, *Çuvaş Türkçesinde Fiil*, (Bastırılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 60

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞ TÜRKÇESİNİN GENEL SES ÖZELLİKLERİ ve KONUŞMA İFADELERİ

1.1. ÇUVAŞ TÜRKÇESİNİN GENEL SES ve ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

"Çuvaşçanın başlıca seslik özellikleri şunlardır."¹⁵

1. Genel Türkçe /z/ fonemine karşılık /r/ bulunması: GT toköz "9" = Çuv. tăhhăr; GT öküz = Çuv. vǎGăr, GT kız "kīz" = Çuv. hēr vb.
2. Genel Türkçe /ş/ fonemine karşılık genellikle /l/ bulunması: GT yāş "yaş, yıl" = Çuv. şul, GT tāş "taş" = Çuv. çul, GT= taş "dış" = Çuv. tul, GT bēş "5" = Çuv. pillěk, GT ēşik "kapı" = Çuv. alāk vb.
3. Genel Türkçe /ş/ fonemine karşılık bir grup sözcükte öndamaksıl /ş/ bulunması: GT baş = Çuv. puş; GT kaşı- = Çuv. hış-, GT yaşı- "parlamak, ışık vermek" = Çuv. şış-, GT üruş- = Çuv. vǎrş- vb.
4. Eski Türkçe /d/ foneminin /r/ ye değişmesi: Çuv. ura "ayak" < *adağ, AT *ādıl- "ayrılmak" = Çuv. urāl-, GT īd- "göndermek" = Çuv. yar-, GT ūdı- "uyumak" = Çuv. şıvāt- vb.
5. Sözbashi /y/ foneminin öndamaksıl /ş/ye değişmesi: *yāruḡ > şılǎ h "günah", *yūnuḡ "un" > šānǎh, *yēti "7" > Çuv. şiččě, *yāl "yaş, yıl" > Çuv. şul, *yūr "100" > Çuv. şēr vb.
6. Her durumdaki /ç/ foneminin genellikle öndamaksıl /ş/ye değişmesi: *çeçek > Çuv. şeške "çiçek", *çana > Çuv. şuna "kızak", *ölç- > viş-, *ūç > Çuv. vēş "uç" vb.
7. /ı, i/ önündeki /s/ foneminin /ş/ye değişmesi: *siṇek > šāna "sinek", *siṇük > šǎ mā "kemik", *sārıǵ > siarıǵ > şurǎ "ak" vb.
8. /ı, i/ önündeki /t/ foneminin /ç/ ye değişmesi: *tıl > çělhe "dil", *tāl > *tial > çul "taş", yēti "7" > şiččě, *yē- "yemek" > Çuv. ši- vb.
9. Uzun ünlülerden önce başta /y/ türemesi: *āt > yat "ad", *āçı- > yüş- "acımak, ekşimek", *ēl "halk" > yal "köy", *īd- "göndermek" > yar-, *ēkir "ikiz" > yěGěr, *īr "iz" > yěr, *ūya > yǎva "yuva" vb.
10. Yuvarlak ünlülerden önce başta /v/ türemesi: *ōn > vunnǎ "10"; *urun > vǎrām "uzun", öl- > vil-, *ölç- > viş-, *ört- > vit- vb.

¹⁵ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri - Giriş-*, Simurg Yayınevi, İstanbul 1999, s.58-60.

1.2. KONUŞMA BECERİSİ KAZANMA

ÇT, diğer Türk lehçelerine nazaran zor anlaşılan bir dildir. ÇT'ne yabancı dil öğretiminde kullanılan metodla yaklaşmak gerekir. ÇT öğretilirken diğer lehçelerde yapıldığı gibi ses olaylarından başlamak yerine kolaydan zora doğru sıralanan ifade ve diyaloglar öğretilmelidir. Bu bağlamda selamlaşma, tanışma ve vedalaşma gibi durumlarda karşımızdaki kişinin yaşına, kültürüne, bilgi seviyesine ve bizimle samimiyetine bağlı olarak şu kalıp ifadeler kullanılır:

Сывләх сунатăп!	Sıvlăh sunatăp!	(Merhaba!)
Салам!	Salam!	(Selam!)
Ырă ир пултăр!	Iră ir pultăr!	(Günaydın!)
Ырă кун пултăр!	Iră kun pultăr!	(İyi günler!)
Ырă kaç пултăр!	Iră kaş pultăr!	(İyi akşamlar!)
Мёнле пурăнатăн?	Mënle purănatăn?	(Nasılsın?)
Мёнле пурăнатăр?	Mënle purănatăr?	(Nasılsınız?)
Лайăх, эсир мёнле?	Layăh, esir mënle?	(İyiyim, siz nasılsınız?)
Эпě те лайăх, тавах.	Epě te layăh, tavaх.	(Ben de iyiyim, teşekkür ederim.)
Аван-и? Лайăх-и?	Avan-i? Layăh-i?	(Nasılsınız? İyi misiniz?)
Чиперех-и?	Çipereh-i?	
Мёнле сирён ёşсем?	Mënle sirён ёşsem?	(İşleriniz nasıl?)
Мăşăрун сывләхě епле?	Măşărun sıvlăhě yepłe?	(Eşinizin sağlığı nasıl?)
Ачусем еплерех?	Açusem yeplereh?	(Çocuklarınız nasıl?)
Їемьере мёнле?	Şem'yere mënle?	(Ailen nasıl?)
Тавтапуş, пётёмпех аван.	Tavtapuş, pётёмpeh аван.	(Teşekkür ederim, her şey iyi.)
Тавтапуş, япăхах мар.	Tavtapuş, yapăhah мар.	(Teşekkür ederim, fena değil.)
Тавтапуş, аван.	Tavtapuş, аван.	(Teşekkür ederim. İyi.)
Сывă пулăр. Чипер юлăр!	Sıvă pulăr. Çiper yulăr!	Hoşça kalın.
Сывă пул. Чипер юл!	Sıvă pul. Çiper yul!	Hoşça kal.

Тепре тѐл пуличчен.	Tepre tѐl puliççen.	Görüşmek üzere.
Чипер!	Çiper!	Bay!

1.2.1. Selamlaşma ve Vedalaşma

İki arkadaşın selamlaşıp vedalaşmasına örnek olarak aşağıdaki diyalog gösterilebilir:

- Салам Лена. Salam Lena. (Selam Lena)
- * Салам Оля. Salam Olya. (Selam Olya)
- Мѐнле пурăнатăн? Мѐнle purănatăn? (Nasılsın?)
- * Чиперех, эсѐ мѐнle? Çiperех, еsѐ mѐnle?. (İyiyim, sen nasılsın?)
- Эпѐ те аванах, тавтапуç. Epѐ te avanah, tavtapuş. (Ben de iyiyim, teşekkür ederim.)
- * Кама кѐтетѐн? Kama kѐtetѐn? (Kimi bekliyorsun?)
- Юлташа кѐтетѐп. Театра каятпăр. Эсѐ ашта каятăн? Yultaşa kѐtetѐp. Teatra kayatpăr. Esѐ aştа kayatăn? (Arkadaşımı bekliyorum. Tiyatroya gideceğiz. Sen nereye gidiyorsun?)
- * Эпѐ библиотекăна каятăп. Epѐ bibliotekăna kayatăp. (Ben kütüphaneye gidiyorum.)
- Юлташ килчѐ те иккен. Юрѐ вара тепре тѐл пуличчен. Yultaş kilçѐ te ikken. Yurѐ vara, tepre tѐl puliççen. (Arkadaşım da geldi. Tamam o zaman, görüşmek üzere.)
- * Тепре тѐл пуличчен. Tepre tѐl puliççen. (Görüşmek üzere.)

1.2.2. Tanışma

- Каşарăр-ха, сирѐнпе / санпа паллашма юратъ-и? Kaşarăr-ha, sirѐnpe / sanpa pallaşma yurat'-i? (Affedersiniz, sizinle / sizinle tanışabilir miyim?¹⁶)
- * Тархасшăн. Паллашар. Tarhasşăn. Pallaşar. (Buyrun. Tanışalım.)
- Сана мѐнle чѐнеççѐ? Sana mѐnle çeneşşѐ? (Senin adın ne?)

¹⁶ÇТ'nde muhtemelen Rusçanın etkisiyle ilk tanışmalarda, öncelikle karşımızdaki kişiden -tanışmak için- izin almak gereklidir:

Çuvaş Türkçesi: Kaşarăr-ha, sirѐnpe pallaşma yurat'-i?

Rusça: İzvinite, можно s vami poznamit'sya?

Rahatsız edici durumlarda tanışmak istemediğini belirtmek için şu ifade kullanılır: Çук, юрамасть. (Науғ, olmaz.)

*Мана Коля тесе чёнеççё. Эсё мён ятлă? Mana Kolya tese çeneşşë. Esë mën yatlä? (Benim adım Kolya. Senin adın ne?)

- Мана Оля тесе чёнеççё. Эсё вёренетён е ёçлетён? Mana Olya tese çeneşşë. Esë vërenetën ye eşletën? (Benim adım Olya. Sen okuyor veya çalışıyor musun?)

*Эпё университетра вёренетёп. Эсё ашта пурăнатан? Ерё universitetra vërenetëp. Esë aşta purănatān? (Ben üniversitede okuyorum. Sen nerede yaşıyorsun?)

- Эпё Шупашкарта пурăнатăп. Эсё ашта пурăнатан? Ерё Şupaşkarta pură natăp. Esë aşta purănatān. (Ben Çeboksarı'da yaşıyorum. Sen nerede yaşıyorsun?)

*Эпё те Шупашкарта пурăнатăп. Санпа паллашма питё кăмăллă пулчё. Тепре тёл пуличчен. Ерё те Şupaşkarta purănatăp. Sanpa pallaşma pitë kāmāllă pulçë. Tepre tël puliççen. (Ben de Çeboksarı'da yaşıyorum. Seninle tanıştığımıza çok memnun oldum. Görüşmek üzere.)

- Сывă пул. Sıvă pul. (Hoşça kal.)

1.2.3. Aileyi Tanımaya Yönelik İfadeler

- Санăн аçu / аму / пиччў / аппу / шăллăму / йăмăку мён ятлă? Sanăn aşu / amu / piççü / appu / şallămu / yămăku mën yatlä? (Babanın / annenin / ağabeyin / ablanın / küçük erkek kardeşinin / küçük kız kardeşinin adı ne?)

*Ман атте Иван / анне Полина / пичче Вова / аппа Люся / шăллăм Коля / йăмăк Галья ятлă. Man atte İvan / anne Polina / piççe Vova / appa Lusya / şallām Kolya / yămāk Galya yatlä. (Babamın adı İvan / annemin adı Polina / ağabeyimin adı Vova / ablamın adı Lusya / küçük erkek kardeşimin adı Kolya / küçük kız kardeşimin adı Galya.)

- Вăл миşe çулта? Văl mişe şulta? (O kaç yaşında.)

*Вăл 43 çулта. Văl 43 şulta. (O 43 yaşında.)

- Унăн куşё мён тёслё? Unăn kuşë mën tēslë? (Onun gözü ne renk?)

*Унăн куşё кăвак / симёс / хура / тёслё. Unăn kuşë kăvak / simës / hura tēslë. (Onun gözü mavi / yeşil / kahverengi.)

- Унăн çўçё мён тёслё? Unăn şüşë mën tēslë? (Onun saçı ne renk?)

*Унăн çўçё сарă / хура тёслё. Unăn şüşë sară / hura tēslë. (Onun saçı sarı / siyah.)

- Вăл ашта ёçлет? Văl aşta eşlet? (O nerede çalışıyor?)

*Вăл шкулта / фабрикăра / почтăра / фирмăра ёçлет. Văl şkulta / fabrikăra / poçtăra / firmăra ёşlet. (O okulda / fabrikada / postanede / şirkette çalıřıyor.)

- Вăл пушă вăхăтра мён тăватъ? Văl puřă văhătra mён tăvat'? (O boş zamanında ne yapıyor?)

*Вăл пушă вăхăтра садра ёçлеме юрататъ / кёнеке вулатъ / ўкерет / сăвă çыратъ / футбол тата волейбол вылатъ. Văl puřă văhătra sadra ёşleme yuratat' / kёneke vulat' / ўkeret / săvă şırat' / futbol tata voleybol vıyat'. (O boş zamanında bahçede çalıřmayı seviyor / kitap okuyor / resim yapıyor / şiir yazıyor / futbol ve voleybol oynıyor.)

- Ёсё асуна / амуна / пиччўне / аппуна / шăллуна / йăмăкуна пулăшатăн-и? Esё aşuna / amuna / piççўne / appuna / şălluna / yămăkuna pulăşatăn-i? (Sen babana / annene / ağabeyine / ablana / küçük erkek kardeşine / küçük kız kardeşine yardım ediyor musun?)

*Ёпё аттене / аннене / пиччене / аппана / шăллăма / йăмăкăма пулăшатăп. Epё attene / annene / piççene / appana / şăllăma / yămăkăma pulăşatăp. (Ben babama / anneme / ağabeyime / ablama / küçük erkek kardeşime / küçük kız kardeşime yardım ediyorum.)

1.2.4. Sıradan Bir Günüñ Nasıl Geçirildiğine Dair Soru ve Cevaplar

- Ирхине ёсё миşe сехетре тăратăн? İrhine esё mişe sehetre tăratăn? (Sabah sen kaçta kalkıyorsun?)

*Ёпё ирхине çичё сехетре тăратăп. Epё irhine şičё sehetre tăratăp. (Ben sabah yedide kalkıyorum.)

- Тăрсанах мён тăватăн? Tărsanah mён tăvatăn? (Kalkar kalkmaz ne yapıyorsun?)

*Тăрсанах çăвăнатăп, шăл тасататăп, çўç туратăп, зарядка тăватăп, вырăн пуştаратăп, апат çиетёп. Tărsanah şăvănatăp, şăl tasatatăp, şüş turatăp, zaryadka tă vatăp, vırăn puştaratăp, apat şıyetёp. (Kalkar kalkmaz duř alıyorum, diřimi fırçalıyorum, saçımı tarıyorum, jimnastik yapıyorum, yatađımı topluyorum, kahvaltı yapıyorum.)

- Унтан мён тăватăн? Untan mён tăvatăn? (Sonra ne yapıyorsun?)

*Уроксене аса илетёп. Uroksene asa iletёp. (Dersleri tekrarlıyorum.)

- Ун хыцшан ашта каятан? Un hişşan aştа kayatān? (Ondan sonra nereye gidiyorsun.)

*Шкула каятап. Şkula kayatāp. (Okula gidiyorum.)

1.2.5. Hasta ile Doktor Diyalogu

- Кёме юрать-и? Kёme yurat'-i? (Girebilir miyim?)

*Кёрёр тархасшан. Kёрёр tarhasşan. (Lütfen giriniz.)

- Ырă кун пултăр доктор! Iră kun pultăr doktor! (İyi günler doktor!)

*Ырă кун. Ларăр тархасшан. Iră kun. Larăr tarhasşan. (İyi günler. Oturun lütfen.)

- Тавтапуç. Tavtapuş. (Teşekkür ederim.)

*Сирён ятăр тата хушаматăр мёнле? Sirён yatăr tata huşamatăr mёнle? (Adınız ve soyadınız ne?)

- Антонов Александр Иванович. Antonov Aleksandr İvanoviç. (Antonov Akeksandr İvanoviç.)

*Эсир миçe çулта? Esir mişe şulta? (Kaç yaşındasınız?)

- Эпё вăтăр виççёре. Epё vătăr vişşёre. (33 yaşındayım.)

*Мён ыратать сирён. Mён ıratat' sirён. (Nereniz ağrıyor?)

- Чёре ыратать. Çёre. (Kalp.)

*Чёре хăсан ыратма пуçларё? Çёre hăşan ıratma puşlarё? (Ne zaman kalp ağrınız başladı?)

- Пёр эрне малтан. Pёр erne maltan. (Bir hafta önce.)

*Хывăнăр. Сире итлесе пăхас-ха. Сывлăр, ан сывлăр. Сывлăр, ан сывлăр. Hıvănăr. Sire itlese păhas-ha. Sıvlăr, an sıvlăr. Sıvlăr, an sıvlăr. (Soyununuz. Sizi dinlemem gerek. Nefes alın, verin. Nefes alın, verin.)

- Чёре мёнле ёçлет? Çёre mёнle ёşlet? (Kalbim nasıl çalışıyor?)

*Чёрёр лайăх ёçлет. Халё давлени виçер-ха. Çёрёр layăh ёşlet. Halё davleni vişer-ha. (Kalbiniz iyi çalışıyor. Şimdi tansiyonunuzu ölçelim.)

- Ман давлени миçe? Man davleni mişe? Tansiyonum kaç?

*Давлени те йёркеллех, 75 - 120. Сирён электрокардиограмма тумалла тата юн памалла. Ыран татах ман пата килёр. Davleni te yёрkelleh, 75 - 120. Sirён elektrogardiogramma tumalla tata yun pamalla. Iran tatah man pata kilёр.

(Tansiyonunuz da normal, 75 - 120. Elektrogardiyogram ve kan analizi yapın. Yarın tekrar bana gelin.)

- Äнлантәм, манән чупма юрать-и? Äнлантәм, манән чупма yurat'-i?
(Anladım, koşabilir miyim?)

*Халләхе ирхи зарядка кәна тәвәр. Ытти спорт пирки ыран калаşәпәр. Hallëhe irhi zaryadka kәna tәvär. Itti sport pirki ıran kalaşәpär. (Şimdilik sadece sabah jimnastiği yapın. Diğer spor hakkında yarın konuşalım.)

- Тавтапуş доктор. Сывә пуләр. Tavtapuş doktor. Sıvә pulär. (Teşekkür ederim, doktor. Hoşça kalın.)

*Сывә пул Антонов. Sıvә pul Antonov. (Hoşça kal Antonov.)

1.2.6. Günlerle İlgili Diyalog

ÇT'nde kullanılan gün adları şunlardır: **тунти кун** *tuntı kun* (pazartesi), **ытлари кун** *ıtlari kun* (salı), **юн кун** *yun kun* (çarşamba), **кәşнерни кун** *këşnërne kun* (perşembe), **эрне кун** *erne kun* cuma, **шәмат кун** *şamat kun* (cumartesi), **вырсарни кун** *vırsarni kun* (pazar). Aşağıda günlerle ilgili bir konuşma metnine yer verilmiştir.

- Паян мән кун? Payan mën kun? (Bugün günlerden ne?)

*Паян тунти кун. Payan tuntı kun. (Bugün pazartesi.)

- Ыран мән кун? İran mën kun? (Yarın günlerden ne?)

*Ыран ытлари кун. İran ıtlari kun. (Yarın salı.)

- Ёнер мәнле кун пулнә? İner mënle kun pulnä? (Dün günlerden neydi?)

*Ёнер вырсарни кун пулнә. İner vırsarni kun pulnä. (Dün pazardı.)

- Хәсан канатпәр? Hәşan kanatpär? (Ne zaman dinleniriz?)

*Вырсарни кун канатпәр. Vırsarni kun kanatpär. (Pazar günleri dinleniriz.)

İKİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞÇA ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. FİİL (Mastar)

ÇT’nde fiilin kökü emir kipinin 2.t.ş. çekimi görünümündedir: *лар лар “otur”, тăп тăр “dur”, кил кил “gel”*. Bu kökten bütün fiil şekilleri türemektedir. ÇT’nde mastar eki - **ma** / - **me** ve - **u** / - **ü** / - **v**’dir. - **u** / - **ü** / - **v** eki aynı zamanda fiilden isim yapım ekidir: *лар-ма лар-ма (oturmak), вула-ма vula-ма (okumak), кил-ме кил-ме (gelmek); кил-ү кил-ү (gelme / geliş), пуху puhу (toplanma / toplantı), вулав vulav (okuma), калашу калашу (konuşma)...*

2.1.1. Zaman ve Kip Ekleri

2.1.1.1. Zaman Ekleri

2.1.1.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zamanın eki bütün şahıslarda - **nă** / - **ně**’dir. Bu biçimbirim genellikle eylemin konuşmacı tarafından tanık olunmadığı veya eylemin gerçekleşmesinden emin olunmayan zaman için kullanılır. Fiiller bu zamanda çekimlenirken şahıs ekleri kullanılmaz. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin hangi şahısta olduğu, aldığı şahıs zamirlerinden anlaşılmaktadır: *Esě āšta şuralnă? (Sen neredede doğmuşsun?) Atte eşe kaynă (Baba işe gitmiş.) Epě ku kěnekene vulană (Ben bu kitabı okumuşum.)*

Tablo 2. 1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epě	kur - nă + ø	“gör- müş +üm”	Epir	kur - nă + ø	“gör- müş +üz”
	kil - ně + ø	“gel- miş +im”		kil - ně + ø	“gel- miş +iz”
Esě	kur - nă + ø	“gör- müş +sün”	Esir	kur - nă + ø	“gör- müş +sünüz”
	kil - ně + ø	“gel- miş +sin”		kil - ně + ø	“gel- miş +sınız”
Văl	kur - nă + ø	“gör- müş +ø”	Věsem	kur - nă + ø	“gör- müş +ler”
	kil - ně + ø	“gel- miş +ø”		kil - ně + ø	“gel- miş +ler”

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz - **man** / - **men** biçimbirimiyle yapılır.

Tablo 2. 2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay - man + ø	“git- me-miş +im”	Epir	kay - man + ø	“git- me-miş +iz”
	kil - men + ø	“gel- me-miş +im”		kil - men + ø	“gel- me-miş +iz”
Esë	kay - man + ø	“git- me-miş +sin”	Esir	kay - man + ø	“git- me-miş +siniz”
	kil - men + ø	“gel- me-miş +sin”		kil - men + ø	“gel- me-miş +siniz”
Văl	kay - man + ø	“git- me-miş +ø”	Vësem	kay - man + ø	“git- me-miş +ler”
	kil - men + ø	“gel- me-miş +ø”		kil - men + ø	“gel- me-miş +ler”

1. Alıştırma

Metindeki öğrenilen geçmiş zamanda çekimlenmiş fiilleri bulunuz.

АМАШЁ ХЁРНЕ МЁНШЁН МУХТАНЁ¹⁷

Амашё ёче кайнă. Пёчёк Люда киле пёчченех юлнă. Вăl шукула та çўремен-ха. Амашё ăна килте ларма, чăхсене пăхма, чечексене шăварма хушнă. Люда чăхсене çитернё, чечексене шăварнă. Унтан амашё килнё çёре апат пёçерме шут тытнă.

Люда купăста яшки пёçернё, тутанса пăхнă - тутлă мар.

"Лекет мана аннерен", - шухăшланă хёр ача.

Амашё ёçрен таврăннă. Вăl Люда апат пёçернёшён савăннă.

Купăста яшки çиме ларнă та ăна ырласа:

- Ай, питё тутлă яшка-çке, хёрём, - тенё.

"Çанласах тутлă пулё анне ырлать пулсан", - шухăшланă Люда.

2.1.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanın biçimbirimleri - **tă** / - **tě**, - **ră** / - **rě** ve - **çě** dir. Fiil /l/, /n/, /r/ harfleriyle biterse, birinci ve ikinci teklik ve çokluk şahıslarda (ben, sen, biz, siz) - **tě** / - **tă**, üçüncü teklik ve çokluk (o, onlar) şahıslarda ise - **çě** biçimbirimi alır. Fiil kökü ünlülerle ve /l/, /n/, /r/ dışındaki ünsüz harflerle biterse, bütün şahıslarda - **ră** / - **rě** biçimbirimi kullanılır. "r" ile biten tek heceli bazı fiillerin görülen geçmiş zaman çekiminde bu harf düşer ve /l/, /n/, /r/ harfleriyle ilgili kurala uyarak - **tă** / - **tě** biçimbirimini alır. Bu duruma örnek olarak şu fiiller gösterilebilir:¹⁸ **пыр- пыр- (var-)**,

¹⁷ M. M. Pavlova, *Hăñăhtaru puhhi*, Şupaşkar 2009, Şeně vâhăt, s. 43.

¹⁸ V.G.Yegorov, (*Glagol*) *Materialı po Grammatike Sovremennoro Çuvaşskogo Yazıkı*, Çuvaşskoye Gosudarstvennoye izdatel'stvo, Çeboksarı 1957, s. 194.

кѣр- kër- (gir-), ѣр- yër- (ağla-), кѣр- kūr- (götür- / taşı-), пар- par- (ver-), пѣр- şār- (işe-), пер- per- (mermi at- / silahla vur-), тѣр- tār- (dur-), хѣр- hur- (koy-), яр- yar- (gönder-).

Tablo 2. 3. /l/, /n/, /r/ Harfleri ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kil - tě + m	“gel- di +m”	Epir	kil - tě + mēr	“gel- di +k”
	pı - tǎ + m	“var- di +m/ulaş- tı +m”		pı - tǎ + mār	“var- di +k / ulaş- tı +k”
Esë	kil - tě + n	“gel- di +n”	Esir	kil - tě + r	“gel- di +niz”
	pı - tǎ + n	“var- di +n / ulaş- tı +n”		pı - tǎ + r	“var- di +nız/ulaş- tı +nız”
Văl	kil - čě + ø	“gel- di +ø”	Vësem	kil - čě + š	“gel- di +ler”
	pı - čě + ø	“var- di +ø / ulaş- tı +ø”		pı - čě + š	“var- di +lar / ulaş- tı +lar”

Tablo 2. 4. /l/, /n/, /r/ Dışındaki Ünsüz Harfler ve Ünlüler ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kala - rǎ + m	“söyle- di +m”	Epir	kala - rǎ + mār	“söyle- di +k”
	ěşle - rě + m	“çalış- tı +m”		ěşle - rě + mēr	“çalış- tı +k”
	pallaş - rǎ + m	“tanış- tı +m”		pallaş - rǎ + mār	“tanış- tı +k”
Esë	kala - rǎ + n	“söyle- di +n”	Esir	kala - rǎ + r	“söyle- di +niz”
	ěşle - rě + n	“çalış- tı +n”		ěşle - rě + r	“çalış- tı +nız”
	pallaş - rǎ + n	“tanış- tı +n”		pallaş - rǎ + r	“tanış- tı +nız”
Văl	kala - rě + ø	“söyle- di +ø”	Vësem	kala - rě + š	“söyle- di +ler”
	ěşle - rě + ø	“çalış- tı +ø”		ěşle - rě + š	“çalış- tı +lar”
	pallaş - rě + ø	“tanış- tı +ø”		pallaş - rǎ + š	“tanış- tı +lar”

Görülen geçmiş zamanın olumsuz şekli - **ma** / - **me** biçimbirimiyle yapılır. Ünlü ile bittiği için görülen geçmiş zamanın eki olumsuz fiil tabanlarında - **rǎ** / - **rě** dir.

Tablo 2. 5. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kala - ma - rǎ + m	“söyle- me-di +m”	Epir	kala - ma - rǎ + mǎr	“söyle- me-di +k”
	ěšle - me - rě + m	“çalış- ma-dı +m”		ěšle - me - rě + mēr	“çalış- ma-dı +k”
Esě	kala - ma - rǎ + n	“söyle- me-di +n”	Esir	kala - ma - rǎ + r	“söyle- me-di +niz”
	ěšle - me - rě + n	“çalış- ma-dı +n”		ěšle - me - rě + r	“çalış- ma-dı +niz”
Vǎl	kala - ma - rě + ø	“söyle- me-di +ø”	Věsem	kala - ma - rě + š	“söyle- me-di +ler”
	ěšle - me - rě + ø	“çalış- ma-dı +ø”		ěšle - me - rě + š	“çalış- ma-dı +lar”

2. Alıştırma

Aşağıdaki fiilleri tüm şahsa göre görülen geçmiş zamanda olumlu ve olumsuz biçimlerinde yazınız.

Хăра-, ɟывăр-, ɟи-, ёç-, кан-, пěl-, кур-, яр-.

3. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri görülen geçmiş zamanın olumlu ve olumsuz şeklinde yazınız.

Џумăр ɟăвaть. Џанталăк ашăтaть. Џанталăк уяртaть. Хăвел пăхaть. Уйăх ɟутaть. Атте ɟывăрaть. Пичче кенеке вулaть.

4. Alıştırma

Aşağıdaki cümlelerin TT’ne çeviriniz ve olumsuz şeklini yazınız.

Ёнер ɟумăр ɟурё. Паян ɟанталăк уятрё. Юлташ паян ёçe кайрё. Аппа ɟăвaшла вёренчё. Пичче кенеке вуларё.

5. Alıştırma

Aşağıdaki metinde geçen görülen geçmiş zamana göre çekimlenmiş fiilleri bulunuz. Bu fiillerden olumlu olanı olumsuz, olumsuz olanı da olumlu şekilde yazınız.

УЛТАВПА ИНÇЕ КАЯЙМĂН¹⁹.

Ку ёç вёренў ɟулё вёçленес умён пулса иртрё. Олег шукултан таврăнчё те апатланнă хыççăн урок вёренме ларчё. Малтан геометрипе, унтан сочинени ɟырма шутларё.

Шăпах ɟак самантра Олегăн юлташё Миша хашкаса пырса кёчё. Турикас ачисемпе футбол ваййи выляма чёнчё.

¹⁹ M. M. Pavlova, *Hănăhtaru puhhi*, Şupaşkar 2009, Şeně vǎhăt, s. 37.

Олег ним тума аптрарё. Футбол хавалама та каяс килчё унән - ҫав вәхәтрах сочинени те пуҫран тухма пөлмерё.

Сасартәк Олег темскер аса илчё те хәвәрт тухса чупрё.

Часах Олег хитре ҫырнә тетрадьсем йәтса кёчё. Икё тус әмәртмаллах ҫырма пуҫларёҫ.

Тепёр икё кунтан вырәс чөлхипе вёрентекен ҫыру ёҫёсене салатса пачё. Туссем хайсен тетрачёсем ҫине пәхрёҫ те ахлатсах ячёҫ. Пёр йәнәш та ҫук, ҫапах пысәк “иккёсем” каҫарәлса лараҫҫё.

Олегпа Миша ултавлә ҫул ҫине тәнә. Олег пиччёшён сочиненийёнчен ҫырса илнё иккен икё тус. "Володьәна эпё ку ҫыру ёҫёшён “пиллөк” лартса панәччё” - терё вёрентекен.

Хәлха таранах хөрелсе кайрёҫ Олегпа Миша. Ҫапла ҫав, ултавпа инҫе каяймән.

2.1.1.1.3. Şimdiki-Geniş Zaman

ÇT'nde şimdiki zaman geniş zaman olarak da kullanılmaktadır. Şimdiki-geniş zamanın iki tipi vardır. Birinci tip yaygındır, ikinci tip daha ziyade konuşma dilinde kullanılır.

Birinci Tip

Bu tipte şimdiki-geniş zaman biçimbirimi - **at** / - **et**'tir.

Tablo 2. 6. Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epё	kur - at + әп	“gör-(ü) yor +um”	Epir	kur - at + pär	“gör-(ü) yor +uz”
	pël - et + әп	“bil-(i) yor +um”		pël - et + për	“bil-(i) yor +uz”
Esё	kur - at + ән	“gör-(ü) yor +sun”	Esir	kur - at + är	“gör-(ü) yor +sunuz”
	pël - et + ән	“bil-(i) yor +sun”		pël - et + ër	“bil-(i) yor +sunuz”
Väl	kur - at ' + ø	“gör-(ü) yor +ø”	Vësem	kur - aş + şё	“gör-(ü) yor +lar”
	pël - et + ø	“bil-(i) yor +ø”		pël - eş + şё	“bil-(i) yor +lar”

Şimdiki zaman olumsuz şekli - **mas** / - **mes** biçimbirimiyle yapılır.

Tablo 2. 7. Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kur - mas - t + ăp	“gör- mü-yor +um”	Epir	kur - mas - t + păr	“gör- mü-yor +uz”
	pël - mes - t + ëp	“bil- mi-yor +um”		pël - mes - t + për	“bil- mi-yor +uz”
Esë	kur - mas - t + ăn	“gör- mü-yor +sun”	Esir	kur - mas - t + ăr	“gör- mü-yor +sunuz”
	pël - mes - t + ën	“bil- mi-yor +sun”		pël - mes - t + ër	“bil- mi-yor +sunuz”
Văl	kur - mas - t' + ø	“gör- mü-yor +ø”	Vësem	kur - maş + şë	“gör- mü-yor +lar”
	pël - mes - t + ø	“bil- mi-yor +ø”		pël - meş + şë	“bil- mi-yor +lar”

Fiil - a / - e sesleriyle biterse bu harfler çekim sırasında düşer.

Tablo 2. 8. /a/, /e/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	vul ²⁰ - at + ăp	“oku- yor +um”	Epir	vul - at + păr	“oku- yor +uz”
	ëşl ²¹ - et + ëp	“çalış-(ı) yor +um”		ëşl - et + për	“çalış-(ı) yor +uz”
Esë	vul - at + ăn	“oku- yor +sun”	Esir	vul - at + ăr	“oku- yor +sunuz”
	ëşl - et + ën	“çalış-(ı) yor +sun”		ëşl - et + ër	“çalış-(ı) yor +sunuz”
Văl	vul - at' + ø	“oku- yor +ø”	Vësem	vul - aş + şë	“oku- yor +lar”
	ëşl - et + ø	“çalış-(ı) yor +ø”		ëşl - eş + şë	“çalış-(ı) yor +lar”

Fiil dar, yuvarlak ünlü /u/, /ü/ ile bitmişse fiil ile şahıs eki arasına - v yardımcı ünsüz girer. Ayrıca fiilin yapısında değişiklik meydana gelir.

Tablo 2. 9. /u/, /ü/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	täv ²² - at + ăp	“yap-(ı) yor +um”	Epir	täv - at + păr	“yap-(ı) yor +uz”
	sëv ²³ - et + ëp	“soy-(u) yor +um”		sëv - et + për	“soy-(u) yor +uz”
Esë	täv - at + ăn	“yap-(ı) yor +sun”	Esir	täv - at + ăr	“yap-(ı) yor +sunuz”
	sëv - et + ën	“soy-(u) yor +sun”		sëv - et + ër	“söv-(ü) yor +sunuz”
Văl	täv - at' + ø	“yap-(ı) yor +ø”	Vësem	tă v - aş + şë	“yap-(ı) yor +lar”
	sëv - et + ø	“soy-(u) yor +ø”		sëv - eş + şë	“soy-(u) yor +lar”

²⁰ Vula-

²¹ Ėşle-

²² Tu-

²³ Sü-

/i/ sesiyle biten fiiller, şimdiki zamanda çekimlendiklerinde şahıs ekinden önce -y- kaynaştırma ünsüzünü alırlar.

Tablo 2. 10. /i/ ile Biten Birinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	şi - (y)et + ëp	“ye-(i)yor+um”	Epir	şi - (y)et + pë	“ye-(i)yor+uz”
Esë	şi - (y)et + ë	“ye-(i)yor+sun”	Esir	şi - (y)et + ër	“ye-(i)yor+sunuz”
Vål	şi - (y)et + ø	“ye-(i)yor+ø”	Vësem	şi - (y)eş + şe	“ye-(i)yor+lar”

İkinci Tip

Biçimbirimi - a / - e olan bu tip, daha çok konuşma dilinde kullanılır, yazı dilinde pek kullanılmaz.

Tablo 2. 11. İkinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay - a + p	“gid-(i)yor+um”	Epir	kay - a + pâr	“gid-(i)yor+uz”
	kil - e + p	“gel-(i)yor+um”		kil - e + pë	“gel-(i)yor+uz”
Esë	kay - a + n	“gid-(i)yor+sun”	Esir	kay - a + târ	“gid-(i)yor+sunuz”
	kil - e + n	“gel-(i)yor+sun”		kil - e + tër	“gel-(i)yor+sunuz”
Vål	kay - at' + ø	“gid-(i)yor+ø”	Vësem	kay - aş + şe	“gid-(i)yor+lar”
	kil - et + ø	“gel-(i)yor+ø”		kil - eş + şe	“gel-(i)yor+lar”

Bu tipin olumsuzluğu - *mā* / - *mē* biçimbirimiyle yapılır. İkinci tip şimdiki zaman eki (a, e) olumsuzluk ekiyle birleşerek bu ekin ünlüsünü uzatır: *kay - ma - [ya]* + *p* > *kay - mā - ø + p* vb. İkinci ve üçüncü şahıslarda olumsuzluk eki - *mas* / - *mes* olur.

Tablo 2. 12. İkinci Tip Şimdiki Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay - <i>mā</i> + p	“git- <i>mi</i> -yor+um”	Epir	kay - <i>mas</i> - t + pâr	“git- <i>mi</i> -yor+uz”
	kil - <i>mē</i> + p	“gel- <i>mi</i> -yor+um”		kil - <i>mes</i> - t + pë	“gel- <i>mi</i> -yor+uz”
Esë	kay - <i>mas</i> - t + än	“git- <i>mi</i> -yor+sun”	Esir	kay - <i>mas</i> - t + är	“git- <i>mi</i> -yor+sunuz”
	kil - <i>mes</i> - t + ën	“gel- <i>mi</i> -yor+sun”		kil - <i>mes</i> - t + ër	“gel- <i>mi</i> -yor+sunuz”
Vål	kay - <i>mas</i> - t' + ø	“git- <i>mi</i> -yor+ø”	Vësem	kay - <i>maş</i> + şe	“git- <i>mi</i> -yor+lar”
	kil - <i>mes</i> - t + ø	“gel- <i>mi</i> -yor+ø”		kil - <i>meş</i> + şe	“gel- <i>mi</i> -yor+lar”

6. Alıştırma

Aşağıdaki fiilleri şimdiki zamanın olumlu ve olumsuz biçimlerinde yazınız.

Ут-, лар-, кёвёç-, чуп-, вәрла-, кёрле-.

7. Alıştırma

Ашаğıdaki şiirde²⁴ şimdiki zamanda çekimlenmiş fiillerin tahlilini yapınız.

Килчө ырă çуркунне,	Пур çёрте те кайăксен
Килчө, ячө ашатса,	Лайăх юрри янăрать.
Хёвел савать тёнчене,	Çўлте, пёлёт айёнче,
Хёл ыйхинчен вăратса.	Тăри юрри илтёнет,
Тёттём вăрман чөрелет,	Çемсе курак сийёнче
Ешёл тумтир тăханать.	Путек-сураҳ сиккелет.
Çеçен хир те ешёрет.	Хай кётёвё патёнче
Илемёпе мухтанать.	Ача шăхличё калать,
Тёрлө-тёрлө чечексен	Хыраме пит выçнипе
Ырă шăрши сарăлать,	Силпи ялнелле пăхать.

8. Alıştırma

Metinde şimdiki zamanda çekimlenmiş fiillerin tahlilini yapınız.

ТАВАН АТЉЛ²⁵

Хумсем пёр-пёрне хăваласа ситес пек васкаççё. Анчаç ситеймеççё, тытаймаççё пёр-пёрне, сырана перёнсен çеç пёрлешсе сұхалаççё. Хумсен шучё пурпёрех чакмасть. Сыран еннелле сине-синех ярать хумёсене аслă Атăл. Тăван Атăл. Вăл хăш-пёр чух шăпланать те сыварнă пекех туйăнать. Куç умёнчех вăранать те чăвашла пăшăлтатса калаçма тытăнать.

Шыв çеç хумханмасть Атăлта. Атăл хумё чёрене те хумхатать. Ун шавёнче - ырăс юрри, çармăс çемми, тутар кёвви, калмак ёнерёвё. Атăл кёрлевёнче лаштра юманăн сил-тăвăлти çёнтерўллё сасси те пур.

Тăван халăхан улаплă Атăлэ! Кирек ашта кайсан та, пуçамран тухма пёлместён эсё. Кун-сул тёрлө килет. Пурнăç шăпине пула ташта аякка кайма тұр килсен те пурпёрех сан патна таврăнатпăр эпир, санăн ывăл-хёрўсем.

Аслă Атăл аслă. Калаçатăн та унпа, саваанатăн та. Эпир ватăлатпăр ав, эс ватăлмастăн, Атăл. Эс - улап. Эс вайлă. Тăван халăхамăр пек ёçчен те хăватлă эсё, Атăлăмăр.

²⁴К. V. İvanov, *Narspi*, Şupaşkar 2001, s.8

²⁵İ. A. Andreyev, *Çuvaşskiy Yazık*, Çuvaşskoye Knijnoye İzdatel'stvo, Çeboksarı 2002, s.36-37.

Тăван Сёве аслă Атăла юхса кĕрет. Сёве çeç мар, Сăр шывё те, шур Атăл та, Çавал та.

Çичĕре чухне Çичсырманă ёне çитерме çўреттём. Ёмёрне те манмастăп Çичсырмари çăл шывне. Вьртса ёçеттёмёр çак шыва. Пёчĕккĕн çeç чёлтёртетсе ыртатчĕ вăл, васкамасăр Таяпа сырмине юхса тухатчĕ. Таяпа сырми - Кёçĕн Пăлана, Кёçĕн Пăла - Аслă Пăлана, Аслă Пăла - Сёвене, Сёве - Атăла. Хайхи çăл шывё Атăлах çитет. Пин-пин тумлăм кўлĕ тăвать, пин-пин çăл Атăла тултарать.

Атăл ытамёнче халăхăмăр ўссе çитёнчĕ. Тăван халăхăмăр Атăл евёр аслă та пултаруллă, ёçчен те тавçăруллă, таса чунлă та уçă кăмăллă. Ёмёрех Атăл шывне тумлам-тумламăн ёçсе вăй илесчĕ, пирёншён вăл ёмёрех чĕрĕ шыв пултăрчĕ.

2.1.1.1.4. Gelecek Zaman

ÇT'nde gelecek zaman biçimbirimi - *ă* / - *ě*'dir. Fiil kökü ünsüz ile biterse gelecek zaman biçimbirimi - *ă* / - *ě*' dir. Bu biçimbirim birinci ve ikinci teklik ve çokluk şahıslarda kalınlık-incelik uyumuna uyarken üçüncü şahıslarda uyum dışıdır. (*kay* - *ă* değil *kay* - *ě*) vb. Düz, geniş ünlü (a, e) ile biten fiiller de gelecek zaman ekiyle çekimlendiklerinde fiillin sonundaki ünlü düşer. Bu durumda da üçüncü şahıslar ünlü uyumunu bozmaktadır.

Tablo 2. 13. Ünsüzler ve /a/, /e/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epĕ	kay - <i>ă</i> + p	“gid- eceğ +im”	Epir	kay - <i>ă</i> + pār	“gid- eceğ +iz”
	kil - <i>ě</i> + p	“gel- eceğ +im”		kil - <i>ě</i> + pār	“gel- eceğ +iz”
	ěšl ²⁶ - <i>ě</i> + p	“çalış- acağ +ım”		ěšl - <i>ě</i> + pār	“çalış- acağ +ız”
Esĕ	kay - <i>ă</i> + n	“gid- ecek +sin”	Esir	kay - <i>ă</i> + r	“gid- ecek +siniz”
	kil - <i>ě</i> + n	“gel- ecek +sin”		kil - <i>ě</i> + r	“gel- ecek +siniz”
	ěšl - <i>ě</i> + n	“çalış- acak +sın”		ěšl - <i>ě</i> + r	“çalış- acak +sınız”
Văl	kay - <i>ě</i> + ø	“gid- ecek +ø”	Vĕsem	kay - <i>ě</i> + š	“gid- ecek +ler”
	kil - <i>ě</i> + ø	“gel- ecek +ø”		kil - <i>ě</i> + š	“gel- ecek +ler”
	ěšl - <i>ě</i> + ø	“çalış- acak +ø”		ěšl - <i>ě</i> + š	“çalış- acak +lar”

Fiil dar, yuvarlak ünlü (u, ü) ile bitmişse bu seslerin yerini - *ăv* / - *ěv* alır. /i/ ile biten fiillerde ise gelecek zaman eki - *y* kaynaştırma harfi ile birlikte kullanılır.

Tablo 2. 14. /u/, /ü/ ve /i/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumlu)

²⁶ Ėşle-

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	täv - ă + p	“yap- acağ +ım”	Epir	täv - ă + pâr	“yap- acağ +ız”
	sëv - ë + p	“soy- acağ +ım”		sëv - ë + për	“soy- acağ +ız”
	şi - (y) ë + p	“yi-(y) eceğ +ım”		şi - (y) ë + për	“yi-(y) eceğ +ız”
Esë	täv - ă + n	“yap- acak +sın”	Esir	täv - ă + r	“yap- acak +sınız”
	sëv - ë + n	“soy- acak +sın”		sëv - ë + r	“soy- acak +sınız”
	şi - (y) ë + n	“yi-(y) ecek +sın”		şi - (y) ë + r	“yi-(y) ecek +sınız”
Văl	täv - ë + ø	“yap- acak +ø”	Vësem	täv - ë + ş	“yap- acak +lar”
	sëv - ë + ø	“soy- acak +ø”		sëv - ë + ş	“soy- acak +lar”
	şi - (y) ë + ø	“yi-(y) ecek +ø”		şi - (y) ë + ş	“yi-(y) ecek +ler”

Gelecek zamanın olumsuz çekiminde olumsuzluk eki ile gelecek zaman biçimbirimi birleşir ve olumsuzluk ekinin vokali düşer: *kay - ma - ă + p > kay - mø - ă + p > kay - mǎ + p*, *kil - me - ë + p > kil - mø - ë + p > kil - mě + p*, *tu - ma - ă + p > tu - mø - ă + p > tu - mǎ + p* vb.

Tablo 2. 15. Ünsüzler ve /a/, /e/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay- mǎ +p	“git- me -(y) eceğ +ım”	Epir	kay- mǎ +pâr	“git- me -(y) eceğ +ız”
	kil- mě +p	“gel- me -(y) eceğ +ım”		kil- mě +për	“gel- me -(y) eceğ +ız”
	şi- mě +p	“ye- me -(y) eceğ +ım”		şi- mě +për	“ye- me -(y) eceğ +ız”
Esë	kay- mǎ +n	“git- me -(y) ecek +sın”	Esir	kay- mǎ +r	“git- me -(y) ecek +sınız”
	kil- mě +n	“gel- me -(y) ecek +sın”		kil- mě +r	“gel- me -(y) ecek +sınız”
	şi- mě +n	“ye- me -(y) ecek +sın”		şi- mě +r	“ye- me -(y) ecek +sınız”
Văl	kay- mě +ø	“git- me -(y) ecek +ø”	Vësem	kay- mě +ş	“git- me -(y) ecek +ler”
	kil- mě +ø	“gel- me -(y) ecek +ø”		kil- mě +ş	“gel- me -(y) ecek +ler”
	şi- mě +ø	“ye- me -(y) ecek +ø”		şi- mě +ş	“ye- me -(y) ecek +ler”

Tablo 2. 16. /u/, /ü/ ve /i/ ile Biten Fiillerin Gelecek Zaman Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	tu- mǎ +p	“yap- ma -(y) acağ +ım”	Epir	tu- mǎ +pâr	“yap- ma -(y) acağ +ız”
	sü- mě +p	“soy- ma -(y) acağ +ım”		sü- mě +për	“soy- ma -(y) acağ +ız”
	şi- mě +p	“ye- me -(y) eceğ +ım”		şi- mě +për	“ye- me -(y) eceğ +ız”
Esë	tu- mǎ +n	“yap- ma -(y) acak +sın”	Esir	tu- mǎ +r	“yap- ma -(y) acak +sınız”
	sü - mě + n	“soy- ma -(y) acak +sın”		sü- mě +r	“soy- ma -(y) acak +sınız”
	şi - mě + n	“ye- me -(y) ecek +sın”		şi- mě +r	“ye- me -(y) ecek +sınız”
Văl	tu - mě + ø	“yap- ma -(y) acak +ø”	Vësem	tu- mě +ş	“yap- ma -(y) acak +lar”

	sü - mě + ø	“soy- ma -(y) acak +ø”		sü - mě + ř	“soy- ma -(y) acak +lar”
	ři - mě + ø	“ye- me -(y) ecek +ø”		ři- mě +ř	“ye- me -(y) ecek +ler”

2.1.1.2. Tasarlama Kip Ekleri

2.1.1.2.1. Emir Kipi

Birinci teklik ve çokluk şahıslarda emir kipi kuvvetli istek işlevindedir. Diğer şahıslarda emir kipi tam olarak hissedilir. ÇT'nde emir kipi TT'nde olduğu gibi işaretlidir.

Tablo 2. 17. Emir Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epě	kay - ø + am	gid-ø+eyim ²⁷	Epir	kay - ø + ar	-
	kil - ø + em	gel-ø+eyim		kil - ø + er	-
Esě	kay - ø + ø	“git-ø+ø”	Esir	kay - ø + är	“git-ø+in”
	kil - ø + ø	“gel-ø+ø”		kil - ø + ər	“gel-ø+in”
Väl	kay - ø + tär	“git-ø+sin”	Věsem	kay - ø + çčär	“git-ø+sin+ler”
	kil - ø + těr	“gel-ø+sin”		kil - ø + çčər	“gel-ø+sin+ler”

Emir kipinin olumsuz çekimlerinde kip eki yine işaretlidir. Ancak birinci teklik ve çokluk şahıslarda şahıs ekinden sonra **“mar”** olumsuzluk edatı; ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda ise fiilden hemen önce **“an”** olumsuzluk edatı kullanılır.

Tablo 2. 18. Emir Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epě	kay-ø+am mar	“git- me -ø+(y)eyim”	Epir	kay-ø+ar mar	“git- me -ø+(y)elim”
	kil-ø+em mar	“gel- me -ø+(y)eyim”		kil-ø+er mar	“gel- me -ø+(y)elim”
Esě	an kay-ø+ø	“git- me -ø+ø”	Esir	an kay-ø+är	“git- me -ø+(y)in”
	an kil-ø+ø	“gel- me -ø+ø”		an kil-ø+ər	“gel- me -ø+(y)in”
Väl	an kay-ø+tär	“git- me -ø+sin”	Věsem	an kay-ø+çčär	“git- me -ø+sin+ler”
	an kil-ø+těr	“gel- me -ø+sin”		an kil-ø+çčər	“gel- me -ø+sin+ler”

Birinci teklik şahısların olumlu çekimlerinde şahıs ekinden hemen sonra **“-i, -ři”** biçimbirimleri kullanıldığında cümleye gönül alır tarzda ifadeyi yumuşatarak "yapayım

²⁷ /-(y)AyIm/ ve /-(y)AlIm/ biçimbirimleri emir kipinde kullanılan şahıs ekleri olarak değerlendirilmiştir. bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Bircan Ercilasun, "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995; Güler Gülsevin "Eski Türkiye Türkçesinde "İstek Kipi" Üzerine", TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul Aralık 1999.

mi? edeyim mi?" anlamları yüklenmektedir: *Epě řiru řir**am-i**, esě vāl vāhātra apat pěšer* (Ben mektup yazayım, sen de o sırada yemek pişir). *Epě te annepe kay**am-i**?* (Lütfen, ben de annemle gideyim mi)?

İkinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde "- **sam** / - **sem**, - **samăr** / - **seměr**" biçimbirimleri kullanılmışsa yüklemde emir değil teklif, rica anlamı söz konusudur: *vula (oku) vulas**am** / vulas**amăr*** (okur musun? / lütfen okuyunuz). *Kil (gel) kil**sem** / kil**seměr*** (gelir misin? / lütfen geliniz). *Kürenter (üz) / an kürentersem* (lütfen üzmezsiniz). *Vula (oku) vulas**am** / vulas**amăr*** (okur musunuz? / lütfen okuyunuz).

Daha kibar bir biçimde ricada bulunmak isteniyorsa bütün şahıs eklerinden sonra "-**ha**" biçimi kullanılır: *Epě magazina kaysa kile**m-ha*** (Bırak ta, ben mağazaya gidip geleyim.) *An şavlăr-ha, açasem* (Lütfen, çocuklar, gürültü yapmayın).

Emir kipinde kullanılmış ifadeleri dikkat ediniz.

Ырă кун пултăр!	Iră kun pultăr!	İyi günler! [olsun]
Ырă kaç пултăр!	Iră kaş pultăr!	İyi akşamlar! [olsun]
Чипер кай(ăр)!	Çiper kay(ăr)!	İyi yolculuklar! [gidin]
Чипер юл(ăр)!	Çiper yul(ăr)!	Hoşça kalın! [kalın]
Сывă пул(ăр)!	Sıvă pul(ăr)!	Hoşça kalın! [olun]
Мунчи тутлă пултăр!	Munçi tutlă pultăr!	Sihhatler olsun! [olsun] (Banyo yapana denir)
Ёçер аңса пытăр!	İşer ańsa pıtăr!	İşiniz rast gitsin! [gitsin] (Başarılar dilerim)
Сывлăхăр çиреп пултăр!	Sıvlăhăr řirеп pultăr!	Sağlıklı olun! [olsun]

9. Alıştırma

Aşağıdaki şarkıyı;

a) Latin harflerine aktarınız.

b) TT' ne uygun olarak yazınız.

c) Şarkıdaki emir kipi çekimlerini inceleyiniz.

Кăвак кăвакарчăн хам пулам-и,

Карлăк çине ларса юрлам-и?

Сирĕн савнă тăванăр хам пулам-и,

Сирĕн умна тăрса юрлам-и?

Эй тăван, мĕн тăвар?

Мăйăр катса тĕш тăвар та

Ёмĕр пĕрле пурăнар.

Саманасем йывăр, çулсем çамрăк,

Урамәрсем вәрәм, юрсем тарән,
Епле **ипттерем-ши** утама?

Епле **ирттерәм-ши** өмөре,
Эй, таван...

10. Aıştırma

Aşağıdaki cümlelerde geçen emir kipi 2.t.ş. görünümündeki fiilleri bulunuz.

- Атәл хәррине җитмесәр аттуна ан хыв (İdil'e varmadan, botlarını çıkarma).

Bu atasözü (Dereyi görmeden paçayı sıvama) anlamında kullanılır.

- Ача пушмакне хыврә (Çocuk ayakkabısını çıkardı).
- Эпә костюма хыврәм f (Ceketimi çıkardım).
- Шәнса килекене ашәтса яр, высса килекене тәрантарса яр (Üşüyenı ısıtıp gönder, acıkanı doyurup gönder).
- Ачине шкула ямарә (Çocuğuna okula göndermedi).
- Амәшне хулана ячә (Annesini şehre gönderdi).
- Усалтан тар, ырә патне пыр (Kötülükten kaç, iyiliğe gel).
- Чәлхепе мар еҗпе мухтан (Dilinle değil, işinle övün).

2.1.1.2.2. Şart Kipi

ÇT'nde iki tip şart kipi vardır.

Birinci Tip

Bu tipin biçimbirimi - **san** / - **sen**'dir. Yükleme, şahıs ekleri almaz, eylemin hangi şahıs tarafından yapıldığı şahıs zamirlerinden anlaşılır.

Tablo 2. 19. Birinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay- san +ø	“gid- se +m / gid-er+ø- se +m”	Epir	kay- san +ø	“git- se +k / gid-er+ø- se +k”
	kil- sen +ø	“gel- se +m / gel-ir+ø- se +m”		kil- sen +ø	“gel- se +k / gel-ir+ø- se +k”
Esë	kay- san +ø	“git- se +n / gid-er+ø- se +n”	Esir	kay- san +ø	“git- se +niz / gid-er+ø- se +niz”
	kil- sen +ø	“gel- se +n / gel-ir+ø- se +n”		kil- sen +ø	“gel- se +niz / gel-ir+ø- se +niz”
Väl	kay- san +ø	“git- se +ø / gid-er+ø- se +ø”	Vësem	kay- san +ø	“git- se +ler / gid-er+ø- se +ø”
	kil- sen +ø	“gel- se +ø / gel-ir+ø- se +ø”		kil- sen +ø	“gel- se +ler / gel-ir+ø- se +ø”

Olumsuz şekli - **ma** / - **me** biçimbirimi ile yapılır.

Tablo 2. 20. Birinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	kay- ma-san +ø	"git- me-se +m / git- me-z +ø- se +m"	Epir	kay- ma-san +ø	"git- me-se +k / git- me-z +ø- se +k"
	kil- me-sen +ø	"gel- me-se +m / gel- me-z +ø- se +m "		kil- me-sen +ø	"gel- me-se +k / gel- me-z +ø- se +k"
Esë	kay- ma-san +ø	"git- me-se +n / git- me-z +ø- se +n "	Esir	kay- ma-san +ø	"git- me-se +niz / git- me-z +ø- se +niz"
	kil- me-sen +ø	"gel- me-se +n / gel- me-z +ø- se +n "		kil- me-sen +ø	"gel- me-se +niz / gel- me-z +ø- se +niz "
Väl	kay- ma-san +ø	"git- me-se +ø / git- me-z +ø- se "	Vësem	kay- ma-san +ø	"git- me-se +ler / git- me-z +ø- se +ler"
	kil- me-sen +ø	"gel- me-se +ø / gel- me-z +ø- se "		kil- me-sen +ø	"gel- me-se +ler / gel- me-z +ø- se +ler"

İkinci Tip

İkinci tipte şart kipinin çekimi birinci tipten farklı değildir. Sadece biçimbirimi daha da genişletilerek - **sassän** / - **sessën** yapılır.

Tablo 2. 21. İkinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	vula- sassän +ø	"oku- sa +m / oku-r+ø- sa +m"	Epir	vula- sassän +ø	"oku- sa +k / oku-r+ø- sa +k"
	kil- sessën +ø	"gel- se +m / gel-ir+ø- se +m"		kil- sessën +ø	"gel- se +k / gel-ir+ø- se +k"
Esë	vula- sassän +ø	"oku- sa +n / oku-r+ø- sa +n"	Esir	vula- sassän +ø	"oku- sa +niz / oku-r+ø- sa +niz"
	kil- sessën +ø	"gel- se +n / gel-ir+ø- se +n"		kil- sessën +ø	"gel- se +niz / gel-ir+ø- se +niz"
Väl	vula- sassän +ø	"oku- sa +ø / oku-r+ø- sa "	Vësem	vula- sassän +ø	"oku- sa +lar / oku-r+lar+ sa "
	kil- sessën +ø	"gel- se +ø / gel-ir+ø- se "		kil- sessën +ø	"gel- se +ler / gel-ir+ler+ se "

Olumsuzluk şekli - **ma** / - **me** biçimbirimi ile yapılır.

Tablo 2. 22. İkinci Tip Şart Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epë	vula- ma-sassän +ø	"oku- ma-sa +m / oku- ma-z +ø- sa +m"	Epir	vula- ma-sassän +ø	"oku- ma-sa +k / oku- ma-z +ø- sa +k "
	kil- me-sessën +ø	"gel- me-se +m / gel- me-z +ø- se +m "		kil- me-sessën +ø	"gel- me-se +k / gel- me-z +ø- se +k "
Esë	vula- ma-sassän +ø	"oku- ma-sa +n / oku- ma-z +ø- sa +n "	Esir	vula- ma-sassän +ø	"oku- ma-sa +niz / oku- ma-z +ø- sa +niz "
	kil- me-sessën +ø	"gel- me-se +n / gel- me-z +ø- se +n"		kil- me-sessën +ø	"gel- me-se +niz / gel- me-z +ø- se +niz "
Väl	vula - ma - sassän + ø	"oku- maz-sa +ø / oku- ma-z +ø- sa "	Vësem	vula- ma-sassän +ø	"oku- maz +lar- sa / oku- ma-z +ø- sa +lar"
	kil- me-sessën +ø	"gel- mez-se +ø / gel- me-z +ø- se "		kil- me-sessën +ø	"gel- mez +ler- se / gel- me-z +ø- se +ler"

2.1.1.2.3. İstek Kipi

Türkiye Türkçesinde /-(y)A/, /-mAk iste-/ veya /-(y)AsI+iyе gel-/ biçimbirimleriyle karşılanan istek kipi, ÇT'nde genellikle daha yaygın olan aşağıdaki iki biçimde yapılır. Birinde - *asşān* / - *esşēn* biçimbirimi kullanılırken diğerinde - *as* / - *es kilet* yapısı dikkate alınır.

Birinci Tip

ÇT'nde birinci tip istek kipi *F- + - asşān / - esşēn + ø* yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Şahıs eki işaretsiz olduğu için fiilden hemen önce mutlaka şahıs zamiri kullanılır.

Tablo 2. 23. Birinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epē	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +m" ²⁸	Epir	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +k" (gidelim / gitmek istiyoruz)
	kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +m"		kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +k" (gelelim / gelmek istiyoruz)
Esē	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +sin"	Esir	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +siniz"
	kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +sin"		kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +siniz"
Vāl	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +ø"	Vësem	kay- <i>asşān</i> +ø	"gid- <i>e</i> +ler"
	kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +ø "		kil- <i>esşēn</i> +ø	"gel- <i>e</i> +ler"

Olumsuz şekli - *mar* (değil) kelimesi ile yapılır.

Tablo 2. 24. Birinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Epē	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +yim"	Epir	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +k"
	kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +yim"		kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +k"
Esē	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +sin"	Esir	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +siniz"
	kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +sin"		kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +siniz"
Vāl	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +ø"	Vësem	kay- <i>asşān</i> + <i>mar</i> +ø	"git- <i>me-ye</i> +ler"
	kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +ø"		kil- <i>esşēn</i> + <i>mar</i> +ø	"gel- <i>me-ye</i> +ler"

²⁸ "Gideyim, gitmek istiyorum" anlamını taşıyan gidem şekli standart TT için geçerlidir. Birinci teklik ve çokluk şahısları ilgilendiren bu kullanım ağızlar için geçerli bir yapıdır. Söz konusu yapı standart TT'de /-Ø+AyIm/ ve /-Ø+AlIm/ biçimbirimleri ile kullanılır. Bk. Ahmet Bircan Ercilasun, "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995; Güner Gülsevin "Eski Türkiye Türkçesinde "İstek Kipi" Üzerine", TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul Aralık 1999.

İkinci Tip

ÇT'nde genel bir istek ifadesini taşıyan bu tip ise *Tamlayan + F- + istek kipi (-as / -es) + ø + kil-et* görünümündedir. -as / -es'li yapılarda tamlanan eki işaretlidir. Tamlanan ekinden sonra yer alan *kil-* (*gel-*) yardımcı fiiline şimdiki zaman eki *-et* eklenir. Bu çekimde şahıs ekleri bulunmaz; şahsın kim olduğunu, şahıs zamiri ve ilgi halinden müteşekkil *tamlayan* belirli kılmaktadır.

Tablo 2. 25. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+ân	kay - as + ø kil - et	“ben+im git- esi + [m] gel-(i)yor ”	Pir+ên	kay - as + ø kil - et	“biz+im git- esi + [miz] gel-(i)yor ”
	êş - es + ø kil - et	“ben+im iç- esi + [m] gel-(i)yor ”		êş - es + ø kil - et	“biz+im iç- esi + [miz] gel-(i)yor ”
San+ân	kay - as + ø kil - et	“sen+in git- esi + [n] gel-(i)yor ”	Sir+ên	kay - as + ø kil - et	“siz+in git- esi + [niz] gel-(i)yor ”
	êş - es + ø kil - et	“sen+in iç- esi + [n] gel-(i)yor ”		êş - es + ø kil - et	“siz+in iç- esi + [niz] gel-(i)yor ”
Un+ân	kay - as + ø kil - et	“on+un git- esi + [ø] gel-(i)yor ”	Vê+sen	kay - as + ø kil - et	“on+lar+ın git- esi + [ø] gel-(i)yor ”
	êş - es + ø kil - et	“on+un iç- esi + [ø] gel-(i)yor ”		êş - es + ø kil - et	“on+lar+ın iç- esi + [ø] gel-(i)yor ”

Bu tipin olumsuz çekiminde “*kilet*” yapısının yerini “*kilmest*” alır.

Tablo 2. 26. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+ân	kay - as + ø kil - mes - t	“ben+im git- esi + [m] gel-mi-yor ”	Pir+ên	kay - as + ø kil - mes - t	“biz+im git- esi + [miz] gel-mi-yor ”
	êş - es + ø kil - mes - t	“ben+im iç- esi + [m] gel-mi-yor ”		êş - es + ø kil - mes - t	“biz+im iç- esi + [miz] gel-mi-yor ”
San+ân	kay - as + ø kil - mes - t	“sen+in git- esi + [n] gel-mi-yor ”	Sir+ên	kay - as + ø kil - mes - t	“siz+in git- esi + [niz] gel-mi-yor ”
	êş - es + ø kil - mes - t	“sen+in iç- esi + [n] gel-mi-yor ”		êş - es + ø kil - mes - t	“siz+in iç- esi + [niz] gel-mi-yor ”
Un+ân	kay - as + ø kil - mes - t	“on+un git- esi + [ø] gel-mi-yor ”	Vê+sen	kay - as + ø kil - mes - t	“on+lar+ın git- esi + [ø] gel-mi-yor ”
	êş - es + ø kil - mes - t	“on+un iç- esi + [ø] gel-mi-yor ”		êş - es + ø kil - mes - t	“on+lar+ın iç- esi + [ø] gel-mi-yor ”

İkinci tipte iyelik eki kullanıldığında istek kipi - *as* / - *es* biçimindeki “*s*” ikizleşir.

Tablo 2. 27. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+ân	kay-ass+âm kil-et	“ben+im git- esi+m gel-(i)yor ”	Pir+ên	kay-ass+âmâr kil-et	“biz+im git- esi+miz gel-(i)yor ”
	êş-ess+êm kil-et	“ben+im iç- esi+m gel-(i)yor ”		êş-ess+êmêr kil-et	“biz+im iç- esi+miz gel-(i)yor ”
San+ân	kay-ass+u kil-et	“sen+in git- esi+n gel-(i)yor ”	Sir+ên	kay-ass+âr kil-et	“siz+in git- esi+niz gel-(i)yor ”
	êş-ess+u kil-et	“sen+in iç- esi+n gel-(i)yor ”		êş-ess+êr kil-et	“siz+in iç- esi+niz gel-(i)yor ”
Un+ân	kay-ass+i kil-et	“on+un git- esi+ø gel-(i)yor ”	Vê+sen	kay-ass+i kil-et	“on+lar+ın git- esi+ø gel-(i)yor ”
	êş-ess+i kil-et	“on+un iç- esi+ø gel-(i)yor ”		êş-ess+i kil-et	“on+lar+ın iç- esi+ø gel-(i)yor ”

Aynı durum olumsuz için de geçerlidir.

Tablo 2. 28. İkinci Tip İstek Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+ân	kay - ass + âm kil - mes - t	“ben+im git- esi+m gel-mi- yor ”	Pir+ên	kay - ass + âmâr kil - mes - t	“biz+im git- esi+miz gel-mi- yor ”
	êş - ess + êm kil - mes - t	“ben+im iç- esi+m gel-mi-yor ”		êş - ess + êmêr kil - mes - t	“biz+im iç- esi+miz gel-mi-yor ”
San+ân	kay - ass + u kil - mes - t	“sen+in git- esi+n gel-mi-yor ”	Sir+ên	kay - ass + âr kil - mes - t	“siz+in git- esi+niz gel-mi-yor ”
	êş - ess + u kil - mes - t	“sen+in iç- esi+n gel-mi-yor ”		êş - ess + êr kil - mes - t	“siz+in iç- esi+niz gel-mi-yor ”
Un+ân	kay - ass + i kil - mes - t	“on+un git- esi+ø gel-mi-yor ”	Vê+sen	kay - ass + i kil - mes - t	“on+lar+ın git- esi+ø gel-mi-yor ”
	êş - ess + i kil - mes - t	“on+un iç- esi+ø gel-mi-yor ”		êş - ess + i kil - mes - t	“on+un iç- esi+ø gel-mi-yor ”

2.1.1.2.4. Gereklilik Kipi

ÇT’nde gereklilik kipi birkaç tipte yapılır. Bunlardan en yaygın olan iki tip şunlardır.

Birinci Tip

Türkiye Türkçesindeki /-mA+II/ gereklilik kipi ÇT'nde de - **malla** / - **melle** şeklindedir. Gereklilik kipiyle çekimlenen yüklemlerde şahıs eki bulunmaz. Fiilden hemen önce yer alan tamlayan ögesindeki şahıs zamiri, öznenin kim olduğunu belirler.

Tablo 2. 29. Birinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+än	kay - malla + ø	“git- meli +(y)im”	Pir+ën	kay - malla + ø	“git- meli +(y)iz”
	ëşle - melle + ø	"çalış- malı +(y)ım"		ëşle - melle + ø	"çalış- malı +(y)ız"
San+än	kay - malla + ø	“git- meli +sin”	Sir+ën	kay - malla + ø	“git- meli +siniz”
	ëşle - melle + ø	"çalış- malı +sın"		ëşle - melle + ø	"çalış- malı +sınız"
Un+än	kay - malla + ø	“git- meli +ø”	Vë+sen	kay - malla + ø	“git- meli +ø”
	ëşle - melle + ø	"çalış- malı +ø"		ëşle - melle + ø	"çalış- malı +ø "

Gereklilik kipinde olumsuz çekimlerinde "**mar**" olumsuzluk edatı kullanılır.

Tablo 2. 30. Birinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+än	kay- malla mar +ø	“git- me-meli +(y)im”	Pir+ën	kay- malla mar +ø	“git- me-meli +(y)iz”
	ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +(y)ım"		ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +(y)ız"
San+än	kay- malla mar +ø	“git- me-meli +sin”	Sir+ën	kay- malla mar +ø	“git- me-meli +siniz”
	ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +sın"		ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +sınız"
Un+än	kay- malla mar +ø	“git- me-meli ”	Vë+sen	kay- malla mar +ø	“git- me-meli +ø”
	ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +ø "		ëşle- melle mar +ø	"çalış- ma-malı +ø "

İkinci Tip

Gereklilik kipinin ikinci tipinde yapı, *F- + - as / - es (istek eki) + ø (şahıs eki işlevinde iyelik eki) + pul- (ol-/gerek-) + at'* (şimdiki zaman eki) şeklindedir.

Tablo 2. 31. İkinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumlu)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+än	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[m] gerek-iyor / git-meli+(y)im"	Pir+ën	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[miz] gerek-iyor / git-meli+(y)iz"
	ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[m] gerek-iyor / çalış-malı+(y)ım"		ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[mız] gerek-iyor / çalış-malı+(y)ıız"
San+än	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[n] gerek-iyor / git-meli+sin"	Sir+ën	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[niz] gerek-iyor / git-meli+siniz"
	ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[n] gerek-iyor / çalış-malı+sın"		ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[nız] gerek-iyor / çalış-malı+sınıız"
Un+än	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[si] gerek-iyor / git-meli+ø "	Vë+sen	kay - as + ø pul - at'	"git-me+[si] gerek-iyor / git-meli+ler"
	ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[sı] gerek-iyor / çalış-malı+ø "		ëşle - s + ø pul - at'	"çalış-ma+[sı] gerek-iyor / çalış-malı+lar"

Bu tipin olumsuz çekimlerinde pul- fiili ile şimdiki zaman eki arasına olumsuzluk eki girer.

Tablo 2. 32. İkinci Tip Gereklilik Kipi Çekimi (Olumsuz)

TEKLİK			ÇOKLUK		
Man+än	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[m] gerek-iyor / git-me-meli+(y)im"	Pir+ën	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[miz] gerek-iyor / git-me-meli+(y)iz"
	ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[m] gerek-iyor / çalış-ma-malı+(y)ım"		ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[mız] gerek-iyor / çalış-ma-malı+(y)ıız"
San+än	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[n] gerek-iyor / git-me-meli+sin"	Sir+ën	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[niz] gerek-iyor / git-me-meli+siniz"
	ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[n] gerek-iyor / çalış-ma-malı+sın"		ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[nız] gerek-iyor / çalış-ma-malı+sınıız"
Un+än	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[si] gerek-iyor / git-me-meli+ø "	Vë+sen	kay - as + ø pul - mas - t'	"git-me-me+[si] gerek-iyor / git-me-meli+ler"
	ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[sı] gerek-iyor / çalış-ma-malı+ø "		ëşle - s + ø pul - mas - t'	"çalış-ma-ma+[sı] gerek-iyor / çalış-ma-malı+lar"

2.1.1.3. Cevher (i-) Fiilinin Kipleri (Rivayet, Hikâye, Şart, Geniş)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi²⁹ ÇT’nde de ek fiilin dört kipi mevcuttur: Hikâye, rivâyet, şart ve geniş (tasvir).

Hikâye kipi görülen geçmiş zamanla birlikte kullanılmaz. Öğrenilen geçmiş zamanla çekimlenen yüklemelerde hikâye kipi bütün şahıslar için **-ççe**’dir. Şimdiki-geniş zamanın hikâye kipi birinci ve ikinci şahıslarda **-tâ / -tê**, üçüncü teklik şahıslarda **-çe**, üçüncü çokluk şahıslarda da **-ççe** şeklindedir. Gelecek zamanın hikâye çekiminde ise bu biçimbirimlerin konsonantı ikizleşerek kullanılır.

²⁹Funda Kara, *Namık Kemal’in Mektuplarında Söz Dizimi*, (Basıtırılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, ss. 404-405.

Tablo 2. 33. i- Fiilinin Hikâye Çekimi

		Geçmiş Zamanın Hikâyesi		Şimdiki-Geniş Zamanın Hikâyesi	Gelecek Zamanın Hikâyesi
		ögz	ggz		
teklik	Epë	şir-nă +ø-ççë +ø “yaz-mış+ø-ti+m”	-	şir-at+ø-tă +m “yaz-ar+i-di+m (yaz-ar-ø-dı+m) / yaz-(1)yor+i-di+m (yaz-(1)yor+ø-du+m)”	şir-ă +ø-ttă +m “yaz-acak+i- di+m” (yazacaktım)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø-ti+m”	-	il-et+ø-të+m “al-ır+i-di+m (al-ır-ø-dı+m) / al-(1)yor+i-di+m (al-(1)yor+ø-du+m)”	il-ë+ø-ttë+m “al-acak+i- di+m” (alacaktım)
	Esë	şir-nă +ø-ççë + ø “yaz- mış+ø -ti+n”	-	şir-at+ø-tă +n “yaz-ar+i-di+n (yaz-ar-ø-dı+n) / yaz-(1)yor+i-di+n (yaz-(1)yor+ø-du+n)”	şir-ă +ø-ttă +n “yaz-acak+i- di+n” (yazacaktın)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø -ti+n”	-	il-et+ø-të+n “al-ır+i-di+n (al-ır-ø-dı+n) / al-(1)yor+i-di+n (al-(1)yor+ø-du+n)”	il-ë+ø-ttë+n “al-acak+i- di+n” (alacaktın)
	Văl	şir-nă +ø-ççë+ø “yaz-mış+ø-ti+ø”	-	şir-at+ø-ççë+ø “yaz-ar+i-di+ø (yaz-ar- ø-dı+ø) / yaz-(1)yor+i-di+ø (yaz-(1)yor+ø-du+ø)”	şir-ë+ø-ççë+ø “yaz-acak+i- di+ø” (yazacaktı)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø-ti+ø”	-	il-et+ø-ççë+ø “al-ır+i-di+ø (al-ır- ø-dı+ø) / al-(1)yor+i-di+ø (al-(1)yor+ø-du+ø)”	il-ë+ø-ççë+ø “al-acak+i- di+ø” (alacaktı)
çokluk	Epir	şir-nă +ø-ççë+ ø “yaz-mış+ø-ti+k”	-	şir-at+ø-tă +măr “yaz-ar+i+di+k (yaz-ar-ø-dı+k) / yaz-(1)yor+i-di+k (yaz-(1)yor+ø-du+k)”	şir-ă +ø-ttă+măr “yaz-acak+i-di+k” (yazacaktık)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø-ti+k”	-	il-et+ø-të+mër “al-ır+i-di+k (al-ır- ø-dı+k) / al-(1)yor+i-di+k (al-(1)yor+ø-du+k)”	il-ë+ø-ttë+mër “al-acak+i- di+k” (alacaktık)
	Esir	şir-nă +ø-ççë+ø “yaz-mış+ø-ti+nız”	-	şir-at+ø-tă+r “yaz-ar+i-di+niz (yaz-ar-ø-dı+nız) / yaz-(1)yor+i-di+niz (yaz-(1)yor+ø-du+nuz)”	şir-ă +ø-ttă+r “yaz-acak+i- di+niz” (yazacaktınız)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø-ti+nız”	-	il-et+ø-të+r “al-ır+i-di+niz (al-ır- ø-dı+nız) / al-(1)yor+ø-i-di+niz (al-(1)yor+ø-du+nuz)”	il-ë+ø-ttë+r “al-acak+i- di+niz” (alacaktınız)
	Vësem	şir-në+ø-ççë+ø “yaz-mış+i -di+ler” (yaz-mış+ lar+ø-dı)	-	şir-at+ø-ççë+ş “yaz-ar+i-di+ler (yaz-ar+lar+ø-dı) / yaz-(1)yor+i-di+ler (yaz-(1)yor+lar+ø-dı)”	şir-ë+ø-ççë+ş “yaz-acak+i-di+ler” (yazacaklardı)
		il-në+ø-ççë+ø “al-mış+ø +lar-dı”	-	il-et+ø-ççë+ş " al-ır+i-di+ler (al-ır+ lar+ø-dı) / al-(1)yor+i-di +ler (al-(1)yor+ lar+ø-dı)”	il-ë+ø-ççë+ş “al-acak+i- di+ler” (alacaklardı)

Tasarlama kiplerinde ek fiilin hikâyesi değişmemektedir: *epě pělsenččě* (bilseydim), *věsem pělsenččě* (bilselerdi), *mană pěles kiletčě* (bilmek istiyordum), *pirěn pěles kiletčě* (bilmek istiyorduk), *mană pělmelleččě* (bilmeliydim), *sirěn pělmelleččě* (bilmeliydiniz) vb.

Cevher fiilinin rivayet çekimi, emir kipi dışında bütün zaman ve kipler için geçerlidir. Bu çekim, **i-kken** / **i-měš** / **te-t** (di-yor) biçimlerinden herhangi biri ile yapılabilir. Şahıs ekleri, -öğrenilen geçmiş zaman hariç- ek fiilin hikâyesinden sonra değil, yüklem ismini meydana getiren zaman eklerinden sonra kullanılır. Öğrenilen geçmiş zamanda şahıs eki işaretsizdir.

Tablo 2. 34. i- Fiilinin Rivayet Çekimi

		Geçmiş Zamanın Rivayeti		Şimdiki-Geniş Zamanın Rivayeti	Gelecek Zamanın Rivayeti
		Öğrenilen Geçmiş Zaman	Görülen Geçmiş Zaman		
teklik	Epë	şır-nă+ø i-kken / şır-nă+ø i-mëş / şır-nă+ø t-et ³⁰ “yaz-mış+i-miş+im / yaz-mış+ø-mış+ım”	şır-tă+m i-kken / şır-tă+m i-mëş / şır-tă+m t-et “yaz-mış+i-di+m / yaz-mış+ø-tı+m”	şır-at+ăp i-kken / şır-at+ăp i-mëş / şır-at+ăp t-et “yaz-(1)yor+i-miş+im / yaz-(1)yor+ø-muş+um”	şır-ă+p i-kken / şır-ă+p i-mëş / şır-ă+p t-et “yaz-acak+i-miş+im / yaz-acak+ø-mış+ım”
		il-në+ø i-kken / il-në+ø i-mëş / il-në+ø t-et “al-mış+i-miş+im / al-mış+ø-mış+ım”	il-të+m i kken / il-të+m i-mëş / il-të+m t-et “al-mış+i-di+m / al-mış+ø-tı+m”	il-et+ëp i-kken / il-et+ëp i-mëş / il-et+ëp t-et “al-(1)yor+i-miş+im / al-(1)yor+ø-muş+um”	il-ë+p i-kken / il-ë+p i-mëş / il-ë+p t-et “al-acak+i-miş+im / al-acak+ø-muş+ım”
	Esë	şır-nă +ø i-kken / şır-nă+ø i-mëş / şır-nă +ø t-et “yaz-mış+i-miş+sin / yaz-mış+ø-mış+sin”	şır-tă +n i-kken / şır-tă+n i-mëş / şır-tă+n t-et “yaz-mış+i-di+n / yaz-mış+ø-tı+n”	şır-at+ăn i-kken / şır-at+ăn i-mëş / şır-at+ăn t-et “yaz-(1)yor+i-miş+sin / yaz-(1)yor+ø-muş+sun”	şır-ă+n i-kken / şır-ă+n i-mëş / şır-ă+n t-et “yaz-acak+i-miş+sin / yaz-acak+ø-mış+sin”
		il-në+ø i-kken / il-në+ø i-mëş / il-në+ø t-et “al-mış+i-miş+sin / al-mış+ø-mış+sin”	il-të+n i-kken / il-të+n i-mëş / il-të+n t-et “al-mış+i-di+n / al-mış+ø-tı+n”	il-et+ën i-kken / il-et+ën i-mëş / il-et+ën t-et “al-(1)yor+i-miş+sin / al-(1)yor+ø-muş+sun”	il-ë+n i-kken / il-ë+n i-mëş / il-ë+n t-et “al-acak+i-miş+sin / al-acak+ø-mış+sin”
	Văl	şır-nă +ø i-kken / şır-nă +ø i-mëş / şır-nă+ø t-et “yaz-mış+i-miş+ø / yaz-mış+ø-mış+ø”	şır-çë+ø i-kken / şır-çë+ø i-mëş / şır-çë+ø t-et “yaz-mış+i-di+ø / yaz-mış+ø-tı+ø”	şır-at+ø i-kken / şır-at+ø i-mëş / şır-at+ø t-et “yaz-(1)yor+i-miş+ø / yaz-(1)yor+ø-muş+ø”	şır-ë+ø i-kken / şır-ë+ø i-mëş / şır-ë+ø t-et “yaz-acak+i-miş+ø / yaz-acak+ø-muş+ø”
		il-në+ø i-kken / il-në+ø i-mëş / il-në+ø t-et “al-mış+i-miş+ø / al-mış+ø-mış+ø”	il-çë+ø i-kken / il-çë+ø i-mëş / il-çë+ø t-et “al-mış+i-di+ø / al-mış+ø-tı+ø”	il-et+ø i-kken / il-et+ø i-mëş / il-et+ø t-et “al-(1)yor+i-miş+ø / al-(1)yor+ø-muş+ø”	il-ë+ø i-kken / il-ë+ø i-mëş / il-ë+ø t-et “al-acak+i-miş+ø / al-acak+ø-muş+ø”
çokluk	Epir	şır-nă +ø i-kken / şır-nă +ø i-mëş / şır-nă+ø t-et “yaz-mış+i-miş+iz / yaz-mış+ø-mış+iz”	şır-tă+măr i-kken / şır-tă+măr i-mëş / şır-tă+măr t-et “yaz-mış+i-di+k / yaz-mış+ø-tı+k”	şır-at+păr i-kken / şır-at+păr i-mëş / şır-at+păr t-et “yaz-(1)yor+i-miş+iz / yaz-(1)yor+ø-muş+uz”	şır-ă+păr i-kken / şır-ă+păr i-mëş / şır-ă+păr t-et “yaz-acak+i-miş+iz / yaz-acak+ø-mış+iz”
		il-në+ø i-kken / il-në+ø i-mëş / il-në+ø t-et “al-mış+i-miş+iz / al-	il-të+mër i-kken / il-të+mër i-mëş / il-të+mër t-et “al-	il-et+për i-kken / il-et+për i-mëş / il-et+për t-et “al-(1)yor+i-miş+iz / al-	il-ë+për i-kken / il-ë+për i-mëş / il-ë+për t-et “al-acak+i-miş+iz / al-

³⁰ yaz-mış+ım di-yor (yaz-mış+ø-mış+ım)

		miş+ø-miş+ız ”	miş+i-di+k / al-miş+ø-ti+k ”	(1)yor+ø-muş+uz ”	acak+ø-miş+ız ”
	Esir	şir-nă+ø i-kken / şir-nă+ø i-měş / şir-nă+ø t-et “yaz-miş+i-miş+siniz / yaz-miş+ø-miş+siniz”	şir-tă+r i-kken / şir-tă+r i-měş / şir-tă+r t-et “yaz-miş+i-di+niz / yaz-miş+ø-ti+niz”	şir-at+ăr i-kken / şir-at+ăr i-měş / şir-at+ăr t-et “yaz-(1)yor+i-miş+siniz / yaz-(1)yor+ø-muş+sunuz”	şir-ă+r i-kken / şir-ă+r i-měş / şir-ă+r t-et “yaz-acak+i-miş+siniz / yaz-acak+ø-miş+siniz”
		il-ně+ø i-kken / il-ně+ø i-měş / il-ně+ø t-et “al-miş+i-miş+siniz / al-miş+ø-miş+siniz”	il-tě+r i-kken / il-tě+ r i-měş / il-tě+r t-et “al-miş+i-di+niz / al-miş+ø-ti+niz”	il-et+ěr i-kken / il-et+ěr i-měş / il-et+ěr t-et “al-(1)yor+i-miş+siniz / al-(1)yor+ø-muş+sunuz”	il-ě+r i-kken / il-ě+r i-měş / il-ě+r t-et “al-acak+i-miş+siniz / al-acak+ø-miş+siniz”
	Věsem	şir-nă+ø i-kken / şir-nă+ø i-měş / şir-nă+ø t-et “yaz-miş+i-miş+ler / yaz-miş+ø-miş+lar”	şir-čě+š i-kken / şir-čě+š i-měş / şir-čě+š t-et “yaz-miş+i-di+ler / yaz-miş+ø-ti+lar”	şir - ašš + ě i - kken / şir - ašš + ě i - měş / şir - ašš + ě t - et “yaz-(1)yor+i-miş+ler / yaz-(1)yor+ø-muş+lar”	şir-ě+š i-kken / şir-ě+š i-měş / şir-ě+š t-et “yaz-acak+i-miş+ler / yaz-acak+ø-miş+lar”
		il-ně+ø i-kken / il-ně+ø i-měş / il-ně+ø t-et “al-miş+i-miş+ler / al-miş+ø-miş+lar”	il-čě+š i-kken / il-čě+š i-měş / il-čě+š t-et “al-miş+i-di+ler / al-miş+ø-ti+lar”	ĭl-ešš+ě i-kken / ĭl-ešš+ě i-měş / ĭl-ešš+ě t-et “al-(1)yor+i-miş+ler / al-(1)yor+ø-muş+lar”	il-ě+š i-kken / il-ě+š i-měş / il-ě+š t-et “al-acak+i-miş+ler / al-acak+ø-miş+lar”

Tasarlama kiplerinde ek fiilin rivayeti değişmemektedir: *epě pělsen iměš* (*bilseymişim*), *epir pělsen tet* (*bilseymişiz*), *unăn pěles kilet iměš* (*o bilmek istiyormuş*), *unăn pělmelle iměš* (*o bilmeliymiş*) vb.

ÇT'nde imek fiiliyle yapılmış şartlı birleşik zaman yoktur. ÇT'nde şartlı birleşik zamanlar pul-:olmak yardımcı fiilinin şartıyla (pul-san / pul-sassă n) yapılır ve bütün birleşik çekimlerde kullanılır: kil-ně pulsan, kil-tě-m pulsan, kil-et-ěp pulsan, kil-e-p pulsan, kil-ě-p pulsan, kil-esşen pulsan, kil-melle pulsan vb.

Tablo 2. 35. Şartlı Birleşik Zaman

		Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	Şimdiki-Geniş Zamanın Şartı	Gelecek Zamanın Şartı
teklik	Epë	şir-tă+m pul-san “yaz-dı+m+i-se / yaz-dı+y-sa+m”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+ım+i-se"	şir-at+ăp pul-san “yaz-(i)yor+i-se+m yaz-(i)yor+ø-sa+m”	şir-ă+p pul-san “yaz-acak+i-se+m / yaz-acak+ø-sa+m”
		il-të+m pul-san “al-dı+m+i-se / al-dı+y-sa+m”	İl-në+ø pul-san "al-mış+ım+i-se"	il-et+ëp pul-san “al-(i)yor+i-se+m al-(i)yor+ø-sa+m”	il-ë+p pul-san “al-acak+i-se+m / al-acak+ø-sa+m”
	Esë	şir-tă+n pul-san “yaz-dı+n+i-se / yaz-dı+y-sa+n”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+sın+i-se"	şir-at+ăn pul-san “yaz-(i)yor+i-se+n yaz-(i)yor+ø-sa+n”	şir-ă+n pul-san “yaz-acak+i-se+n / yaz-acak+ø-sa+n”
		il-të+n pul-san “al-dı+n+i-se / al-dı+y-sa+n”	İl-në+ø pul-san "al-mış+sın+i-se"	il-et+ën pul-san “yaz-(i)yor+i-se+n yaz-(i)yor+ø-sa+n”	il-ë+n pul-san “al-acak+i-se+n / al-acak+ø-sa+n”
	Văl	şir-çë+ø pul-san “yaz-dı+ø+i-se / yaz-dı+y-sa+ø”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+ø+i-se"	şir-at+ø pul-san “yaz-(i)yor+i-se+ø yaz-(i)yor+ø-sa+ø”	şir-ë+ø pul-san “yaz-acak+i-se+ø / yaz-acak+ø-sa+ø”
		il-çë+ø pul-san “al-dı+ø+i-se / al-dı+y-sa+ø”	İl-në+ø pul-san "al-mış+ø+i-se"	il-et+ø pul-san “al-(i)yor+i-se+ø al-(i)yor+ø-sa+ø”	il-ë+ø pul-san “al-acak+i-se+ø / al-acak+ø-sa+ø”
çokluk	Epir	şir-tă+măr pul-san “yaz-dı+k+i-se / yaz-dı+y-sa+k”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+ız+i-se"	şir-at+păr pul-san “yaz-(i)yor+i-se+k yaz-(i)yor+ø-sa+k”	şir-ă+păr pul-san “yaz-acak+i-se+k / yaz-acak+ø-sa+k”
		il-të+mër pul-san “al-dı+k+i-se / yaz-dı+y-sa+k”	İl-në+ø pul-san "al-mış+ız+i-se"	il-et+për pul-san “al-(i)yor+i-se+k al-(i)yor+ø-sa+k”	il-ë+për pul-san “al-acak+i-se+k / al-acak+ø-sa+k”
	Esir	şir-tă+r pul-san “yaz-dı+nız+i-se / yaz-dı+y-sa+nız”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+sınız+i-se"	şir-at+ăr pul-san “yaz-(i)yor+i-se+niz yaz-(i)yor+ø-sa+nız”	şir-ă+r pul-san “yaz-acak+i-se+niz / yaz-acak+ø-sa+nız”
		il-të+r pul-san “al-dı+nız+i-se / al-dı+y-sa+nız”	İl-në+ø pul-san "al-mış+sınız+i-se"	il-et+ër pul-san “al-(i)yor+i-se+niz al-(i)yor+ø-sa+nız”	il-ë+r pul-san “al-acak+i-se+niz / al-acak+ø-sa+nız”
	Vësem	şir-çë+ş pul-san “yaz-dı+lar+i-se / yaz-dı+y-sa+ lar”	şir-nă+ø pul-san "yaz-mış+lar+i-se"	şir-aş+şë pul-san “yaz-(i)yor+i-se+ler yaz-(i)yor+ø-sa+lar”	şir-ëş pul-san “yaz-acak+i-se+ler / yaz-acak+ø-sa+lar”
		il-çë+ş pul-san “al-dı+lar+i-se / yaz-dı+y-sa+ lar”	İl-në+ø pul-san "al-mış+lar+i-se"	il-eş+şë pul-san “yaz-(i)yor+i-se+ler yaz-(i)yor+ø-sa+lar”	il-ëş pul-san “al-acak+i-se+ler / al-acak+ø-sa+lar”

Tasarlama kiplerinde ek fiilin şartı değişmemektedir: *manăn pëles kilet pulsan* (*bilmek istiyorsam*), *unăn pëles kilet pulsan* (*bilmek istiyorsa*), *manăn pëlmelle pulsan* (*bilmeliysem*) *pël-melle pulsan* (*bilmek gerekirse*) vb.

Ek fiilin geniş zaman kipi TT'nde olduğu gibi ÇT'nde de işaretlidir.

Tablo 2. 36. Ek fiilin geniş zaman çekimi

Kay-	nă+	ø-	ø+	ø	Git-	miş+	ø-	ø+	im
Kay-	ră+	ø-	ø+	m	Git-	ti+	ø-	ø+	m
Kay-	at+	ø-	ø+	ăp	Gid-	(i)yor+	ø-	ø+	um
Kay-	ă +	ø-	ø+	p	Gid-	eceğ+	ø-	ø+	im
Kay-	sa+	ø-	ø+	m	Git-	se+	ø-	ø+	m
Kay-	ø+	ø-	ø+	ø	Git-	ø+	ø-	ø+	ø
F-	z.k.e	+e-	-k	+ş	F-	z.k.e	+e-	-k	+ş

2.1.1.4. Fiillerde Soru

ÇT'nde soru kategorisi hem fiillerde hem isimlerde aynı biçimbirimler ile yapılmaktadır. Fiillere *-i*, *-şi*, *-im*, *-şim* biçimbirimleri getirilerek işin veya eylemin gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği sorulur. En yaygın soru biçimbirimi *-i* ekidir. Yazıda bu biçimbirimlerin fiillere geldiğinde fiille soru arasına kısa çizgi (-) konulur: *Esë universitetra vērenetën-i?* (*Sen üniversitede **mi** okuyorsun?*); *Sana këneke vulam-i?* (*Sana kitap okuyayım **mi**?*); *Vësem çávaşla pëleşşë-i?* (*Onlar Çuvaşça biliyorlar **mi**?*); *Annene kurtăn-i?* (*Anneyi gördün **mü**?*); *Iran hănasem kilësh-i?* (*Yarın misafirler gelecekler **mi**?*); *Aça sıvalçë-şi?* (*Çocuk iyileşti **mi**?*); *Aça amăşne pulăşat'-şi?* (*Çocuk annesini yardım ediyor **mu**?*); *Uroksene tumarăn-im?* (*Ödevleri yapmadın **mi**?*); *Nikam ta pulăşman-şim?* (*Hiçkimse yardım etmemiş **mi**?*).

2.2. İSİM

2.2.1. Dil Bilgisi Ulamları Bakımından İsimler

Canlı ve cansız varlıkları, çeşitli somut veya soyut kavramları gösteren kelime çeşidini isim denilmektedir. ÇT'nde de **kam?** (kim?), **mën?** (ne?) sorularının cevabı isim kategorisini oluşturmaktadır. İnsan isimlerini sormak için kam? diğer isimleri sormak için mën? soru zamiri kullanılır.

Tablo 2. 37. Canlı ve cansız isimler

Ku <i>kam?</i> (Bu <i>kim?</i>); Ku <i>Ívan, yultaş</i> (arkadaş), <i>anne</i> (anne), <i>appa</i> (abla), <i>aça</i> (çocuk), <i>atte</i> (baba.)	Ku <i>měn?</i> (Bu <i>ne?</i> Bu <i>kim?</i>); Ku <i>kěneke</i> (kitap), <i>alāk</i> (kapı), <i>sıvılaş</i> (hava), <i>grammatika</i> (gramer), <i>laşa</i> (at), <i>avtan</i> (horoz), <i>mulkaç</i> (tavşan.)
<i>Kam</i> çupat'? (<i>Kim</i> koşuyor?); <i>Aça</i> çupat' (<i>çocuk</i> koşuyor), <i>appa</i> çupat' (<i>abla</i> koşuyor.)	<i>Měn</i> çupat'? (<i>Ne</i> koşuyor?); <i>Laşa</i> çupat' (<i>at</i> koşuyor), <i>mulkaç</i> çupat' (<i>tavşan</i> koşuyor.)

11. Alıştırma

Aşağıdaki isimleri *kim?* ve *ne?* sorularının cevapları doğrultusunda tasnif ediniz.

Хачă, ёне, сурăх, кукамай, юлташ, атте, пулă, пулăçă, мулкач, упа, тёрё, тёрёçё, атă, ача, çулла. юмахçă, çын, этем, сутăçă, школ.

12. Alıştırma

Aşağıdaki diyalogları TT'ne çeviriniz.

a) - Ку мён?

*Ку кёнеке (сётел, пукан, чўрече.)

- Ку мён?

*Ку лаша (ёне, вăкăр, автан.)

- Ку кам?

*Ку юлташ (атте, анне, йăмăк.)

- Паян мён кун?

*Паян тунтикун.

b) - Ку мён?

*Ку хваттер.

- Хваттерте мён пур?

*Хваттерте виçё пўлём, кухня пур.

- Пўлёмре мён пур?

*Пўлёмре шкаф, пукан, сыру сётелё, кёнеке сўлөкё, кровать, диван, телевизор, телефон пур.

- Кровать çинче мён пур?

*Кровать çинче мамăк матрас, таса простынь, йăшă утиял, çемçe минтер пур.

- Кухняăра мён пур?

* Кухняра сѣтел, пукан, савѣт-сапа, турилккѣ, стакан, апат кашѣкѣ, чей кашѣкѣ, чейник, газ плити пур.

2.2.2. İsimlerde Sayı

ÇT'nde isimler *përrelë* (teklik), *numaylă* (çokluk) kategorilerine ayrılmaktadır. Teklik isimler sayı ulamını gösterecek bir biçimbirim almazken, çokluk kategorisindeki isimler **+sem** biçimbirimine alır. + **sam** şekli ağızlarada görülür, edebi dilde kullanılmaz. ÇT'nde çokluk eki diğer Türk lehçelerinden farklı olarak tek şekillidir; kalınlık-incelik uyumuna uymaz: *yultaş+sem* (arkadaş+**lar**), *aça+sem* (çocuk+**lar**), *Çăvaş+sem* (Çuvaş+**lar**), *panulmi+sem* (elma+**lar**) vb.

Çokluk eki, iyelik eki ile birlikte kullanıldığında, TT'nden farklı olarak daima iyelik ekinden sonra gelmektedir: *yultaş+ăm+sem* (arkadaş+**lar+ım**), *yultaş+u+sem* (arkadaş+**lar+ın**), *yultaş+ě+sem* (arkadaş+**lar+ı**), *yultaş+ămăr+sem* (arkadaş+**lar+ımız**), *yultaş+ăr+sem* (arkadaş+**lar+ınız**), *věsen yultaş+ě+sem* (onların arkadaş+**lar+ı**).

+sem çokluk eki ilgi hâlinde kullanıldığında **+sen** şekline dönüşür: *yultaş+sen+çe* (arkadaş+**lar+da**), *kěneke+sen+çen* (kitap+**lar+dan**), *aça+sen+çe* (çocuk+**lar+da**) vb.

13. Alistırma

Aşağıdaki metni Latin alfabesine aktarınız. İsimlerin çoğul hâlini bulunuz.

КАЙĂКСЕМ³¹

Кайăксем - юрă та вѣсев!

Кайăк сасси - пирѣн вăрмансем, çeçен хирсем, тусемпе пушхирсен сасси.

Кайăксем - сывлăш ачисем, сывлăшри океана пăхăнтаракансем. Вѣсем, пѣлѣтрѣн те, тусенчен те çўлерех вѣссе хăпараççѣ.

Кайăксем - асамат кѣперѣн ачисем. Вѣсен тѣкѣсене тем тѣрлѣ сăрăпа та сăрласа пѣтернѣ.

Кайăксем - савăнăç хыпарçисем. Вѣсем кашни çулах çунат çинче пирѣн пата çуркуннене илсе килеççѣ.

Кайăксем - пире пулăшаăкансем, вăрмансемпе хирсен, пахчасемпе садсене упракансем. Кайăксем - вăрттăнлăхпа илем. Кайăксем - пирѣн ачалăх тусѣсем. Кайăксем çинчен чаплă сăвăсемпе юрăсем, юмăхсем хывнă. Кайăксăр эфир

³¹ М. М. Pavlova, *Hănăhtaru puhhisem*, Şupaşkar 2009, Şeně vāhāt, s.17

пурăнайман та пулăттăмăр. Кайăксăр çĕр мĕнле пуласси çинчен шухăшлама та хăрушă!

Авă камсем вĕсем, кайăксем!

2.2.3. İsimlerde Cins

ÇT'nde, diğер Türk lehçelerinde olduğu gibi, cinsiyet kategorisi yoktur; ancak yanlı (erkek veya dişi için) ve yansız kelimeler vardır:

Tablo 2. 38. Yanlı ve yansız isimler

	Kadına yönelik	Erkeğe yönelik
Yanlı kelimeler:	<i>Narspi</i> (kadın ismi), <i>inke</i> (gelin), <i>arām</i> (kadın eş), <i>akāš</i> (kuđu), <i>ēne</i> (inek), <i>surāh</i> (diři koyun), <i>çāh</i> (tavuk) vb.	<i>Ulāp</i> (Alp), <i>ar</i> / <i>aršin</i> (erkek), <i>kērū</i> (damat), <i>arāslan</i> (aslan), <i>taka</i> (erkek koyun), <i>kaçaka taki</i> (erkek keçi), <i>vākār</i> (öküz), <i>avtan</i> (horoz) vb.
Yansız kelimeler:	<i>aça</i> (çocuk), <i>çēpē</i> (civciv), <i>šin</i> (insan), <i>vıl'āh</i> (sürü / hayvan), <i>vıl'āh-çērlēh</i> (evcil hayvan), <i>şur</i> çeçek ³² (papatya) vb.	

Yansız canlıların erkek veya dişi olduğunu belirtmek için yansız kelimenin başına cinsiyet belirten kelime eklenmektedir: *Aça* yansız (*çocuk*): *ıvāl aça* (*oğlan, erkek çocuk*), *hēraça* (*kız çocuğu*).

Hayvanların erkek veya dişi olduğunu belirtmek için de erkek için *aşa*, dişi için *ama* kelimeleri kullanılmaktadır: *ama yıtā* (*dişi köpek*), *aşa yıtā* (*erkek köpek*), *ama hur* (*dişi kaz*), *aşa hur* (*erkek kaz*).

³² TT'de bazı çiçek adları (Gül, Menekşe) kadına yönelik olarak kullanılırken ÇT'de böyle bir durum söz konusu değildir.

2.2.4. İsimlerde Soru

ÇT’nde hem isimlere hem fiillere gelen soru biçimbirimleri şunlardır; *+i*, *+şi*, *+im*, *+şim*.

Yazıda bu biçimbirimlerin isimlere geldiğinde isimle soru arasına kısa çizgi (-) konulur. Bunların arasında bir farklılık olmamasına rağmen, en yaygın kullanılan biçimbirim *+i*’dir: *Ku këneke-i?* (Bu kitap *mi?*); *İvan-i ku?* (İvan *mi* bu?); *Iran ekzamen pur-i?* (Yarın sınav var *mi?*); *Açasem şkulta-i?* (Çocuklar okulda *mi?*); *Sanra ku këneke pur-şi?* (Sende bu kitap var *mi?*); *Tuhtārah-şi vāl?* (O doktor *mu?*); *Sahal-im ku sana?* (Az *mi* bu sana?); *Ku emel numay-şim āna?* (Bu ilaç fazla *mi* ona?)

2.2.5. İsimlerde İyelik

ÇT’nde nesnenin kime? neye? ait olduğunu belirten iyelik kategorisinde *+m*, *+ām*, *+ēm*; *+u*, *+ü*; *+ā*, *+ē*; *+mār*, *+mēr*, *+āmār*, *+ēmēr*; *+ā*, *+ē* biçimbirimler kullanılır.

Yultaş+**ām**³³ “arkadaş+**im**”

Yultaş+**u** “arkadaş+**ın**”

Yultaş+**ē** “arkadaş+**ı**”

Yultaş+**āmār** “arkadaş+**ımız**”

Yultaş+**ār** “arkadaş+**ımız**”

Vēsen³⁴ yultaş+**ē** “onların arkadaş+**ı**”

Nesneden önce tamlayan (zamirler) kullanılmışsa iyelik eki işaretlidir. *manān*, *sanān*, *unān*, *pirēn*, *sirēn*, *vēsen*.

Manān³⁵ yultaş+**ø** “**benim** arkadaş+**ø**”

Sanān yultaş+**ø** “**senin** arkadaş+**ø**”

Unān yultaş+**ø** “**onun** arkadaş+**ı**”

Pirēn yultaş+**ø** “**bizim** arkadaş+**ø**”

Sirēn yultaş+**ø** “**sizin** arkadaş+**ø**”

Vēsen yultaş+**ø** “**onların** arkadaş+**ı**”

³³ Mesela: Yultaşām layāh vērenet (Arkadaşım iyi okuyor) cümlesinde 'arkadaş' kelimesine *+ām* iyelik eki eklenerek şahsın, birinci teklik şahıs olduğu belirtilmiştir.

³⁴ Üçüncü teklik ve çokluk iyelik eklerinde aynı ekle karşılandığı için karışıklığın önüne geçmek amacıyla 3.ç.ş. iyelik eki tamlayanla kullanılır.

³⁵ Manān yultaş layāh vērenet (Benim arkadaş iyi okuyor) cümlesinde de kimin arkadaşı olduğu tamlayan (**manān**) ile belirtilmiştir.

ÇT'ndeki iyelik biçimbirimleri şahıslara göre aşağıdaki gibidir. Bu ek, üçüncü teklik ve çokluk şahıslar dışında kalınlık-incelik uyumuna uyar.

Tablo 2. 39. İyelik biçimbirimleri

1.t.ş.	+m, +ām, +ēm	anne+m, appa+m, kēneke+m, sētel+ēm, uram+ām (anne+m, abla+m, kitab+ım, masa+m, sokağ+ım);
2.t.ş.	+u, +ū	ann+ū, app+u, kēnek(e)+ū, sētel+ū, uram+u (anne+n, abla+n, kitab+ın, masa+n, sokağ+ın)
3.t.ş.	+ē	amāş+ē, appāş+ē, kēnek(e) ³⁶ +i, sētel+ē, uram+ē (anne+si, abla+sı, kitab+ı, masa+sı, sokağ+ı)
1.ç.ş.	+mār, +mēr, +āmār, +ēmēr	anne+mēr, appa+mār, kēneke+mēr, sētel+ēmēr, uram+āmār (anne+miz, abla+mız, kitab+ımız, masa+mız, sokağ+ımız)
2.ç.ş.	+ār, +ēr	ann+ēr, app+ār, kēnek(e)+ēr, sētel+ēr, uram+ār (anne+niz, abla+nız, kitab+ınız, masa+nız, sokağ+ınız)
3.ç.ş.	+ē	vēsen amāş+ē, vēsen appāş+ē, vēsen kēnek(e)+i, vēsen sētel+ē, vēsen uram+ē (onların anne+si, onların abla+sı onların kitab+ı, onların masa+sı, onların sokağ+ı)

TT'ndeki yapının aksine ÇT'nde iyelik biçimbirimleri çokluk biçimbiriminden önce gelmektedir: *yultaş+āmār+sem* (arkadaş+lar+ımız), *yultaş+ār+sem* (arkadaş+lar+ınız), *tāvan+ār+sem* (akraba+lar+ınız), *yultaş+ē+sem* (arkadaş+lar+ı), *şāl+ē+sem* (dış+lar+i).

2.2.6. İsimlerde Hâl

Hâller cümlede ismin başka kelimelerle ne türlü bağlandıklarını gösterirler. ÇT'nde hâller 8 başlıkta toplanabilir.

Tablo 2. 40. Hâller

1	Тѣп падеж	Tēp Padej	(Yalın Hâl)
2	Камәнләх падежѣ	Kamānlāh Padejē	(İlgi Hâli)
3	Пару падежѣ	Paru Padejē	(Yönelme / Belirtme Hâli)
4	Вырән падежѣ	Vırān Padejē	(Bulunma Hâli)
5	Туху падежѣ	Tuhu Padejē	(Ayrılma Hâli)
6	Пѣрлелѣх падежѣ	Pērlelēh Padejē	(Vasıta Hâli)
7	Çукләх падежѣ	Şuklāh Padejā	(Yokluk Hâli)
8	Пирке падежѣ	Pirke Padejē	(Sebep Hâli)

³⁶ Ünlü ile biterse üçüncü teklik ve çokluk şahısta +i eki alır, önceki vokal de düşer.

2.2.6.1. Těp Padej (Yalın Hâl)

Yalın hâl ismin herhangi bir hâl eki almamış hâlidir. TT'ndeki gibi çokluk eki ve iyelik eki alabilir. Yalın hâldeki isimler cümlede genellikle özne veya belirtisiz nesne konumundadır: *Aça urok tăvat'* (*Çocuk ders yapıyor*). *Şantalāk sivětse kayrě* (*Havalar soğudu*). *Pahçara çeçeksem üseşşě* (*Bahçede çiçekler yetişiyor*). *Pulāsem şıvra işeşşě* (*Balıklar suda yüzüyor*). *Şıru şırtām* (*Mektup yazdım*)...

2.2.6.2. Kamānlāh Padejě (İlgi Hâli)

İlgi hâli; isimle isim arasında sahip olma, ait olma, bütün-parça veya eyleyen-eylem vb. ilişkiler kuran hâl kategorisidir: *man+ān* keneke (*ben+im* kitabım), *pürt+ěn* alākě (*ev+in* kapısı), *yultaş+sen+çen* pəri (*arkadaş+lar+dan* biri), *san+ān* kilni (*sen+in* gelmen), *un+ān* larni (*o+nun* oturması)...

+*ān*, +*ěn*, +*n*, +*nān*, +*něn* biçimbirimleri ile yapılan bu hâl, *kamān?* (kimin?), *mēnēn?* (neyin?), *kamsen?* (kimlerin?), *mēnsen?* (nelerin?) sorularına cevap verir. Araştırmacı Pavlov³⁷, +*nān*, +*něn* biçimbiriminin sadece günümüz Çuvaş dilinde şiirlerde görülebildiğini ifade etmiştir.

Ünsüzlerle ve -u / -ü sesleriyle biten kelimelerden sonra +*ān*, +*ěn* biçimbirimleri kullanılır: *Yāmāk+ān* kēneki şuhalnă (*Kız kardeşim+in* kitabı kayıp olmuş). *Sētel+ěn* uri huşālnă (*Masa+nın* ayağı kırılmış). İsim dar, yuvarlak ünlü (u, ü) ile bitmişse bu seslerin yerini +*āv* / +*ēv* alır: *Pēlēv+ěn* vēşě şuk (*Bilgi+nin* sonu yok). *Kērēv+ěn* maşini şēnē (*Damat+ın* arabası yeni). *Şırāv+ān* konverçě sară tēslē (*Mektub+un* zarfı sarı renkli).

Ünlü ile biten kelimelerden sonra ise +*n* biçimbirimi gelir: *Kēneke+n* huplaşki layāh (*Kitab+ın* kapağı güzel). *Şırma+n* tepēr yençe purānatāp (*Dere+nin* diğer tarafında yaşıyorum). *Anne+n* kukālě tutlă (*Anne+nin* böreği lezzetli).

İlgi hâli eki kalınlık-incelik uyumuna uyar: *Ku yal+ān* açisem pitē ēşççen (*Bu köy+ün* çocukları çok çalışkan). *Ku hēr+ěn* amāşě āştā? (*Bu kız+ın* annesi nerede)?

Bu hâl ile çekimlenmiş isimlerden sonra +*nī* ilgi zamiri eki gelebilmektedir: *man+ān+nī* (*ben+im+ki*), *san+ān+nī* (*sen+in+ki*), *şın+ān+nī* (*insan+ın+ki*).

³⁷ İ.P. Pavlov, *Hâl'hi Çăvaş Literatura Çělhi*, Şupaşkar 1965, s. 96.

³⁸ pēlü

³⁹ kērü

İlgi hâli eki, çokluk eki +sem ile birlikte kullanıldığında iki ek kaynaşır ve +**sen** biçimbirimine dönüşür: Ku aç *kam+sen?* (Ku aç *kürşē+sen*). Bu *kim+lerin* çocuğu? (Bu *komşu+ların* çocuğu).

14. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki ilgi hâllerini inceleyiniz.

Vâl maşına kamăn?	Kürşē aç sen sıvlâhē naçar.
Ku kēneke kamăn?	Ku hüre mulka ăn.
Ku hüre mēnēn?	Petēr ēn kēneke şuk
Kamăn kēneke şuk?	Vâl maşına atten.
Ku aç kamsen? Ku aç İvanov sen.	Ku kēnekesem student sen.
Ku kēnekesem kamsen?	Aça hây ēn kēnekine şırat'.
Aça kamăn kēnekine şırat'?	Ku aç İvanov sen.
Kamsen sıvlâhē naçar?	Ku kēneke appan.

15. Alıştırma

Aşağıdaki ifadeleri ÇT'nde yazınız.

Öğretmenin kitabı. Çocukların topu. Komşunun bahçesi. Damatın fikri. Çiçeğin kokusu. Mektubun sahibi. Polina'nın kızı. Vova'nın arabası.

2.2.6.3. Paru Padejë (Yönelme / Belirtme Hâli)

ÇT'nde yönelme hâli **+(n)a** / **+(n)e** biçimbirimi ile yapılır. Bu biçimbirim, belirtme hâli için de kullanılır. Biçimbirimin hangi işlevde (yönelme mi, belirtme mi?) olduğu, sadece cümledeki anlamdan anlaşılır: *Anne+(n)e kurtām* (*anne+(y)i gördüm*). *Anne+(n)e pulāşatāp* (*anne+(y)e yardım ediyorum*). *Kil+e kayrām* (*ev+e gittim*). *Kil+e yuratatāp* (*ev+i seviyorum*). *Vārman+a šitrēm* (*orman+a yaklaştım*). *Vārman+a sıhlatāp* (*orman+ı koruyorum*). *Kēneke+(n)e vularām* (*kitab+ı okudum*). *Kēneke+(n)e pāhrām* (*kitab+a baktım*).

Kama? (kime? / kimi?), **mēne?** (neye? / neyi?), **āšta?** (nereye? / nereyi?) sorularına cevap veren bu hâlin eki, kalınlık-incelik uyumuna uyar: *Saltak+a* (*asker+e, asker+i*); *tinēs+e* (*deniz+e, deniz+i*); *vārman+a* (*orman+a, orman+ı*); *şkul+a* (*okul+a, okul+u*)...

Ünlü ile biten kelimelerden sonra araya **+n** yardımcı sesi girer: *laşa+(n)a* (*at+a*, *at+i*); *appa+(n)a* (*abla+(y)a*, *abla+(y)i*); *aça+(n)a* (*çocuğ+u*, *çocuğ+a*); *këneke+(n)e* (*kitab+a*, *kitab+i*)...

16. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki yönelme / belirtme hâllerini inceleyiniz.

Otpuskra ăştă kayatân?	Açasem vărmana kayrêş
Ku kënekene kama paratân?	Kile kayatâp.
Açasem ăştă kayrêş?	Uramra yultaşa kurtâm.
Uramra kama kurtân?	Otpuskra tinêse kayatâp.
Ăştă kayatân?	Ku kënekene appana paratâp.

17. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

Okula gitmiyorum. Adem askere gidecek. Öğretmeni yardım ediyorum.

Türkiye'ye gidiyor. Türkiye'yi seviyor. Onu gördük. İşe gittiler.

2.2.6.4. Vırăn Padejě (Bulunma Hâli)

Bu hâl soruları **kamra?** (kimde?), **mênre?** (nede?), **ăştă?** (nerede?)'dir. /l/, /n/, /r/ ile biten kelimelerde **+ta** / **+te**, diğer ünsüzler ve ünlülerle biten kelimelerde de **+ra** / **+re** biçimbiriminde olan bulunma hâli; yüklemle ilgi kurarak mekânda, insanda, nesnede, zamanda vs. bulunmayı ifade eder: *kil+te* (*ev+de*), *şıv+ra* (*su+da*), *vărman+ta* (*orman+da*), *anne+re* (*anne+de*), *appa+ra* (*abla+da*), *maşına+ra* (*araba+da*), *haşat+ra* (*gazete+de*), *văhăt+ra* (*zaman+da*), *irtně erne+re* (*geçen hafta+da*)...

Üçüncü teklik ve çokluk iyelik biçimbirimlerinden sonra bulunma hâli eki **+çe** olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimbirim de diğer bulunma hâli ekleri gibi kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır; *kuş+ě+n+çe* (*göz+ü+n+de*), *ur(a)+i+sen+çe* (*ayak+lar+i+n+da*), *haşat+sen+çe* (*gazete+ler+de*)...

Bulunma hâli eklerindeki düz geniş ünlülerin (a, e) yerini düz dar ve ince (i) sesi aldığıında (**+ri**, **+di**, **+nci**), TT'deki /+DA+ki/ işlevinde kullanılır: *vărşă+ri* (*savaş+ta+ki*), *tênçe+ri* (*dünya+da+ki*), *yal+ti* (*köy+de+ki*), *hula+ri* (*şehir+de+ki*), *vărman+ti* (*orman+da+ki*), *kil+ě+nci* (*ev+in+de+ki*), *ěş+ě+nci* (*iş+in+de+ki*).

18. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki bulunma hâllerini inceleyiniz.

Esë **ășta** șuralnă?

Purnăș tîtămě șem'ere.

Văl **ășta** purănat'?

Ku stat'ya hașatra piçetlenně.

Man keneke **kamra**?

Anne kilte.

Purnăș tîtămě **měnre**?

Văl hulara purănat'.

Anne **ășta**?

San keneke Sașăra.

Ku stat'ya **ășta** piçetlenně?

Epě Čavaş Yenre șuralnă.

19. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

Şehirde yaşıyor. Ayşe evde değil. Gazetelerde yazmışlar. Türkiye'de doğmuş. Boş zamanda. Köyde yağmur yağmış.

2.2.6.5. Tuhu Padejě (Ayrılma Hâli)

Kamran? (kimden?), **měnren?** (neden?), **ăștan?** (nereden?) sorularına cevap veren bu hâl, **+tan**, **+ran**, **+çen** biçimbirimleri ile yapılır. Kalınlık-incelik uyumuna uyan bu biçimbirimlerden **+tan** / **+ten** /l/, /n/, /r/ sesleri ile biten isimlerden sonra, **+ran** / **+ren** ise diğer sessizler ve ünlüler ile biten kelimelerden sonra kullanılır: *Sunar+tan* (av+**dan**), *şırma+ran* (ırmak+**tan**), *anne+ren* (anne+**den**), *appa+ran* (abla+**dan**), *kil+ten* (ev+**den**), *hula+ran* (şehir+**den**), *hěr+ten* (kız+**dan**), *ěş+ren* (iş+**ten**)...

İsimle isim arasında ilgi kurulmak istendiğinde **+çen** biçimbirimleri kullanılır: *hěr+sen+çen pěri* (kız+lar+**dan** biri), *ěş+sen+çen* (iş+ler+**den**)... Çokluk eki ve üçüncü teklik ve çokluk iyelik eklerinden sonra gelen bu biçimbirim yüklemle de ilgi kurar: *hěr+ě+(n)çen iltěm* (kız+ı+(n)dan aldım), *sětel+ě+sen+çen iltěm* (masa+ları+ndan aldım)...

Diğer iyelik ekleri ile **+tan** / **+ten** ya da **+ran** / **+ren** ayrılma hâlleri uyumludur.

Kěneke⁴⁰+m+**ren** Kitap+ı+m+**dan**

Kěnek+ü+**ren** Kitap+ı+n+**dan**

Kěnek+i+n+**çen** Kitap+ı+n+**dan**

Kěnek+ěměr+**ten** Kitap+ı+mız+**dan**

⁴⁰ kěneke

Kënek+ër+**ten** Kitap+ı+nız+**dan**
 Kënek+i+sen+**çen** Kitap+lar+ı+n+**dan**

20. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki ayrılma hâllerini inceleyiniz.

Aça kamran hârat'?	Çävaş Yen ren kiltëm.
Esë mënren hâratân?	Aça uçitel' ten pulâşu ıytrë.
Ăştan kiltën?	Studentsem Turtsiren kilçëş.
Studentsem ăştan kilçëş?	Aça tuhtärt an hârat'.
Aça kamran pulâşu ıytrë?	Epë yıtār an hâratăp.

21. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

Köyden geldiler. Tahtadan yapmış. Moskova'dan çıkmışlar. Kimden korkuyorsun? Sizden yardım istiyor. Türkiye'den getirdik.

2.2.6.6. Përlelëh Padejë (Vasita Hâli)

ÇT'nde birlektilik, karşılıklılık ve araç (vasita) işlevini *+pa / +pe, +pala / +pele, +palan / +pelen* biçimbirimleri yerine getirir. En sık kullanılan *+pa / +pe*, diğerleri ise nadir kullanılır. **Kampa?** (kiminle?) **mënpe?** (neyle?) sorularına cevap veren bu hâlin ekleri kalınlık-incelik uyumuna uyar: *këneke+pe (kitap+la / kitap ile), çeçek+pe (çiçek+le / çiçek ile), anne+pe (anne+yle / anne ile), appa+pa (abla+yla / abla ile), yultaş+pa (arkadaş+la / arkadaş ile), san+pa (senin+le), Atāl+pa (İdil+le / İdil ile), tuhtār+pa (doktor+la / doktor ile)...*

Üçüncü teklik ve çokluk şahıs iyelik eklerinden sonra sadece *+pe* vasita hâli kullanılır: *hër+ë+pe (kız+ı+yla / kız+ı ile), aç(a)+i+pe (çocuğ+u+yla / çocuğ+u ile), tuhtār+ë+pe (doktor+u+yla / doktor ile), uram+ë+pe (sokağ+ı+yla / sokağ+ı ile)...*

22. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki vasita hâllerini inceleyiniz.

Aça **kampa** larat'?

Şākāra **mēnpe** kasaşşē?

Mēnpe kayrē?

Uçitel' **mēnpe** şırat'?

Esi **kampa** yultaş?

Hēraça **mēnpe** vılat'?

Atte **kampa** kalaşat'?

Uçitel' melpa şırat'.

Atte annepe kalaşat'.

Aça pukanepa vılat'.

Maşınāpa kayrē.

Şākāra şēşēpe kasaşşē.

Aça appapa larat'.

Epi Lenāpa yultaş.

23. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

İdil ile Ural arası. Kiminle yaşıyorsun? Kedi ile köpek. Otobüsle geldim. Öğretmen ile tanıştık. Kalemle yazıyoruz.

2.2.6.7. Şuklāh Padejē (Yokluk Hâli)

"giderme hâli, kimsiz hâli"⁴¹ olarak da adlandırılan yokluk hâli isimlere gelerek o kavramın bulunmadığını ifade eder. vasıta hâlinin olumsuz şekli denilebilecek bu hâl ÇT'nde kalınlık-incelik uyumuna uyan *+sār / +sēr* biçimbirimleri ile yapılır: *appa+sār* (*abla+sız*), *yultaş+sār* (*arkadaş+sız*), *san+sār* (*sen+sız*), *maşına+sār* (*araba+sız*), *kil+sēr* (*ev+sız*), *anne+sēr* (*anne+sız*), *kēneke+sēr* (*kitap+sız*), *sētel+sēr* (*masa+sız*)...

Bu hâl ekini bulmak için yükleme **kamsār?** (kimsiz?) **mēnsēr?** (ne olmadan?) soruları sorulur: Aça **kamsār** kilçē? Aça **anne+sēr** kilçē (Çocuk **kimsiz** geldi? Çocuk **anne+sız** geldi); Şkula **mēnsēr** kayrē? Şkula **sumka+sār** kayrē. (Okula **ne olmadan** gitti? Okula **çanta+sız** gitti)...

24. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki yokluk hâllerini inceleyiniz.

Vāl **kamsār** kilçē?

Vāl urama **mēnsēr** tuhrē?

Tuy **kamsār** puşlanmast'?

Esē sētpē çey eşetēn-i?

Apat mēnle pulnā?

Esē aştā eşletēn?

Tuy hērpe kaççasār puşlanmast'.

Apat pērtak tāvarsār pulnā.

Epē hâlē eşsēr.

Vāl urama şēlēksēr tuhrē.

Epē sētsēr çey eşetēp.

Vāl Saşāsār kilçē.

⁴¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 201.

25. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

Sütsüz kahve. İşsiz adam. Tuzsuz çorba. Ailesiz kalmış. Parasız gelmiş. Kuşsuz orman. Arkadaşsız. Güçsüz kalmış.

2.2.6.8. Pirke Padejë (Sebep Hâli)

ÇT'nde **kamşăn?** (kim için?), **měņşēn?** (ne için?) sorularına cevap veren **+šăn / +šēn** biçimbirimi geldiği isim ile yüklem arasında sebep veya amaç anlamıyla ilgi kurar. Bu ek kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *appa+šăn* (abla için), *šiv+šăn* (su için), *Atāl+šăn* (İdil için), *Čávaš+sem+šēn* (Çuvaş+lar için), *ača+sem+šēn* (çocuk+lar için), *anne+šēn* (anne için), *vata pulnă+šăn* (yaşlı olduğu için / yaşlı olduğu+ndan), *pirus turtnă+šăn* (sigara içtiği için / sigara içtiği+nden)...

26. Alıştırma

a) Aşağıdaki soru ve cevapları karşılaştırınız; uygun olanları birbiriyle eşleştiriniz.

b) Cümlelerdeki sebep hâllerini inceleyiniz.

Hâlâh **měņşēn** kěrešet'?

Ačasem**šēn** eşletēp.

Kamşăn sasălatān?

Sıvlâh**šăn** tărăşatāp.

Kamşăn eşletēn?

Hâlâh mir**šēn** kěrešet'.

Měņşēn tărăşatān?

Prezidents**šăn** sasălatāp.

27. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri ÇT'nde yazınız.

Senin için. Geçen yıl için üzülüyor. Çocuğun için güçlü ol. Ne için üzülüyorsun? Vova için telaşlanıyorum.

2.3. ZAMİRLER

2.3.1. Şahıs Zamirleri

ÇT'nde konuşan kişiyi gösteren 1.t.ş. zamiri *еп / эпě* (*ep / epě*), 1.ç.ş. zamiri *эпир* (*epir*); muhatabı dinleyeni gösteren 2.t.ş. *эс / эсě* (*es / esě*) şahıs zamiri, 2.ç.ş. zamiri *эсир* (*esir*); kendisinden söz edilen 3.t.ş. zamiri *вăл* (*văl*), 3 ç.ş. zamiri ise *вěсем* (*věsem*)dir.

Şahıs zamirleri temsil ettikleri isimler gibi her hâl ile çekimlenebilir. Yalnız 1.ç.ş. zamiri *epir* ile 2.ç.ş. *esir* çekime girdiğinde *pir*, *sir* şekillerine dönüşürler. İlgi ve

yönelme hâli dışındaki hâllerde bu şahıs zamirleri ile hâl ekleri arasına +**ën** eki getirilir. 3.t.ş. zamiri de yönelme hâli dışında **un** şekli ile çekimlenir. Yönelme hâlinde 3.t.ş. zamiri **ăn**'dur. 3.ç.ş. zamiri *věsem* ilgi, yönelme, bulunma ve ayrılma hâllerinde **věsen** şeklindedir. İlgi hâli bu şahıs zamiri ile kaynaşmıştır, yani *věsen+ën* değil *věsen* şeklindedir.

Tablo 2. 41. Şahıs Zamirlerinin Hâl Çekimi

	Epě / Ep	Esě / Es	Văl	Epir	Esir	Věsem
İlgi Hâli	<i>Man+ăn</i>	<i>San+ăn</i>	<i>Un+ăn</i>	<i>Pir+ën</i>	<i>Sir+ën</i>	<i>Věsen</i>
Yönelme	<i>Man+a</i>	<i>San+a</i>	<i>Ăn+a</i>	<i>Pir+e</i>	<i>Sir+e</i>	<i>Věsen+e</i>
Bulunma	<i>Man+ra</i>	<i>San+ra</i>	<i>Un+ra / Un+ta</i>	<i>Pir+ën+te / Pir+te</i>	<i>Sir+ën+te/ Sir+te</i>	<i>Věsen+çe</i>
Ayrılma	<i>Man+ran</i>	<i>San+ran</i>	<i>Un+ran/Un+tan</i>	<i>Pir+ën+ten/Pir+ten</i>	<i>Sir+ën+ten/Sir+ten</i>	<i>Věsen+çen</i>
Vasıta	<i>Man+pa</i>	<i>San+pa</i>	<i>Un+pa</i>	<i>Pir+ën+pe</i>	<i>Sir+ën+pe</i>	<i>Věsem+pe</i>
Yokluk	<i>Man+săr</i>	<i>San+săr</i>	<i>Un+săr</i>	<i>Pir+ën+sěr</i>	<i>Sir+ën+sěr</i>	<i>Věsem+sěr</i>
Sebep	<i>Man+şăn</i>	<i>San+şăn</i>	<i>Un+şăn</i>	<i>Pir+ën+şën</i>	<i>Sir+ën+şën</i>	<i>Věsem+şën</i>

2.3.2. İşaret Zamirleri

ÇT'nde nesneleri, kavramları temsil eden işaret zamirleri şunlardır: *ky* (*ku*), *çak* / *çakă* (*şak* / *şakă*), *văl* (*văl*), *leş* / *leşě* (*leş* / *leşě*), *çav* / *çavă* (*şav* / *şavă*). Bunların çokluk şekilleri ise: *kusem* (*kusem*), *çaksem* (*şaksem*), *çavsem* (*şavsem*), *věcem* (*věcem*), *leşcem* (*leşcem*)'dir.

Bana yakın işaret zamirleri *şak* / *şakă* / *ku* (*bu*); sana yakın işaret zamirleri *şav* / *şavă* (*şu*); ona yakın işaret zamirleri ise *leş* / *leşě*, *văl* 'dur; yani *şak* / *şakă*, *ku* (*bu*) yakındaki, *şav* / *şavă* (*şu*) biraz uzaktaki, *leş* / *leşě*, *văl* ise daha uzaktaki nesneyi gösterir: *Ku* keneke (*Bu* kitap). *Leş* keneke / *Văl* keneke (*O* kitap); *Şak* aça (*Bu* çocuk). *Şav* / *Şavă* aça (*O* çocuk)...

Văl işaret zamirinin çekimi şahıs zamirinin çekimi ile aynıdır. Bu zamir dışındaki bütün işaret zamirleri hâl eklerini ilgi hâli ile birlikte alır.

Tablo 2. 42. İşaret Zamirlerinin Hâl Çekimi

	Ku	Şak / şakă	Şav, şavă	Văl	Leş / leşě
İlgi Hâli	<i>Ku+n</i> (<i>bu+n+un</i>)	<i>Şak+ăn</i> (<i>bu+n+un</i>)	<i>Şav+ăn</i> (<i>şu+n+un</i>)	<i>Un+ăn</i> (<i>o+n+un</i>)	<i>Leş+ën</i> (<i>o+n+un</i>)
Yönelme	<i>Ku+n+a</i> (<i>bu+n+a</i> / <i>bu+n+u</i>)	<i>Şak+n+a</i> (<i>bu+n+a</i> / <i>bu+n+u</i>)	<i>Şav+n+a</i> (<i>şu+n+a</i> / <i>şu+n+u</i>)	<i>Ăn+a</i> (<i>o+n+a</i> / <i>o+n+u</i>)	<i>Leş+n+e</i> (<i>o+n+a</i> / <i>o+n+u</i>)
Bulunma	<i>Ku+n+ta</i> (<i>bu+n+da</i>)	<i>Şak+ăn+ta</i> (<i>bu+n+da</i>)	<i>Şav+ăn+ta</i> (<i>şu+n+da</i>)	<i>Un+ra / Un+ta</i> (<i>o+n+da</i>)	<i>Leş+ën+çe</i> (<i>o+n+da</i>)

Ayrılma	<i>Ku</i> +n+ <i>tan</i> (bu+n+ <i>dan</i>)	<i>Şak</i> + <i>än</i> + <i>tan</i> (bu+n+ <i>dan</i>)	<i>Şav</i> + <i>än</i> + <i>tan</i> (şu+n+ <i>dan</i>)	<i>Un</i> + <i>ran</i> / <i>Un</i> + <i>tan</i> (o+n+ <i>dan</i>)	<i>Leş</i> + <i>ën</i> + <i>çen</i> (o+n+ <i>dan</i>)
Vasıta	<i>Ku</i> +n+ <i>pa</i> (bu+nun+ <i>la</i>)	<i>Şak</i> + <i>än</i> + <i>pa</i> (bu+nun+ <i>la</i>)	<i>Şav</i> + <i>än</i> + <i>pa</i> ⁴² (şu+nun+ <i>la</i>)	<i>Un</i> + <i>pa</i> (o+nun+ <i>la</i>)	<i>Leş</i> + <i>ën</i> + <i>pe</i> (o+nun+ <i>la</i>)
Yokluk	<i>Ku</i> +n+ <i>sär</i> (bu+n+ <i>suz</i>)	<i>Şak</i> + <i>än</i> + <i>sär</i> (bu+n+ <i>suz</i>)	<i>Şav</i> + <i>än</i> + <i>sär</i> (şu+n+ <i>suz</i>)	<i>Un</i> + <i>sär</i> (o+n+ <i>suz</i>)	<i>Leş</i> + <i>ën</i> + <i>sër</i> (o+n+ <i>suz</i>)
Sebe	<i>Ku</i> +n+ <i>şän</i> (bu+nun için)	<i>Şak</i> + <i>än</i> + <i>şän</i> (bu+nun için)	<i>Şav</i> + <i>än</i> + <i>şän</i> (şu+nun için)	<i>Un</i> + <i>şän</i> (o+nun için)	<i>Leş</i> + <i>ën</i> + <i>şën</i> (o+nun için)

2.3.3. Dönüşlülük Zamirleri

ÇT'nde öznenin yüklemiden bizzat etkilendiğini belirtmek ya da kişiyi pekiştirmek maksadıyla *хам* (*ham*), *xy* / *хăв* (*hu* / *hăv*), *хăй* (*hăy*) teklik; *хамăп* (*hamăr*), *хăвăп* (*hăvăr*), *хăйсем* (*hăysem*) çokluk dönüşlülük zamirleri kullanılır.

Dönüşlülük zamirlerinin hâl ekleri ile çekimi diğer zamirlere benzemektedir.

Tablo 2. 43. Dönüşlülük Zamirlerinin Hâl Çekimi

	Ham	Hu / Hăv	Hăy	Hamăr	Hăvăr	Hăysem
İlgi Hâli	<i>Ham</i> + <i>än</i>	<i>Hăv</i> + <i>än</i>	<i>Hăy</i> + <i>ën</i>	<i>Hamăr</i> + <i>ă n</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>än</i>	<i>Hăysem</i>
Yönelme	<i>Ham</i> + <i>a</i>	<i>Hăv</i> +(n) <i>a</i>	<i>Hăy</i> +(n) <i>e</i>	<i>Hamăr</i> + <i>a</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>a</i>	<i>Hăysem</i> + <i>e</i>
Bulunma	<i>Ham</i> + <i>ra</i>	<i>Hăv</i> + <i>än</i> + <i>ta</i>	<i>Hăy</i> + <i>ën</i> + <i>çe</i>	<i>Hamăr</i> + <i>ta</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>ta</i>	<i>Hăysem</i> + <i>çe</i>
Ayrılma	<i>Ham</i> + <i>ran</i>	<i>Hăv</i> + <i>än</i> + <i>tan</i> / <i>Hăv</i> + <i>ran</i>	<i>Hăy</i> + <i>ën</i> + <i>çen</i>	<i>Hamăr</i> + <i>tan</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>tan</i>	<i>Hăysem</i> + <i>çen</i>
Vasıta	<i>Ham</i> + <i>pa</i>	<i>Hăv</i> + <i>än</i> + <i>pa</i> / <i>Hăv</i> + <i>pa</i>	<i>Hăy</i> + <i>pe</i>	<i>Hamăr</i> + <i>pa</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>pa</i>	<i>Hăysem</i> + <i>pe</i>
Sebe	<i>Ham</i> + <i>şän</i>	<i>Hăv</i> + <i>än</i> + <i>şän</i> / <i>Hăv</i> + <i>şän</i> / <i>Hu</i> + <i>şän</i>	<i>Hăy</i> + <i>ën</i> + <i>şën</i> / <i>Hăy</i> + <i>şën</i>	<i>Hamăr</i> + <i>şän</i>	<i>Hăvăr</i> + <i>şän</i>	<i>Hăysem</i> + <i>şën</i>

28. Alıştırma

Aşağıdaki metinde geçen zamirleri ve aldığı ekleri inceleyiniz.

ТАҢАҢ ҶӢР ШЫҢ ҶЫРЛИ⁴³

ҶичӢ тинӢс леш енчи ҷӢр-шывра пӢр ХураҶ ятлӢ Ҷын йывӢр чирленӢ тет. УнӢн юнӢ ҷӢрсе хурала пуҶланӢ. ЮнӢ пӢсӢлнӢҶемӢн ХураҶ усалланса пынӢ. Ҷынсене йӢлтах курайми пулнӢ. ЙывӢҶ-чечеке те, кайӢк-кӢшӢке те юратман.

ХураҶ вара асамҶӢ патне кайнӢ.

- МӢнле сывалмалла-ши ман Ҷав усал чиртен? - тесе ыйтат тет.

-ӢсӢ ӢҶтисем пулатӢн? Кам?- тесе тӢпчерӢ тет асамҶӢ унран.

⁴² Kullandığı cümleye göre farklı işlevlerde de olabilir. Mesela: (Şavănpa yarmănkana açi-păçisene ilse kayaşşê) cümlesinde şavănpa sebep bildirmektedir.

⁴³ M. M. Pavlova, *Hănăhtaru puhhi*, Şupaşkar 2009, Şëně vâhăt, s. 34

-Эпё кўрше җёр-шывраңччә, - терё тет Хураҗ. - Темиҗе җул каялла пирён җёршывра вәрҗә тухрә... Җынсене питё нумай вёлерчәҗ. Эпё хама вёлересрен хәраса кунта тарса килтём, - каласа пачё тет Хураҗ.

- Апла сан ху җуралнә җёр-шыва кайса унти вәрман уҗланкинче пёр ываҗ хёрлө җырла пуҗтарса җимелле. Вара сывалән, - терё тет асамҗә.

- Анчах мана унта урәх ура ярса пуҗтармаҗҗә җав, - терё тет Хураҗ.

- Җапла пуль җав... Эсә Таван җёр-шыва йывәр вәхәтра пәрахса хәварнә, - терё тет асамҗә.

2.4. SIFATLAR

ҖТ'нде сифатлар yalın hâlde isimlerden önce gelerek isimleri çeşitli açılardan niteler veya belirtirler: *tērēs* sāmah (*doğru* söz), *çuhān* şın (*fakir* insan), *hērlē* yalav (*kırmızı* bayrak), *vata* şın (*yaşlı* adam) vb.

Sıfat işlevindeki kelimelerden sonra gelen çokluk ve hâl ekleri sıfatın değil eksiltili sıfat tamlamasının üzerine gelmektedir. Meselâ: *uhmah+sem* (*aptal+lar*), *uhmah şın+sem* (*aptal adam+lar*); *ēşçen+sem* (*çalışkan+lar*), *ēşçen student+sem* (*çalışkan öğrenci+ler*); *şamrāk+sem* (*genç+ler*), *şamrāk hēr+sem* (*genç kız+lar*)...

Bu tarz kullanımlarda iletişim / anlaşma yüzde yüz sağlandığı için ekonomi kuralı devreye girmektedir: *Şamrāksen purnāşē havas* (*Gençlerin hayatı neşeli*); *Puyan şinsen ukşi numay* (*Zenginlerin parası çok*)...

2.4.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları kendilerinden sonra gelen isimlerin nasıllığını ortaya çıkaran sıfatlara niteleme sıfatı denmektedir. ҖТ'nde sıklıkla kullanılır: *Hura kuş* (*kara göz*), *ıltān šērē* (*altın yüzük*), *vıšā upa* (*aç ayı*), *irtnē şul* (*geçmiş yıl*), *pulas praşnik* (*gelecek bayram*), *hērlē ēne* (*kırmızı inek*), *şutā pulaslāh* (*aydın / açık gelecek*), *vārām şul* (*uzun yol*), *kēske kēpe* (*kısa elbise*) vs.

ҖТ'ndeki niteleme sıfatlarının üstünlük derecesi *+rah* / *+reh*, *+tarah* / *+tereh* ekleriyle, en üst derecesi ise *çi* / *çān* (*en*) zarfı ile yapılmaktadır:

Tablo 2. 44. Üstünlük Derecesi

/r/ ile biten kelimelerde...	Sıfat + tarah / tereh	Yıv ar tarah (<i>daha da zor</i>) Sam ar tarah (<i>daha da şişman</i>) Çip er tereh (<i>daha da güzel</i>)
/y/, /l/, /n/ sesleri ile biten kelimelerde...	Sıfat + rah / reh veya Sıfat + tarah / tereh	Numay ra h / numay ta rah (<i>daha da çok</i>) ş am ālrah / ş am āl ta rah (<i>daha da kolay</i>) Tar an rah / tar an tarah (<i>daha da derin</i>)
Diğer ünsüz veya ünlülerle biten kelimelerde...	Sıfat + rah / reh	V ay l ā rah (<i>daha da güçlü</i>), Pis ā k ra h (<i>daha da büyük</i>), Ş en ēreh (<i>daha da yeni</i>), V er ireh (<i>daha da sıcak</i>) İş çen reh (<i>daha da çalışkan</i>)

Tablo 2. 45. En Üstünlük Derecesi

Çi (en) + sıfat veya Çān (en) + sıfat	Çi pısāk / Çān pısāk (<i>En büyük</i>); Çi malti (<i>En önceki</i>); Çi pēçēkki (<i>En küçüğü</i>); Çi āsli (<i>En akıllısı</i>)
---	--

2.4.2. Belirtme Sıfatları

"Adları sayı belirterek, soru sorarak ya da gösterme yoluyla, kimi zaman da belgisiz olarak belirten sıfatlara"⁴⁴ belirtme sıfatları denir.

2.4.3. Gösterme Sıfatları

ÇT'nde nesneleri göstererek belirli kılan sıfatlar **ku**, **şak** / **şakā**, **şav** / **şavā**, **leş** / **leşē**, **vāl**' dur. **Ku**, **şak** / **şakā** konuşan için yakındaki nesneleri ve şahısları, **şav** / **şavā** konuşan için biraz uzaktaki nesneleri ve şahısları, **leş** / **leşē**, **vāl** ise konuşan için uzaktaki nesneleri ve şahısları bildirir: **Ku** açā (*bu çocuk*), **şak** kēneke (*bu kitap*), **şav** kēneke (*şu kitap*), **leş** açā (*o çocuk*) vb.

2.4.4. Soru Sıfatları

ÇT'ndeki kelimeler adları soru sorarak belirten sıfatlar **mēn** (*ne*), **mēnle** (*nasıl*), **mişe** (*kaç*), **mēn çuhlē** (*ne kadar*), **hāş** (*hangi*), **mişemēş** (*kaçıncı*), **hāşanhi** (*ne zamanki*), **āştī** (*neredeki*) soru sıfatlarıdır: **hāşanhi** ēş (*ne zamanki iş*), **mēnle** šin (*nasıl*

⁴⁴ Doğan Aksan vd., *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurum Yayınları, Olgaç Basımevi, Ankara 1983, s. 80

bir insan), *měn çuhle* ulma (*ne kadar* elma), *ăști* lavkka (*neredeki* mağaza), *mișemêș* vırăn (*kaçıncı* sıra)...

2.4.5. Belgisiz Sıfatları

ÇT’nde isme kessinlik kazandırmadan kullanılan başlıca belgisiz sıfatları şunlardır: *pěr* (*bir*), *kaşni* (*her*), *pětēm* (*bütün*), *itti* (*kalanı*), *urāh* (*başka*), *hăşpěr* (*bazı*), *numayășē* / *numay numay* (*çoğu*), *taști* (*belirsiz bir yerdeki*), *teměn çuhlē* (*bir çok sayıda*), *kunaşkal* / *kun pek* / *şakān pek* (*böyle*)... Örnekler: *Pěr student kilçē* (*Bir öğrenci geldi*). *Pětēm ukși pētnē* (*Bütün parası bitmiş*). *Numayășē kilmerē* (*Çoğu gelmedi*). *Kun pek mar* (*Böyle değil*)...

2.4.6. Sayı Adlarının Sıfat Olarak Kullanılması

2.4.6.1. Asıl Sayı Sıfatları

Adların kesin sayılarını gösteren asıl sayı sıfatları: *pěr* / *përre* (*1 / bir*), *ikē* / *ikkē* (*2 / iki*), *viş* / *vişşē* (*3 / üç*), *tăvată* / *tăvattă* (*4 / dört*), *pilēk* / *pillēk* (*5 / beş*), *ultă* / *ulttă* (*6 / altı*), *şiçē* / *şiççē* (*7 / yedi*), *sakār* / *sakkār* (*8 / sekiz*), *tăhār* / *tăhhār* (*9 / dokuz*), *vun* / *vună* / *vunnă* (*10 / on*), *şirēm* (*20 / yirmi*), *vătār* (*30 / otuz*), *hērēh* (*40 / kırk*), *allă* (*50 / elli*), *utmāl* (*60 / altmış*), *şitmēl* (*70 / yetmiş*), *sakār vun* / *sakār vunnă* (*80 / seksen*), *tăhār vun* / *tăhār vunnă* (*90 / doksan*), *şēr* (*100 / yüz*), *pīn* (*1000 / bin*)...

Sayıların ünsüz ikizleşmesine uğramış şekilleri genel itibariyle bütün sayılar için geçerlidir; ancak onar basamağını temsil eden *vun* ismi ikizleşmeye uğramaz: *vun pěr* / *vun pērre* (*11*), *vun ikē* / *vun ikkē* (*12*), *vun vişē* / *vun vişşē* (*13*), *şirēm pěr* / *şirēm pērre* (*21*), *vătār pěr* / *vătār pērre* (*31*), *hērēh pěr* / *hērēh pērre* (*41*), *allă pěr* / *allă pērre* (*51*), *utmāl ikē* / *utmāl ikkē* (*62*), *şitmēl ikē* / *şitmēl ikkē* (*72*), *sakār vun vişē* / *sakār vun vişşē* (*83*), *tăhār vun vişē* / *tăhār vun vişşē* (*93*), *şēr* (*100*)... Örnekler: *Tăhār vun tăhhār yat* (*Doksan dokuz isim*). *Pěr pīn şēr vunnă aça* (*Bir bin yüz on çocuk*). *Şitmēl sakkār şkul* (*Yetmiş sekiz okul*)...

2.4.6.2. Üleştirme Sıfatları

ÇT’nde üleştirme sıfatları yapan ekler TT’ndekine benzerlik gösterir; ancak *+er* biçimbirimi sadece (bir) sayısına, kalınlık incelik uyumuna uyan *+şar*, *+şer* biçimbirimleri ise diğer sayı isimlerine eklenir: *ik+şer* / *ikkē+şer* (*iki+şer*), *tăvattă+şar* / *tăvat+şar* (*dört+er*), *pěr+er* (*bir+er*), *şēr+şer* (*yüz+er*), *sakkār+şar* (*sekiz+er*), *şirēm+şer* (*yirmi+şer*)... Örnekler: *İkşer* ulma paçē (*İkişer elma verdi*). *Pērer* stakan çey eşrēş

(*Birer* bardak çay içtiler). *Sakārşar* aça puştarānčë (*Sekizer* çocuk toplandı). *Pinşer* saltak amannā (*Yüzer* asker yaralanmış)...

2.4.6.3. Kesir Sayı Sıfatları

TT'nde beşte dört / beşin dördü / beş parçanın dört parçası tarzında kurulan kesir sayı sıfatları ÇT'nde *+mëş* biçimbirimi ile yapılır. Sıra sayı adı yapan bu ek bütünü ifade eden sayıya eklenir. Parça sayısını bildiren kelime TT'nden farklı olarak ilk sırada yer alır.

"Çuv. {Parça Sayı (+Ø)} + {Bütün Sayı+*mëş* (sıra sayı adı yapan ek)}.

TT. {Bütün Sayı+DA (Bulunma Durumu Eki)} + {Parça Sayı (+Ø)}⁴⁵.

Örnekler: *pillëk sakkärmëş* valë (*sekiz[in]* beşi / *sekiz [parçanın]* beş [*parça*]sı / *sekizde beş* pay), *përre tävattämëş* pay (*dörd[ün]* biri / *dört [parçanın]* bir [*parça*]sı / *dörtte bir* hisse)...

2.4.6.4. Sıra Sayı Sıfatları

ÇT'nde sıra sayı sıfatları asıl sayı isimlerine *+mëş* biçimbiriminin eklenmesi ile oluşturulur: *Përre+mëş* aça (*bir+inci* çocuk), *ikkë+mëş* vırān (*iki+nci* yer), *vişşë+mëş* kun (*üç+üncü* gün), *tāvata+mëş* kaş (*dörd+üncü* gece), *şirëm+mëş* ëmër (*yirmi+nci* asır)...

ÇT'ne rakamla yazılan sıra sayı sıfatlarının rakamla ek arasına kısa çizgi konur: 3-mëş (3'ncü), 20-mëş (20'nci), 9-mëş (9'uncu)...

29. Alıştırma

İnsana ait olumlu veya olumsuz vasıfları gösteren aşağıdaki sıfatları TT'ne aktarınız ve bu kelimelerle uygun sıfat tamlamaları oluşturunuz.

Ѓслă, илемлë, паллă, сăпайлă, йăваш, патвар, ёччен, çирëп, савăнăçлă, кăмăллă, лайăх, лăпкă, маттур, тирпейлë, хастар / хастарлă, хăюллă, хитре, чипер, шанчăклă, чыслă, ырă, айван, ачаш, кахал, наян, юлхав, усал, умах, ўркенчëк, хаяр, хăравçă, чее, чунсăр.

30. Alıştırma

Aşağıdaki isimlere sıfat getiriniz.

Çын, хëр, ача, йывăç, шыв, вëрентекен, шукул, урам, чечек, юлташ, улма, çыру.

⁴⁵ Oğuzhan Durmuş, *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*, (Bastırılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 214.

31. Aلیştırma

Aşağıdaki sıfatları üstünlük derecesinde yazınız.

Симёс, сарă, шурă, хура, кёске, аслă, суккăр, пысăк, ҫаврака, самăр, вайлă, вайсăр, тёслё, тёрлё, ўсёр, сахал, нумай, ҫамăл, тарăн, пуян.

32. Aلیştırma

Aşağıdaki metni TT'ne çeviriniz. Metinde geçen sıfatları türlere göre inceleyiniz.

ҪĂКĂР⁴⁶

Халăх мён авалтанах ҫăкăра хисеплеме вёреннё. Ҫăкăра хисеплесси - чи малтан халăх чёрине ҫырăлнă таса та пархатарлă саккун. Ёмёртен килекен йăласемпе йёркесем, ваттисен сăмахёсем - пурте ҫав таса саккуна ҫирёплетеҫҫё. Халăх аңлавёнче ҫăкăр пуринчен те ҫўлёрех, пуринчен те маларах тăнă, пуринчен те аслăрах пулнă.

Тăвар - ҫăкăрăн чи ҫывăх юлташё. Чи хисеплё хăнана халăх ҫăкăр тăварпа кётсе илет.

Тупа тăвас пулсан та ҫăваш ҫынни ҫăкăр татăкё ҫыртса тупа тунă. Кунтан ҫирёпрех те шанчăклăрах тупа уншăн урăх пулман.

Эпир, ёҫ ҫынни ывăл-хёрёсем, хура ҫăкăр ҫисе ўснё. Хура ҫăкăр ҫиекен ниҫта та хур пулман. Эпир те хур пулмапăр, умри ҫăкăр татăкёнчен татăлмапăр.

33. Aلیştırma

Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Ҫулталăкра миҫе уйăх? (Yılda kaç ay [var]?)

Ҫулталăкра миҫе эрне? (Yılda kaç hafta [var]?)

Уйăхра миҫе эрне? (Ayda kaç hafta [var]?)

Эрнере миҫе кун? (Haftada kaç gün [var]?)

Талăкра миҫе сехет? (Bir günde kaç saat [var]?)

Сехетре миҫе минут ? (Bir saatte kaç dakika [var]?)

Ҫăкăр мён хак? (Ekmek kaç para?)

Тетрадъ миҫе тенкё? (Defter kaç para?)

Эсё миҫе ҫулта? (Kaç yaşındasın?)

⁴⁶ К. İ. Nikolayeva, *Çuvaşskiy yazık*, Çuvaşskoye knijnoye izdatel'stvo, Çeboksarı 2004, s. 113.

Санһн шӓллу пур-и? Вӓл миҫе ҫулта? (Erkek kardeşin var mı? O kaç yaşında?)

34. Alışırma

Aşağıdaki rakamları ҪT'nde yazınız. Aynı sayılardan sıra sayı sıfatı oluşturunuz.

9, 7, 3, 10, 12, 18, 20, 29, 30, 45, 56, 80, 100

35. Alışırma

Aşağıdaki metni TT'ne çeviriniz. Sıra sayı sıfatlarını bulunuz.

МАНӒН ШӒЛЛӒМ

МанӒн шӒллӒм Женя ятлӒ. Вӓл питӔ лайӒх ача. Вӓл вун иккӔре. ҪиччӔмӔш класра вӔренет. Нумай пулмасть вӓл Мускава олимпиадӒна кайса килчӔ. Женя унта виҫчӔмӔш вьрӒн йышӒнӒ. Ӓна хаклӒ парнесем панӒ. Эпир шӒллӒмпа питӔ мухтанатпӒр.

36. Alışırma

Aşağıdaki metni TT'ne aktarınız.

ПИРӔН ҪЕМЬЕ

ПирӔн ҫемье пӔчӔк мар. Ҫемьере атте, анне, шӒллӒм тата эпӔ пур. Эпир тӒваттӒн. МанӒн атте Георгий ятлӒ. Вӓл заводра Ӕҫлет. Вӓл аллӒ пиллӔк ҫулта. МанӒн анне Полина ятлӒ. Вӓл почтӒра Ӕҫлет. Вӓл аллӒ пӔр ҫулта. МанӒн шӒллӒм Вова ятлӒ. Вӓл шулта вӔренет.

ЭпӔ Коля ятлӒ. МанӒн хушамат Иванов. ЭпӔ Шупашкар хулинче пурӒнатӒп. ЭпӔ вун пӔр ҫулта. Шулта вӔренетӔп.

2.5. ZARF

Zarflar, TT'nde olduğu gibi ҪT'nde de bir fiili veya birleşik fiili, bir sıfatı ya da başka bir zarfı durum, miktar, zaman, yer-yön, sebep vb. açılardan niteleyen kelime çeşitleridir.

2.5.1. Durum Zarfları

Durum zarfları, fiillerin niteliklerini gösteren zarflardır. Bu zarfları bulmak için **мӔнле** (nasıl?), **енле** (nasıl?) soruları sorulur: *аран* (zorlukla), *апла* (böyle), *ҫапла* (şöyle), *сасартӒк* (aniden), *хӒвӒрт* (hızlı), *харӒс* (her birlikte), *хуллен* (yavaşça), *ерипен* (ağır-ağır), *ахаль* / *кӒлӒх* (boşuna), *пӔччен* (tek başına), *тӒрех* (doğrudan)...

аран утрӔ

aran utrӔ

zorlukla / *güçlӔkle* yӒrӒdӔ

<i>апла пулсан</i>	<i>apla pulsan</i>	<i>böyle olursa</i>
<i>џапла турѐ</i>	<i>şapla turë</i>	<i>şöyle yaptı</i>
<i>сасартăк тухрѐ</i>	<i>sasartăk tuhrë</i>	<i>aniden çıktı</i>
<i>хăвăрт чупать</i>	<i>hăvărt çupat'</i>	<i>hızlı koşar</i>
<i>харăс каласрѐç</i>	<i>harăs kalaşrëş</i>	<i>hep birlikte konuştular</i>
<i>хуллаен утрѐç</i>	<i>hullen utrëş</i>	<i>yavaşça yürüdler</i>
<i>ерипен чупрѐ</i>	<i>yeripen çuprë</i>	<i>ağır-ağır koştu</i>
<i>ахаль / кăлăх килтѐм</i>	<i>ahal' / kălăh kiltëm</i>	<i>boşuna geldim</i>
<i>пѐччен пурăнать</i>	<i>pëççen purănat'</i>	<i>tek başına yaşıyor</i>
<i>тўрех калатăп</i>	<i>türeh kalatâp</i>	<i>doğrudan söylüyorum...</i>

2.5.2. Miktar Zarfları

Sıfatları, zarfları veya fiilleri nicelik açısından niteleyen zarflardır⁴⁷. Bu zarfları bulmak için de niteledikleri kelimeye мѐн чухлѐ (ne kadar)?, мѐн тарап (ne kadar)? soruları yöneltilir: *кăшт (biraz), йăлт (tamamen), пăртак (biraz), самай (epey), ушкăнѐпех (toptan), ытла (fazla), сахал (az)...*

<i>кăшт пачѐ</i>	<i>kăşt paçë</i>	<i>biraz verdi</i>
<i>йăлт пѐтертѐм</i>	<i>yălt pëtertëm</i>	<i>tamamen bitirdim</i>
<i>пăртак кѐт</i>	<i>părtak kët</i>	<i>biraz bekle</i>
<i>самай вуларѐç</i>	<i>samay vularëş</i>	<i>epey okudular</i>
<i>ушкăнѐпех кайрѐç</i>	<i>uşkănëpeh kayrëş</i>	<i>toptan gittiler</i>
<i>ытла вăйлă чупать</i>	<i>ıtla văylă çupat'</i>	<i>fazla hızlı koşuyor</i>
<i>пѐртте вуламасăр килнѐ</i>	<i>părtte vulamasăr kilnë</i>	<i>hiç okumadan gelmiş</i>
<i>сахал џиет</i>	<i>sahal ŝiyet</i>	<i>az yiyor</i>

2.5.3. Zaman Zarfları

Zaman zarfları fiilleri tezlik, süreklilik, görecelik ya da başlama / vazgeçme açılarından nitelerler. **Хăсан** (ne zaman?), **хăсанччен** (ne zamana kadar?), **хăсантанпа** (ne zamandan beri?) zaman zarfını bulmak için kullanılan soru zarflarıdır: *анчах (ancak), час (hemen), тăрук (aniden), ялан (daima), вăрахчен (uzun süre), хăвăрт (çabucuk), малтан (önce), кайран (sonra)...*

⁴⁷ Sıfatların ve zarfların miktarını gösteren zarflar karşılaştırma zarflar içinde anlatılmıştır.

Tezlik zarfları: *анчах* килтём (*ancak / şimdi* geldim), *час* кил (*hemen* gel), *тăрук* ура çине тăчĕ (*aniden* ayağa kalktı), *хăвăрт* ăнлантăм (*çabucuk* anladım)...

Süreklilik zarfları: *ялан* асăмра (*daima* aklımda), *вăрахчен* сан пирки шухăшларĕ (*uzun süre* seni düşündü), *пĕртте* ăнланмарĕ (*hiç* anlamadı)...

Görecelik zarfları: *малтан* эсĕ килтĕн (*önce* sen vardın), *питĕ* кайран илтрĕм (*çok* geç duydum), *кайран* килĕп (*sonra* geleceğim)...

Başlama / vazgeçme zarfları: *tek / tekeh* пирис тurtmast' (*artık* sigara içmiyor)...

2.5.4. Yer-Yön Zarfları

Ăçта (nerede)? **ăçтан** (nereden)? **ăçталла** (nereye doğru)? sorularının cevabı olan bu zarflar fiilleri yer-yön açısından niteleyen zarflardır: *малалла* (*ileri*), *çўлелле* (*yukarı*), *аялла* (*aşağı*), *шалалла* (*içeri*)...

<i>малалла</i> кай	<i>malalla</i> kay	<i>ileri</i> git
<i>çўлелле</i> хăпар	<i>şüelle</i> hăpar	<i>yukarı</i> çık
<i>аялла</i> ан	<i>ayalla</i> an	<i>aşağı</i> in
<i>шалалла</i> кĕр	<i>şala</i> kĕr	<i>içeri</i> gir
<i>тула</i> тух	<i>urama</i> tuh	<i>dışarı</i> çık...

ÇT'ndeki gramer kitaplarında **унта** (unta: orada), **кунта** (kunta: burada), **унтан** (untan: oradan), **кунтан** (kuntan: buradan), **лере** (lere: orada), **лерен** (leren: oradan), **шал** (şal: içeri), **çўл** (şül: yukarı), **инçe** (inşe: uzak), **çакăнта** (şakănta: burada), **çавăнта** (şavănta: orada), **йĕри-тавра** (yĕri-tavra: etrafta), **аяла** (ayalla: aşağı), **аялта** (ayalta: aşağıda), **аялтан** (ayaltan: aşağıdan) vb.'lerde yer-yön zarfı olarak kullanılır.⁴⁸

2.5.5. Sebep Zarfları

Sebep zarfları, fiile sorulan **мĕн пирки** / **мĕншĕн** (ne sebeple? / ne için?) zarflarının cevabı niteliğindedir: *юри* (*kasten*), *ятарласа* (*özel*), *кăлăхах* (*boş yere*), *ма* (*neden*)...

<i>юри</i> турĕ	<i>yuri</i> turĕ	<i>kasten</i> yaptı
<i>ятарласа</i> килтĕмĕр	<i>yatarlasa</i> kiltĕmĕr	<i>özel</i> olarak geldik
<i>кăлăхах</i> пăшăрхантăм	<i>kălăhah</i> păşărhatntăm	<i>boş yere</i> telaşlandım
<i>ма</i> турăн	<i>ma</i> turăn	<i>neden</i> yaptın...

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bk., *Materialı po Grammatike Sovremennogo Çuvaşskogo Yazıka*, Çuvaşskiy Nauçno-İssledovatel'skiy Institut Yazıka, Literaturı i İstorii pri Sovete Ministrov Çuvaşskoy ASSR, Çuvaşskoye Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Çeboksarı 1957, s. 292.

2.5.6. Soru Zarfları

Zarfın durum mu, miktar mı, zaman mı, yer-yön mü, sebep mi olduğunu öğrenmek maksadıyla sıfata, fiile veya kendisi gibi zarfa sorulan zarflardır: *ăĉта (nerede), ăĉтан (nereden), ăĉталла (nereye), мѐншѐн (neden), хăĉан (ne zaman)...*

<i>ăĉта</i> пурăнатъ	<i>ăĉта</i> purănat'	<i>nerede</i> yaşıyor
<i>ăĉтан</i> килтѐн	<i>ăĉтан</i> kiltën	<i>nereden</i> geldin
<i>ăĉталла</i> васкатăн	<i>ăĉталла</i> vaskatăn	<i>nereye doğru</i> acele ediyorsun
<i>мѐншѐн</i> макăратăн	<i>mѐншѐн</i> makăratăn	<i>neden</i> ağlıyorsun
<i>хăĉан</i> каятăн	<i>hăĉан</i> kayatăn	<i>ne zaman</i> gidiyorsun...

2.5.7. Karşılaştırma Zarfları

Sıfatlara ya da zarflara nitelik veya niceliğine bağlı olarak üstünlük, eşitlik veya azlık kavramı katan zarflardır: *чи (en), питѐ (çok), пăртак (biraz)...*

<i>чи</i> тăрăшуллă ача	<i>чи</i> tărăşullă aĉa	<i>en</i> çalışan çocuk
<i>чи</i> начар ѐĉ	<i>чи</i> naĉar ѐĉ	<i>en</i> kötü iş
<i>питѐ</i> лайăх калаĉрѐ	<i>pitѐ</i> layăh kalaĉrѐ	<i>çok</i> iyi konuştu (zarfı niteledi)
<i>питѐ</i> лайăх ача	<i>pitѐ</i> layăh aĉa	<i>çok</i> iyi çocuk (sıfatı niteledi)
<i>пăртак</i> тата чăт	<i>părtak</i> tata ĉăt	<i>biraz</i> daha sabret...

37. Alıştırma. Aşağıdaki zarfları grublara göre ayırınız.

Юри, ялан, лере, питѐ, кайран, час, йѐри-тавра, кăлăхах, тăрук, пăртак, мѐншѐн, ăĉта, ма, аялла, анчах, пѐртте.

38. Alıştırma

Aşağıdaki diyalogu TT'ne çeviriniz.

ЧĂВАШ ÇĖР ШЫВĖ⁴⁹

- Чăваш Республики ăĉта ырнаĉнă?
- Чăваш Республики Атăл тăрăхѐнче ырнаĉнă.
- Унта мѐнле паллă ынсем ыуралнă?
- Унта А.Г.Николаев касмонавт, граждан вăрĉи геройѐ В.И.Чапаев тата ытти паллă ынсем ыуралнă.
- Чăваш Республикинче мѐнле халăхсем пурăнаĉĉѐ?
- Чăваш ыр-шивѐнче ытларак чăвашсем пурăнаĉĉѐ. Вѐсемсѐр пуĉне ырăссем, тутарсем, макăшăсем тата ытти халăхсем те пурăнаĉĉѐ.

⁴⁹ Z. N. Portnova, Yu. D. Sergeyev vd., *Hănăhtarusem*, Şupaşkar 2001, s.109.

- Вёсем пёр-пёринпе килёштерсе пурăнаççĕ.и?
- Вёсем пёр-пёринпе килёштерсе пурăнаççĕ.
- Чăваш Республики малалла та ўссе аталантăр тесен сирĕн мĕн тумалла?
- Пирĕн тăрăшса вĕренмелле, çĕр-шыва усăллă çынсем пулмалла.

2.6. EDATLAR, BAĞLAÇLAR, ÜNLEMLER

2.6.1. Edatlar

TT'ne anlatan bazı kaynaklarda ünlemler ve bağlaçlar edat türü içinde değerlendirilir.⁵⁰ Bazı kaynaklarda⁵¹ ise edat, bağlaç ve ünlemi ayrı başlıklar altında incelemektedir. ÇT'nde de edat, bağlaç ve ünlem ayrı ayrı başlıklarda yer alır.

Edatlar ancak bir sözcükle birlikte kullanıldığında anlam kazanırlar. Görevi, sözcüklere ve cümlelere değişik anlamlar katmaktır. Çekim edatları hâl kategorisinde değerlendirilir ve tamlama ya da tümleç yapar. Cümle başı edatları ise sebep, karşıtlık, kuvvetlendirme gibi işlevlerle kendinden sonraki cümleyi kendinden önceki cümleye bağlar. Cümleleri bir birine bağladığı için bağlaçların bir çeşidi olarak da değerlendirilebilen bu edatlar, aslında bir birine **denk** cümleleri bağlamadıkları için bağlaç görevinde değildir. Cümle başı edatı ile kullanılan cümle asıl cümleye hizmet etmektedir: *урăхла каласан (başka bir değişle), сăмахран (mesela), анчах (ancak), апла пулин те (buna rağmen)...* Şkula kaymarām, *mĕnşĕn tesen* çirlerēm (Okula gitmedim, *çünkü* hastalandım)... Cümle başı edatları, cümle sonunda da kullanılabilir: *Akă* kiltēm. Kiltēm *akă (İşte* geldim. Geldim *işte)*. Layăh, şapla-*i?* (Güzel, değil *mi?*). Uroksene turăn-*i?* (Derslerini yaptın *mi?*)...

ÇT'nde çekim edatı olarak kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır⁵²: Şkula *şitiççen* utrĕ (Okula *kadar* yürüdü). Sansăr *puşne* yultaş şuk (Senden *başka* dostum yok). Şĕre *yahăn* sāmah pĕlet (Yüze *yakın* kelime biliyor). Şkul *valli* forma iltēm (Okul *için* forma aldım). Mĕn *taran* tulnă? (Nereye *kadar* dolmuş)? Yıvăş *ayĕnçe* laraşşĕ (Ağacın *altında* oturuyorlar)...

Cümle başı ve cümle sonu edatları ise TT'nde olduğu gibi farklı anlam ve işlevlerde kullanılabilir: *Ni* san pirki *ni* man pirki şuhăşlat'. *Ne* senin hakkında, *ne* benim hakkımda düşünüyor (denkleştirme, karşılaştırma); *akă* ku kĕneke. *İşte* bu kitap,

⁵⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul 2000, ss. 598-647.

⁵¹ Haydar Ediskun *Türk Dilbilgisi*, (7 Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, ss. 284-322

⁵² ÇT'nde tamlama ilişkisi ile kurulan çekim edatları da söz konusudur.

şakă pirën pürt. *İşte* bizim ev (gösterme edatı); *pallah* sana kêtêp. *Elbette* seni bekleyeceğim (kuvvetlendirme edatı); kiltên-*i*? Geldin öyle *mi* (sorma edatı); tărăşullă *mar*. Çalışkan *değil* (olumsuz edatı); an vaska, *yurat'-i*. Acele etme, *tamam mı* (tembih edatı)...

39. Alıştırma

Aşağıdaki cümleleri TT'ne çeviriniz ve edatları bulunuz.

Кайăк пек юрлатъ. Вăрман витѣр кайрăмăр. Пирѣн пўрт хыçѣнче юханшыв пур. Урамра пилѣк таран юр пур. Атте йăмăк валли пукане туянчѣ. Сансăр пуçне мана кам пулăшѣ. Вăл âна çулталăка яхăн курман. Ача чух темѣн çинчен те ėмѣтленеттѣмѣр. Кĕнекене сѣтел çине хур.

2.6.2. Bağlaçlar

Bağlaçlar, bir birine denk en az iki öğeyi aynı düzlemde bağlayan kelime çeşitleridir. ÇT'nde pekiştirme, sıralama, denkleştirme / karşılaştırma / seçme işlevlerinde kullanılan bağlaçlar aşağıdaki gibidir:

a) Pekiştirme bağlaçları: *tata (ve)*... İvan *tata* Hëvetër urama tuhrëş (İvan *ve* Hëvetër dışarıya çıktılar)...

b) Sıralama bağlaçları: *ta / te (ve)*, *ta ... ta (da ... da)*, *ни ... ни (ne ... ne)*... Aça urok tusa pëterçi *te* urama tuhrë (Çocuk dersi bitirdi *ve* dışarıya çıktı). *Ni* malta, *ni* kayra nimën te kurānmast' (*Ne* önde *ne* arkada hiç bir şey görünmüyor)...

c) Denkleştirme, karşılaştırma, seçme bağlaçları: *e (ye: veya)*, *te ... te (te ... te: ya ... ya)*, *e ... e (ye ... ye: ya ... ya)*... Payan yur *ye* şumăr şăvë (Bugün kar *veya* yağmur yağacak). Aça *ye* škula, *ye* êşe kayrë (Çocuk *ya* okula *ya* işe gitti)...

2.6.3. Ünlemler

Korku, heyecan, sevinme, üzülmeye vb. duyguların aniden oluşunu anlatan veya birisine seslenmeye yardımcı olan sözcüklere *ünlem* denir. ÇT'ndeki başlıca ünlemler şunlardır:

Duygu ünlemleri: *ax!* (*ah: üzüntü*), *ex!* (*eh: üzüntü / neşe*), *yppa!* (*urra: sevinme*), *yφ!* (*uf: yorgunluk*), *ай-тур-тур!* (*ay-tur-tur: acıma / şaşırma*), *ай-яй!* (*ay-yay: beğenme / kınama*)...

Seslenme ünlemleri: *ну!* (*nu: deh*), *ей!* (*ey*), *кашша!* (*kăşşa: kuşları korkutmak için*), *тс-с!* (*ts-s: sus*), *атя!* (*atya: haydi*)...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇUVAŞÇA BİR METNİN İNCELENMESİ

3.1. METNİN TRANSKRİPSİYONU

Çävaş Şinni Ėşren Hăşan Kanat⁵³

Şurkunnepe tıră ėş ėş sahallansa pırat' vara (1/1) Purte vaskasa: "ėş kanl ėhăta pĕteres", tese ėşleşş ėş (1/2) Hĕrarăm hăyĕn pir (-) avărne sărpalansa tĕrtet, şippine (-) şă mhine avărlat' (1/3) Şapla hăyşĕn ėşne pĕteret (1/4) Mănkuntan akana tuhaşş ėş (1/5) Aka pĕtet (1/6) Şĕr tipet (1/7) Pahçasene tirpeyleşş ėş (1/8) Ėş pĕtĕmpeh pĕtet vara (1/9) Un ėuhne hire kĕtĕ tuhat' (1/10) Akă şinsem ėşren puşanaşş ėş, tĕpĕr ėşėen savănaşş ėş: hĕrarămĕ te, aėi (-) păėi te kunĕn (-) şĕrĕn uramra (1/11) Purte hĕrlĕ (-) şutăpa; uram ilemlĕ, şap (-) şută (1/12) Mikula şitet (1/13) Kaşpa hĕrsem (-) kaėėsem yalti tĕmere puştarănaşş ėş: "kĕvĕ kalama" tıtănaşş ėş (1/14) Hăyatėeneh kĕvĕ kalaşş ėş vara (1/15) Aval şav văhăta uyav tună (1/16) Ernekunsenė nimĕn pĕşermen (1/17) Hĕrsem, şură kĕpe tăhănsa, kunĕpe kĕvĕ kalană (1/18) Kĕvĕ kalasa yut yala kaynă (1/19) Halĕ văl tavraş şuk ta, şaplah ta kanlĕ văhăta "uyav văhăėĕ" tĕşş ėş (1/20) Uyavra şamrăk ta, vată ta savănat' (1/21) Vatăsem kaşseren pĕr-pĕr tĕle puştarănsa tuhsa laraşş ėş te unta avalhi samana şinėen, văl (-) ku şinėen, yal şinėen kalaşăşş ėş (1/22) Ėyunĕn 16-mĕş kunĕnė (prepodobnogo Tihona), hăyat yarmănki pulat' (1/23) Şavă kunėen kĕvĕ kalaşş ėş vara, şav kunėen uyav văhăėĕ pulat' (1/24)

Hăyat umĕn unta (-) kunta, tavrari yalsenė, uėuk tavraşĕ pulat' (2/1) Uėuk kurma şavănta şĕreşş ėş (2/2) Uėuk tună şĕrte te şamrăksem kĕvĕ kalaşş ėş, vattisem te savănaşş ėş (2/3) Uėuk tĕpĕr kunĕ vattisem săra ėşėşş ėş (2/4) Elşelĕnėen vatăsem şavănta kayaşş ėş vara (2/5)

Hay Hayat yarmănki şitet (3/1) Vişĕ kuna pırat' vĕl (3/2) Unta vara ėăvaş kuşat', tutar, vırăs... (3/3) Ăna kallah temĕn pek pısĕk praşnik vırănne huraşş ėş (3/4) Un ėuhne tulta aşă (3/5) Şavănpa yarmănkana aėi (-) păėisene ilse kayaşş ėş (3/6) "Hăyata kayas" teni văl aėa (-) păėaşăn munkun teni yışş kăna mar, ıtla pısăk savănăş: unta tutlă şimĕş pur - şankkuh, premĕk, măyră, temĕsker; unta vılyamalli urapasem, şăhliėsem, kupăssem; aėa (-) păėa Ăna kursan Ănran kayat' (3/7) Pısăkkisemşĕn te kurmalli şukah mar unta (3/8) Unta pukane văyyi pur, unta larsa şavrănakanni, temĕsker săra pekki

⁵³ Grigoriy Timofeyev, *Tăhăr'yal*, Çăvaş kĕneke izdatel'stvi, Şupaşkar 2002, s. 103-105.

tavraşê... (3/9) Hërsempe kaççāsem yarmānkkana sāmāh pēterse piraşşê: pērne (-) pēri yarmānkkā kuççeneşê şiteret (3/10) Unta layāh urapasem, layāh laşa tavraşê sutaşşê (3/11) Vattisem şavānta şüreşşê (3/12) Hāyata yalē (-) yalēpe, halāhē (-) halāhēpe kayşşê: maltanhi kunē tutar pırat', tepēr kunē, Hāyat kēlli iran tesessēn, çāvaş tuhat' vara, çān kēlli kunē vırās tuhat' (3/13) Çāvaşsem laşisene yalē (-) yalēpe puşterānsa pēr tēle tārataşşê: pēr tēlte elşelsem, tepēr tēlte Rakassi, unta - Mertlē, kunta itti, tek şapla uşkānē (-) uşkānēpe kayat' (3/14) Hāyat şırma hērrinçe larat' (3/15) Vāl sārtra halāh vērkeni ayakran itla ilemlē-şke! (3/16) Hāyata pırankansem şul tārāh tusan tustarsa piraşşê (3/17) Vāl ta pitē ilemlē (3/18) Hāyat hışşān tırā vırsa pētersen, arşınsem kēlte küreşşê, unta (-) kunta sutta kayaşşê; karttahvi kālarsa pēternē vāhāt pulat'; şavān çuhne tata hērarāmsem uramra şēnēren kanlē vāhāt tusa laraşşê (3/19)

Pukrav şitet (4/1) Pirēn elşelin eşkē (4/2) Pukravra Pāvāra yarmānkkā pulat' (4/3) Unççen tırāsem suta (-) suta ukşa tāvaşşê (4/4) Akā pēr ik (-) viş kun maltan yarmānkkana kayaşşê (4/5) Unta sāmavarne ilet, hēlle kirlē yapalisene ilet (4/6) Arpus ilet, ulma ilet, kişēr tavraşê (4/7) Āna kurat', kāna kurat', pērne tuyanat', tepērne sutat' (4/8) Pēr kun şap kaş puliççen purānat' te, açi (-) pāçisene, şākār (-) makārsene tiyese kile tavrānat' (4/9) Kilēnçen tata unta (-) kunta yıhrava yanāpulat' (4/10) Akā kaşa yarmānkkā hıparē puştarānat', yıhrav hıparēsem şiteşşê (4/11) Hay pukrav kunē kaşpa hānasem kileşşê (4/12) Aça (-) pāçasene kallah pēr (-) ikşer pus ukşa tivet (4/13) [...] Çāvaş şınnin eşēnçen kannā vāhāçēsem, eşēnçen puşannā praşnikē (-) savānāşēsem şavsem (4/14) Vatā eşlet (-) eşlet te eşke (-) şike tıtānat': yurra parat' vara (4/15) Şamrēk eşren puşanat' te vāyya kayat', savānat': pērne (-) pēri kurat', pēr (-) pērinpe kalaşat' (4/16)

3.2. METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIĞI

Çuvaş Halkı İşten Sonra Nasıl Dinlenir?

Baharla birlikte buğday işi azalır (1/1) Herkes acele ile, işi dinlenme zamanına kadar bitirebilmek için çalışır (1/2) Kadın keten bezini acele ederek dokur, ipini yumağına dolar (1/3) Bu şekilde kendi işini bitirir (1/4) Paskalya'dan sonra tarlaya çıkarlar (1/5) Tarla işleri biter (1/6) Toprak kurur (1/7) Bahçeleri temizlerler (1/8) İş tamamen bitmiş olur (1/9) O zaman kıra sürüler çıkar (1/10) İşte insanlar işten azat olurlar, bir sonraki işe kadar sevinirler: kadınlar da çoluk çocuk da gece gündüz dışarıda olurlar (1/11) Herkes neşeli, dışarısı güzel ve apaydındır (1/12) Mikula

Bayramı gelir (1/13) Akşamları kızlar ve delikanlılar yüksek tepede toplanırlar, şarkılar söylerler (1/14) Hoyat'a kadar şarkı söylerler (1/15) Eskiden bu zamanlarda bayram olurmuş (1/16) Cumaları hiçbir şey pişirmezlermiş (1/17) Kızlar beyaz elbise giyinip gün boyu şarkı söylerlermiş (1/18) Şarkı söyleye söyleye başka köylere giderlermiş (1/19) Şimdi böyle şeyler yok, yine de iş olmadığı zamana "bayram zamanı" derler (1/20) Bayramda genci de yaşlısı da eğlenir (1/21) Yaşlılar her akşam dışarıda bir yerde toplanıp otururlar, orada eski zamanlardan, ondan bundan ve köyden konuşurlar (1/22) Haziranın 16'sında *Prepodobnogo Tihona* Hoyat panayırı olur (1/23) O güne kadar şarkı söylerler, o güne kadar da bayram olur (1/24)

Hāyat Bayramı'ndan önce orada burada yakın köylerde mahsul duası yapılır ve kurban sunulur (2/1) Mahsul duasını ve kurban sunuşunu görmek için oraya giderler (2/2) Bu ayinin yapıldığı yerde gençler şarkı söylerler, yaşlılar eğlenirler (2/3) Ayinin ertesi günü yaşlılar *sāra*⁵⁴ içerler (2/4) Elşel'deki yaşlılar o tarafa giderler (2/5)

İşte Hāyat panayırı yaklaşmaktadır (3/1) Bu panayır üç gün devam eder (3/2) Orada Çuvaşlar, Tatarlar, Ruslar eğlenirler (3/3) Bu panayırı da çok büyük bir bayram sayarlar (3/4) Dışarıda hava ılıktır (3/5) Bundan dolayı çocuklarını da götürürler (3/6) "Hoyat'a gidelim" denmesi çocuklar için sadece Paskalya gibi değildir, daha büyük sevinç veren bir şeydir: orada bazlama, kurabiye, fındık gibi lezzetli yiyecekler vardır; oyuncak tekerlekler, düdük, akordiyon da vardır; bunları görünce çocukların başı dönmektedir (3/7) Büyükler için de görülecek az şey yoktur burada (3/8) Orada kukla gösterisi, dönme dolap, *sāra* ve ona benzer şeyler bulunmaktadır (3/9) Gençler panayıra birbirleriyle anlaşarak gelirler, birbirlerine yiyecekler ikram ederler (3/10) Orada iyi tekerlekler, iyi at koşunları satarlar (3/11) Yaşlılar da giderler (3/12) Hoyat'a bütün köy, bütün halk gider; İlk gün Tatarlar gider, sonraki gün (Hoyat duası yarın dediklerinde) Çuvaşlar gider, gerçek dua günü de Ruslar gelir (3/13) Çuvaşlar köy köy atlarını aynı yere bağlarlar: bir yere Elşelliler, diğer tarafa Rakaslılar, oraya Mertléliler, buraya ise diğerleri; böyle öbek öbek giderler (3/14) Hāyat köyü ırmak kenarında bulunmaktadır (3/15) Dağdan bakıldığında halkın kalabalığı çok güzeldir! (3/16) Hāyat'a gidenler yol boyu toz kaldırarak giderler (3/17) Bu da çok güzeldir (3/18) Hāyat panayırından sonra buğday biçilip bittiğinde erkekler buğday demetlerini taşırlar, oraya

⁵⁴ Çuvaş millî içeceği.

buraya giderler; patatesler toplanıp bittiği zaman gelirler; bunlardan sonra kadınlar toplanıp dışarıda rahat rahat oturarak dinlenirler (3/19)

(Sonra) *Pukrav* Bayramı gelir (4/1) *Elşel* köyünde şölen, eğlence başlar (4/2) *Pukrav* Bayramı'nda *Păva*'da panayır olur (4/3) Önceden buğday satarak para kazanılır (4/4) İki gün önce panayıra giderler (4/5) Orada semaver ve kış ihtiyaçları satın alırlar (4/6) Karpuz, elma, havuç vb. satın alırlar (4/7) Onu bunu görürler, birini satın alırlar, diğerini satarlar (4/8) Bir günü orada geçirirler; çocuklarını ve aldıkları eşyaları ata yükleyip eve döner (4/9) Eve geldikten sonra oraya buraya davetiye gönderir (4/10) Akşama doğru panayır daveti duyulur (4/11) İşte *Pukrav* gününün akşamına konuklar gelirler (4/12) Çocuklara bu kez de bir iki kuruş para nasip olur (4/13) [...] Çuvaşların dinlenme zamanları, işten kurtulma bayramları işte bunlardır (4/14) Yaşlılar çalışır çalışır sonra içip eğlenmeye başlarlar, güzel bir şekilde şarkı söylerler, eğlenirler (4/15) Gençler işi bitirip eğlenceye giderler, birbirleriyle tanışıp sohbet ederler (4/16)

3.3. METNİN DİLBİLGİSEL ÇÖZÜMÜ

Fiil (mastar)

kala- ma (1/14), kur - ma (2/1) (F- + mak)

vılya - malla⁵⁵ (3/7)

Öğrenilen Geçmiş Zaman

tu - nə + ø (1/16; 2/3), kala - nə + ø (1/18), kay - nə + ø (1/19), pëter - nə + ø (3/19), kan - nə + ø (4/14), puşan - nə + ø (4/14) (F- - ögz + 3.ç.ş.)

pëşer - men + ø (1/17) (F- - ögz olumsuz + 3.ç.ş.)

Şimdiki-Geniş Zaman

pır - at' + ø (1/1; 3/2; 3/13), tërt - et + ø (1/3), avärä - t' + ø (1/3), pëter - et + ø (1/4), pët - et + ø (1/6), tip - et + ø (1/7), pët - et + ø (1/9), tuh - at' + ø (1/10; 3/13), şit - et + ø (1/13; 3/1; 4/1), savän - at' + ø (1/21; 4/16), pul - at' + ø (1/23; 1/24; 2/1; 3/19; 4/3), kuş - at' + ø (3/3), kay - at' + ø (3/7; 3/14; 4/16), şiter - et + ø (3/10), lar - at' + ø (3/15), il - et + ø (4/6), kur - at' + ø (4/8; 4/16), tuyan - at' + ø (4/8), sut - at' + ø (4/8), purän - at' + ø (4/9), tavrän - at' + ø (4/9), puştarän - at' + ø (4/11), tiv - et + ø (4/13), eşle - t + ø (-) eşle - t + ø (4/15), tıtän - at' + ø (4/15), par - at' + ø (4/15), puşan - at' + ø (4/16), kalaş - at' + ø (4/16) (F- - şgz + 3.ç.ş.)

⁵⁵ Metinde *malla* ekine gelen hâl eki ile sıfat işlevinde kullanılmıştır.

ěšle - š + šě (1/2), tuh - aš + šě (1/5), tirpeyle - š + šě (1/8), pušan - aš + šě (1/11), savăn - aš + šě (1/11; 2/3), puštarăn - aš + šě (1/14), tutăn - aš + šě (1/14), kala - š + šě (1/15), te - š + šě (1/20), lar - aš + šě (1/22; 3/19), kalaš - aš + šě (1/22; 1/24; 2/3), šüre - š + šě (2/2; 3/12), ěš - eš + šě (2/4), kay - aš + šě (2/5; 3/6; 3/11; 3/16; 4/5), hur - aš + šě (3/4), pır - aš + šě (3/10; 3/17), sut - aš + šě (3/11), tărat - aš + šě (3/14), kür - eš + šě (3/19), tăv - aš + šě (4/4), šit - eš + šě (4/11), kil - eš + šě (4/12)
(F- - šgz + 3.č.š.)

Šart Kipi

pěter - sen + ø (3/19) (F- - šk + 3.č.š.)

İstek Kipi

pěter - es + ø [kilet] (1/2) (F- - istek kipi + 3.č.š.)

İsimlerde Çokluk

šin + sem (1/11), hěr + sem (-) kaçça + sem (1/14), hěr + sem (1/18), vată + sem (1/22; 2/3; 2/4; 3/12), šamrāk + sem (2/3), urapa + sem (3/7; 3/10), šähliç + sem (3/7), kupăs + sem (3/7), kaçça + sem (3/10), Čávaš + sem (3/14), elšel + sem (3/14), aršin + sem (3/19), hěrarām + sem (3/19), tıră + sem (4/4), hăna + sem (4/12)
(isim + çk)

İsimlerde İyelik

(Tıră) ěš + ě (1/1), hěrarām + ě (1/11), aç(a) + i (-) păç(a) + i (1/11), (uyav) văhăt(ç) + ě (1/20; 1/24), (hăyat) yarmănk(a) + i (1/23; 3/1), (uçuk) tavraş + ě (2/1), (tepěr) kun + ě (2/4), (pukane) văyă + (y)i, (yarmănkka) kuççeneş + ě (3/10), (laşa) tavraş + ě (3/11), kun + ě (3/13), (Hăyat) kěl(ě) + (l)i (3/13), (çăn) kěl(ě) + (l)i (3/13), (kişěr) tavraş + ě (4/7), (yarmănkka) hıpar + ě (4/11), (pukrav) kun + ě (4/12)
(isim + 3.t.ş. iy)

(yıhrav) hıpar + ě + sem (4/11), văhă(t) + çě + sem (4/14), praşnik + ě (-) savănăş + ě + sem (4/14) (İsim + 3.t.ş.iy + çk)

(Čávaš) šin + ni + n (4/14) (İsim + 3.t.ş.iy + ih)

ěš + ě + (n)çen (4/14) (İsim + 3.t.ş.iy + ayh)

İsimlerde Hâl

Yalın Hâl

Hěrarām (1/3), aka (1/6), šěr (1/7), ěš (1/9), kětü (1/10), uram (1/12), Mikula (1/13), kěvě (1/14; 1/18; 1/24), uyav (1/16; 1/24), kěpe (1/18), samana (1/22), yal (1/22), uçuk (2/1; 2/2; 2/3), săra (2/4), čávaş (3/3), tutar (3/3), virăs (3/3), praşnik (3/4),

munkun (3/7), savănăş (3/7), şimëş (3/7), şankkuh (3/7), premëk (3/7), măyră (3/7), aça (-) păça (3/7), sāmah (3/10), şırma (3/15), şul (3/17), tusan (3/17), tıră (3/19), këlte (3/19), kartahvi (3/19), vāhāt (3/19), pukrav (4/1), eşkë (4/2), yarmānkka (4/3), ukşa (4/4; 4/13), kun (4/5), arpus (4/7), ulma (4/7), kişër (4/7), pus (4/13)

İlgi Hâli

iyün + ěn (1/23), hăy+ěn (1/3) (**İsim + ih**)

pahça + sen + e (1/8) (**İsim + (ih+çk) + blh**)

Yönelme Hâli

İş + e (1/2), pir (-) avār + (n)e (1/3), eş + (n)e (1/4), sāmavar + (n)e (4/6), pēr + (n)e (4/8), tepri + (n)e (4/8) (**İsim + blh**)

şip + (p)i + (n)e (-) şāmih + i + (n)e (1/3) (**İsim + 3.t.ş. iy + blh**)

aç(a) + i (-) păç(a) + i + sen + e (3/6; 4/9), laş(a) + i + sen + e (3/14), yapal(a) + i + sen + e (4/6) (**İsim + 3.t.ş. iy + (ih+çk) + blh**)

şākār (-) makār + sen + e (4/9), aça (-) păça + sen + e (4/13) (**İsim + (ih+çk) + blh**)

vāhāt + a (1/2), aka + (n)a (1/5), hir + e (1/10), yal + a (1/19), těl + e (1/22), kun + a (3/2), vırān + (n)e (3/4), yarmānkka + (n)a (3/6; 3/10; 4/5), Hăyat + a (3/13), těl + e (3/14), sut(t) + a (3/19), kil + e (4/9), văy(ă) + (y)a (4/16) (**İsim + ynh**)

Bulunma Hâli

uram + ra (1/11; 3/19), tême + re (1/14), uyav + ra (1/21), şēr + te (2/3), tul + ta (3/5), těl + te (3/14), sār + ra (3/16), Pukrav + ra (4/2), Păva + ra (4/2) (**İsim + bh**)

yal + ti (1/14), tavra + ri (2/1) (**İsim + bh (aitlik)**)

ernekun + sen + çe (1/17), yal + sen + çe (2/1) (**İsim + (ih+çk) + bh**)

kun + ě + (n) + çe (1/23), hēr(r) + i + (n) + çe (3/15) (**İsim + 1.t.ş. iy + bh**)

Ayrılma Hâli

mānkun + tan (1/5), eş + ren (1/11), kun + (ç)çen (1/24), Elşelěn + çen (2/5), ān + ran (3/7), ayak + ran (3/16), mal + tan (4/5), eş + ren (4/16) (**İsim + ayh**)

Hăyat + çen + eh (1/15) (**İsim + ayh + (kuvvetlendirme edatı)**)

kil + ě + (n) + çen (4/10) (**İsim + 3.t.ş. iy + ayh**)

Vasıta Hâli

şurkunne + pe (1/1), kaş + pa (1/14; 4/12), hěrlě (-) şutā + pa (1/12), kun + (ě)pe (1/18) (**İsim + vsh**)

hër + sem + pe (3/10) (**İsim + çk + vsh**)

yal + ä(-) yal + ë + pe (3/13; 3/14), haläh + ë (-) haläh + ë + pe (3/13), uškän +
ë (-) uškän + ë + pe (3/14), për (-) për + i + (n) + pe (4/16) (**İsim + 3.ç.ş. iy + vsh**)

Sebep Hâli

aça (-) păça + şän (3/7) (**İsim + sh**)

pısäk + ki + sem + şën (3/8) (**isim + ilgi zamiri + çk + sh**)

Şahıs Zamirleri

väl (3/2; 3/16)

väl (-) ku (**ikileme zamiri**)

İşaret Zamirleri

şav (1/16), şavë (1/24)

şav + sem (4/14) (**işaret zamiri + çk**)

ăna (3/7), kă na

Dönüşlülük Zamirleri

hăy + ên (1/3) (**isim + ih**)

hăy + şën (1/4) (**isim + sh**)

Niteleme Sıfatları

ilemlë (1/12; 3/16; 3/18), tepër (1/11), şap (-) şută (1/12), şură (1/18), yut (1/19),
kanlë (1/20; 3/19), şamrāk (1/21; 4/16), vată (1/21; 4/15), pısäk (3/4), ăşă (3/5), pısäk
(3/7), tutlă (3/7), layăh (3/11)

Asıl Sayı Sıfatları

vişë (3/2), për (3/14),

Sıra Sayı Sıfatları

vunulultă + mēş (1/23)

Üleştirme Sayı Sıfatları

për (-) ik + şer (4/13),

ZARFLAR

për (-) për (1/22) (**sayı isimlerin ikizleşmesi ile zarf oluşturur**)

şapla (1/4; 3/14) (**durum zarfı**)

kunën (-) şērën (1/11), aval (1/16) (**zaman zarfı**)

unta-kunta (2/1; 4/10), unta (3/3; 3/7; 3/8; 3/9)

(**yer-yön zarfı**)

ıtla (3/7; 3/16), pitë (4/5) (**miktar zarfı**)

EDATLAR

mar ($3/7$; $3/8$) (olumsuz edatı)

akā ($1/11$; $4/5$; $4/10$) (gösterme edatı)

BAĞLAÇLAR

te ... te ($1/11$; $2/3$), ta ... ta ($1/21$), ta ($3/8$; $3/18$), tata ($3/19$; $4/10$), te ($4/15$; $4/16$)

SONUÇ

ÇT Türkçeden ilk ayrılan lehçedir. Bu uzak lehçe, Bulgar Türkçesinin günümüzdeki tek temsilcisidir. Dolayısıyla biçimbirimler itibariyle şaz Türkçesinin devamı olan lehçelerden farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkları aşağıdaki şekillerde özetlemek mümkündür:

1. TT'nde kelime başındaki bazı **y**'ler ÇT'nde **ş**'ye denktir: şul (yol / yıl), şer (yüz), şuk (yok)...
2. Genelde ÇT'nde kelimeler kalınlık-incelik uyumunu uymaktadır, ancak 3.t.ş. iyelik eki "**ë**", çokluk eki "**sem**", anne, atte, kërkunne gibi bazı kelimeler bu uyum dışındadır.
3. Öğrenilen geçmiş zamanda çekimlenen fiilin şahıs eki işaretsizdir. Şahıs, yüklem başındaki zamirle anlaşılır.
4. TT'ndeki fiil çekimlerinden haber ve tasarlama kipleri ÇT'nde de kullanılır, ancak TT'nden farklı olarak şimdiki ve geniş zaman tek başlık altında incelenir. Tasarlama kiplerinin biçimbirimleri TT'ne oldukça benzemektedir
5. Soru ekleri **-i,-şi,-im,-şim**' dir. Bunlar imlâda kendinden önceki kelimeye kısa çizgi ile bağlanır.
6. Çokluk eki tek biçimlidir: **sem**. Bu ek ilgi hâlinde **sen** şeklinde olur.
7. ÇT'ndeki iyelik eklerinin çokluk şekli TT'nin aksine çokluk biçimbiriminden önce gelmektedir.
8. ÇT'nde genel olarak 8 hâl mevcuttur. Yönelme ve belirtme hâlleri aynı biçimbirimleri ile yapılır: **a / e**. Bu hâl ekinin hangi görevde olduğu ancak cümledeki kullanımından anlaşılmaktadır: saltaka kayrë (askere gitti) / saltaka kurtām (askeri gördüm).
9. ÇT'nde sıfatlardaki üstünlük derecesi **+rah / +reh, +tarah / +tereh** biçimbirimleri, en üst derecesi ise **çi / çān** (en) kelimeleri ile yapılır.
10. ÇT'nde asıl sayı sıfatları genellikle ünsüz ikizleşmesine uğramışlar: përre, ikkë, vişşë...
11. Üleştirme sıfatları (bir hariç) **+şar / +şer** biçimbirimi, kesir ve sıra sıfatları **+mëş** biçimbirimi ile yapılır.
12. Kesir sayı sıfatında bütünü ifade eden kelime ile **+mëş** biçimbirimi, parça sayısını gösteren kelimeden sonra yer alır.

13. T'nde TT'nde olduğu gibi bir fiili, birleşik fiili, bir sıfatı ya da başka bir zarfı niteleyen durum, miktar, zaman, yer-yön, sebep, soru ve karşılaştırma zarfları kullanılmıştır.

Hazırlanan bu çalışma Türkçenin uzak bir lehçesini öğrenmek isteyenler için temel bilgileri içerecek şekilde hazırlanmış ve her konunun altında verilen alıştırmalarla konular desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan vd., *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurum Yayınları, Olgaç Basımevi, Ankara 1983.
- Banguoğlu, Tahsin *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul 1974.
- Bayram, Bülent, *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, (1. Baskı), Tablet Yayınevi, Konya 2007.
- , *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatımları*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2010.
- Durmuş, Arık, *Hristiyanlaştırılmış Türkler (Çuvaşlar)*, (1. Basım), Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005.
- Durmuş, Oğuzhan, *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*, (Bastırılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Ceylan, Emine, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Vasil'yev, A.V., Gorşkov, A.E. vd., *Revolutsiççenhi Çävaş Literaturi I-II*, Çävaş Këneke İzdatel'stvi, Şupaşkar 1989.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, (21 Baskı), Bayrak Basım, İstanbul 1993.
- Ediskun, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, (7 Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ersoy, Feyzi, *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.
- Fedotov, M. R., *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıkı I-II*, Çuvaşskiy Gosudarstvennıy İnstitut Gumanitarnoy Nauki, Çeboksarı 1996.
- Kara, Funda, Sait Faik'in Kısa Hikayelerinde Söz Dizimi, (Bastırılmamış Yüksek Lissans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.
- Nikolayeva, K. İ., *Çuvaşskiy yazık*, Çuvaşskoye Knijnoye İzdatel'stvo, Çeboksarı 2004.
- Pavlova, M. M., *Hänähtarı puhhi*, Şenë Vähät, Şupaşkar 2009.
- Pavlov, İ. P., (1965), *Hâl'hi Çävaş Literatura Çilhi*, Şupaşkar 1965.
- Portnova, Z. N., Sergetyev, Yu. D., *Hänähtarusem*, Çävaş Respublikin Vërentü Ministerstvi, Şupaşkar 2001.
- Sergeyev L.P. *ÇăÇělhi*, (2 Baskı), Rusika, Çeboksarı 1994.
- Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet, *Türk Dilleri - Giriş-*, Yıldız Dil ve Edebiyat 2, Simurg Yay., İstanbul 2003, s.53.

Zolotnitskiy, N. İ., *Kornevoy Çuvaşsko-Russkiy Slovar*, Kazan 1875.

Yegorov, V. G., *(Glagol) Materialı po Grammatike Sovremennoro Çuvaşskogo Yazıka*, Çuvaşskoye Gosudarstvennoye izdatel'stvo, Çeboksarı 1957.

Yılmaz, Metin, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Çuvaş Edebiyatı I-XXVI*, (Birinci Baskı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2013.

-----, *Çuvaş Türkçesinde Fiil*, (Bastırılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/results-inform.php (02.14.2012)

<http://www.isa-sari.com/ctlk/>

EKLER

Ek 1: CEVAPLAR

1. Alıştırma

AMĂȘÎ HÎRNE MÎNȘÎN MUHTANĂ

Amășe eşe kaynă. Pêçek Lyuda kile pêçceneh yulnă. Văl şkola ta şüremen-ha. Amășe âna kilte larma, çâhsene pâhma, çeçeksene şavarma huşnă. Lyuda çâhsene şiternê, çeçeksene şavarnă. Untan amășe kilnê şere apat pêşerme şut titnă.

Lyuda kupăsta yaşki pêşernê, tutansa pâhnă – tutlă mar.

“Leket mana anneren”, - şuhăşlană hêr açă.

Amășe eşren tavrănnă. Văl Lyuda apat pêşernêşen savănnă.

Kupăsta yaşki şime larnă ta âna ırlasa:

-Ay, pitê tutlă yaşka-şke hêrêm, - tenê.

“Çānlasah tutlă pulê anne ırlat’ pulsan”, - şuhăşlarê Luda.

Muhtană, kaynă, yulnă, şüremen-ha, huşnă, şiternê, şavarnă, şut titnă, pêşernê, pâhnă, şuhăşlană, tavrănnă, savănnă, larnă, tenê, şuhăşlană.

2. Alıştırma

(olumlu) Hărarăm, hărarăn, hărarê, hărarămăr, hărarăr, hărarêş.

Şıvartăm, şıvartăn, şıvărçê, şıvartămăr, şıvartăr, şıvărçêş.

Şirêm, şirên, şirê, şirêmêr, şirêr, şirêş.

Îşrêm, êşrên, êşrê, êşrêmêr, êşrêr, êşrêş.

Kantăm, kantăn, kançê, kantămăr, kantăr, kançêş.

Pêltêm, pêltên, pêlçê, pêltêmêr, pêltêr, pêlçêş.

Kurtăm, kurtăn, kurçê, kurtămăr, kurtăr, kurçêş.

Yatăm, yatăn, yaçê, yatămăr, yatăr, yaçêş.

(olumsuz) Hăramarăm, hăramarăn, hăramarê, hăramarămăr, hăramarăr, hăramarêş.

Şıvărmarăm, şıvărmarăn, şıvărmarê, şıvărmarămăr, şıvărmarăr, şıvărmarêş.

Şimerêm, şimerên, şimerê, şimerêmêr, şimerêr, şimerêş.

Îşmerêm, êşmerên, êşmerê, êşmerêmêr, êşmerêr, êşmerêş.

Kanmarăm, kanmarăn, kanmarê, kanmarămăr, kanmarăr, kanmarêş.

Pêlmerêm, pêlmerên, pêlmerê, pêlmerêmêr, pêlmerêr, pêlmerêş.

Kurmarăm, kurmarăn, kurmarê, kurmarămăr, kurmarăr, kurmarêş.

Yamarăm, yamarăn, yamarê, yamarămăr, yamarăr, yamarêş.

3. Alıştırma

(olumlu ve olumsuz) Şumăr şurê. Şumăr şumarê.

Şantalāk aşătrê. Şantalāk aşătmarê.

Şantalāk uyartê. Şantalāk uyartmarê.

Hêvel pâhrê. Hêvel pâhmarê.

Uyäh şutatrë. Uyäh şutatmarë.

Atte şivärçë. Atte şivärmarë.

Piççe këneke vularë. Piççe këneke vulamarë.

4. Alıştırma

Dün yağmur yağdı.

Bugün hava açtı.

Arkadaş bugün işe gitti.

Abla Çuvaşça öğrendi.

Ağabey kitap okudu.

(olumsuz) İner şumăr şumarë.

Payan şantalāk uyartmarë.

Yultaş payan eşe kaymarë.

Appa çëvaşla vërenmerë.

Piççe këneke vulamarë.

5. Alıştırma

ULTAVPA İNŞE KAYAYMÂN

Ku eş vërenü şulë vëşlenes umën pulsa irtre. Oleg şkultan tavrănçë te apatlannă hışşan urok vërenme larçë. Maltan geometripe; untan soçineni şırma şutlarë.

Şăpah şak samantra Olegăn yultaşë Mişa haşkasa pırsa kēçë. Turikas açisempe futbol vāyyi vilyama çēnçë.

Oleg nim tuma aptrarë. Futbol hāvalama ta kayas kilçë unăn - şav vāhātrah soçineni te puşran tuhma pëlmerë.

Sasartāk Oleg temsker asa ilçë te hāvart tuhsa çuprë.

Çasah Oleg hitre şırnă tetrad'sem yātsa kēçë. İkë tus âmārtmallah şırma puşlarëş.

Tepër ikë kuntan vırās çēlhipe vërenteken şıru eşēsene salatsa paçë. Tussem hāysen tetraçesem şine pāhrëş te ahlatsah yaçëş. Për yānāş ta şuk, şapah pışāk "ikkësem" kaşārālsa laraşşë.

Olegpa Mişa ultavla şul şine tănă. Oleg piççëşen soçineniyēnçen şırsa ilnë ikken ikë tus. "Volod'āna epë ku şıru eşëşēn "pillëk" lartsa panāççë"- terë vërenteken.

Hālha taranah hērelse kayrëş Olegpa Mişa. Şapla şav, ultavpa inşe kayaymān.

(olumlu ve olumsuz) Pulsa irtre – pulsa irtmerë. Tavrănçë - tavrănmarë. larçë - larmarë. Şutlarë - şutlamarë. Kēçë - kēmerë. Çēnçë - çēnmerë. Aptrarë - aptramarë. Kilçë - kilmerë. Pëlmerë - pëlçë. İlçë - ilmerë. Çuprë - çupmarë. Kēçë - kēmerë. Puşlarëş - puşlamarëş. Paçë - pamarë. Pāhrëş - pāhmarëş. Yaçëş - yamarëş. Terë - temerë. Kayrëş - kaymarëş.

6. Alıştırma

(olumlu) Utatāp, utatān, utat', utatpār, utatār, utaşşë.

Laratāp, laratān, larat', laratpār, laratār, laraşşë.

Kēvēşetēp, kēvēşetēn, kēvēşet, kēvēşetpēr, kēvēşetēr, kēvēşëşşë.

Çupatāp, çupatān, çupat', çupatpār, çupatār, çupaşşë.

Vārlatāp, vārlatān, vārlat', vārlatpār, vārlatār, vārllaşşë.

Kërletëp, kërletën, kërlet, kërletpër, kërletër, kërleşşë.

(olumsuz) Utmastăp, utmastăn, utmast', utmastpăr, utmastăr, utmaşşë.

Larmastăp, larmastăn, larmast', larmastpăr, larmastăr, larmaşşë.

Këvëşmestëp, këvëşmestën, këvëşmest, këvëşmestpër, këvëşmestër, këvëşmeşşë.

Çupmastăp, çupmastăn, çupmast', çupmastpăr, çupmastăr, çupmaşşë.

Vărlamastăp, vărlamastăn, vărlamast', vărlamastpăr, vărlamastăr, vărlamaşşë.

Kërlemestëp, kërlemestën, kërlemest, kërlemestpër, kërlemestër, kërlemeşşë.

7. Alıştırma

Kilçë ıră şurkunne,

Kilçë yaçë aşatsa,

Hëvel savat' tēnçene,

Hël iyhinçen vāratsa.

Tëttēm vārman çērëlet,

Yeşël tumtir tăhănat'

Şeşen hir te yeşëret.

İlemëpe muhtanat'.

Tërlë-tërlë çeçeksen

İră şărşi sarălat',

Pur şërte te kayăksen

Layăh yurri yanărat'.

Şülte, pëlët ayēnçe,

Tări yurri iltēnet,

Şemşe kurāk şiyēnçe

Putek-surăh sikkelet.

Hăy këtëvë patēnçe

Aça şăhliçë kalat',

Hırămë pit vışnipe

Silpi yalnelle păhat'.

sav-	at'+	ø
çërël-	et+	ø
tăhăn-	at'+	ø
yeşër-	et+	ø
muhtan-	at'+	ø
sarâl-	at'+	ø
yanăr-	at'	ø
iltën-	et+	ø
sikkele-	t+	ø
kala-	t'+	ø
păh-	at'+	ø
Fiil	ş.z.	3.t.ş.

8. Alıştırma

Vaska-	ş+	şě		
fiil	şgz	3.ç.ş.		
Şit-	e(y)+	ø-	meş+	şě
fiil	zfe	mkf	şgz olumsuz	3.ç.ş.
Tıt-	a(y)+	ø-	maş+	şě
fiil	zfe	mkf	şgz olumsuz	3.ç.ş.
Şuhal-	aş+	şě		
fiil	şgz	3.ç.ş.		
Çak-	mas-	t'+	ø	
fiil	şgz olumsuz	ş.z.	3.t.ş.	
Yar-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Şăplan-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Tuyăn-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Văran-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Tıtă n-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Humhan-	mas-	t'+	ø	
fiil	şgz olumsuz	ş.z.	3.t.ş.	
Humhan-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Pěl-	mes-	t+	ěn	
fiil	şgz olumsuz	ş.z.	2.t.ş.	
Kıl-	et+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Tavrăn-	at+	pă r		
fiil	şgz	2.ç.ş.		
Kalaş-	at+	ă n		
fiil	şgz	2.t.ş.		
Savăn-	at+	ă n		
fiil	şgz	2.t.ş.		
Vatăl-	at+	pă r		
fiil	şgz.	1.ç.ş.		
Vatăl-	mas-	t+	ăn	

fiil	şgz olumsuz	ş.z.	2.t.ş.	
Kër-	et+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Man-	mas-	t+	ă p	
fiil	şgz olumsuz	ş.z.	1.t.ş.	
Şit-	et+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Tă v-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		
Tultar-	at'+	ø		
fiil	şgz	3.t.ş.		

9. Alıştırma

a)

Kāvak kāvakarçăn ham pulam-i,
 Karlāk şine larsa yurlam-i?
 Sirēn savnă tăvanăr ham pulam-i,
 Sirēn umna târsa yurlam-i?
 Uramărsem vărām, yursem tarăn,
 Yeple işterem-şi utăma?
 Ey tăvan, mēn tăvar?
 Măyăr katsa teş tăvar ta
 İmēr pērle purănar.
 Samanasem yivăr, şulsem şamrək,
 Yeple irtterēm-şi ėmēre?
 Ey, tăvan...

b)

Mavi güvercin kendim olıyım-mı?
 Eşiğe oturup şarkı söyleyim mı?
 Akrabanız kendim olayım mı?
 Karşınızda şarkı söyliyim mı?
 Sokağınız uzun, karlar derin,
 Nasıl adımlarımı atsam?
 Ah akrabam, ne yapsak?
 Fındığı kırıp tane yapalım.
 Asırlarca birlikte yaşıyalım.
 Zaman kötü, yıllarım genç,
 Nasıl geçirsem ömrümü?
 Ah akrabam...

c)

Pul-	ø+	am+	-i
fiil	e.k.	1 t.ş.	Sorma edatı
Yurla-	ø+	m+	-i
fiil	e.k.	1 t.ş.	Sorma edatı
İşter-	ø+	em+	-şi
fiil	e.k.	1 t.ş.	Sorma edatı
Tăv-	ø+	ar+	
fiil	e.k.	1 ç.ş.	
Purăn-	ø+	ar+	
Fiil	e.k.	1 ç.ş.	

İrtter-	ø+	ëm+	-şi
fiil	e.k.	1 t.ş.	Sorma edatı

10. Alıştırma

an hıv, yar, tar, pır, muhtan.

11. Alıştırma

İne, surāh, kukamay, yultaş, atte, pulā, pulāşā, mulkaç, upa, tērēşē, aça, yumahşā, şın, etem, sutāşā.

12. Alıştırma

- Ku **mēn?** (Bu ne?)
- Ku kēneke (sētel, pukan, çüreçe) – Bu kitap (masa, sandalye, pencere)
- Ku **mēn?** (Bu kim?)
- Ku laşa, (ēne, vākār, avtan) – Bu at (inek, öküz, horoz)
- Ku **kam?** (Bu kim?)
- Ku yultaş, (atte, anne, yāmāk) – Bu arkadaş (baba, anne, kız kardeş)
- Payan **mēn** kun? (Bugün günlerden ne?)
- Payan tuntikun. (Bugün pazartesi)

- Ku **mēn?** (Bu ne?)
- Ku hvatter. (Bu daire)
- Hvatterte **mēn** pur ? (Dairede ne var?)
- Hvatterte vişşē pülēm, kuhnya pur. (Dairede üç bölüm, mutfak var)
- Pülēmre mēn pur? (Odada ne var?)
- Pülēmre şkap, pukan, şıru sētelē, kēneke şülēkē, kravat', divan, televizor, telefon pur. (Odada dolap, sandalye, yazı masası, kitaplık, yatak, çekyat, televizyon, telefon var.)
- Kravat' şınçe **mēn** pur? (Yatak üstünde ne var?)
- Kravat' şınçe mamāk matras, tasa prostın', āşā utiyal, şemşe minter pur. (Yatak üstünde pamuk döşek, temiz çarşaf, sıcak yorgan, yumuşak yastık var.)
- Kuhn'āra **mēn** pur? (Mutfakta ne var?)
- Kuhn'āra sētel, pukan, savāt-sapa, turilkke, stakan, apat kaşākē, çey kaşākē, çeynik, gaz pliti pur. (Mutfakta masa, sandalye, kap-kaşık, tabak, bardak, yemek kaşığı, tatlı kaşığı, çaydanlık, gaz ocağı var.)

13. Alıştırma

Kayāksem, vārmansem, hirsem, tusempe, puşhirsen, açisem, pāhāntarakansem, vēsem, tusençen, vēsen tēkēsene, hıparşisem, pulāşakansem, vārmansempe hirsen, pahçasempe sadsene, uprakansem, tusēssem, sāvāsempe yurāsem, yumahsem, kamsem.

14. Alıştırma

a)

Kamān kēneke şuk? Petērēn kēneke şuk.	Kimin kitabı yok? Petēr'in kitabı yok.
Ku kēneke kamān ? Ku kēneke appan.	Bu kitap kimin? Bu kitap ablanın.
Ku hüre mēnēn ? Ku hüre mulkaçān.	Bu kuyruk kimin? Bu kuyruk tavşanın.
Vāl maşina kamān ? Vāl maşina atten.	O araba kimin? O araba babanın.
Ku aça kamsen ? Ku aça İvanovsen.	Bu çocuk kimlerin? Bu çocuk İvanovların.
Ku kēnekesem kamsen ? Ku kēnekesem studentsen.	Bu kitaplar kimlerin? Bu kitaplar öğrencilerin.
Aça kamān kēnekine şırat'? Aça hāyēn kēnekine şırat'.	Çocuk kimin kitabını arıyor? Çocuk kendinin kitabını arıyor.
Kamsen sıvlāhē naçar? Kürşē açisen sıvlāhē naçar.	Kimlerin sağlığı kötü? Komşu çocuklarının sağlığı kötü.

b) aç(a)+i+sen, mulkaç+ān, Petēr+ēn, atte+n, student+sen, hāy+ēn, İvanov+sen, appa+n.

15. Alıştırma

Uçitel+ēn kēneki. Aça+sen şāmhi. Kürşē+n pahçi. Kērv+ēn şuhāşē. Çeçek+in şāşē. Şırāv+ān huşi. Polina+nān hērē. Vova+nān maşini.

16. Alıştırma

a)

Otpuskra āšta kayatān? Otpuskra tinēse kayatāp.	Senelik izninde nereye gidiyorsun? Senelik iznimde denize gidiyorum.
Ku kēnekene kama paratān? Ku kēnekene appana paratāp.	Bu kitabı kime veriyorsun? Bu kitabı ablaya veriyorum.
Açasem āšta kayrēş? Açasem vārmana kayrēş.	Çocuklar nereye gittiler? Çocuklar ormana gittiler.
Uramra kama kurtān? Uramra yultaşa kurtām.	Sokakta kimi gördün? Sokakta arkadaşını gördüm.
Åšta kayatān? Kile kayatāp.	Nereye gidiyorsun? Eve gidiyorum.

b) vārman+a, kil+e, yultaş+a, tinēs+e, appa+(n)a.

17. Alıştırma

Şkul+a kaymastāp. Adem saltak+a kayat'. Uçitel'+e pulāşatāp. Turti+(n)e kayat'. Turti+(n)e yuratat'. İş+e kayrēş.

18. Alıştırma

a)

Esē āšta şuralnā? Epē Çavaş Yenre şuralnā .	Sen nerede doğdun? Ben Çuvaşistan'da doğdum.
Vāl āšta purānat'? Vāl hulara purānat'.	O nerede yaşıyor? O şehirde yaşıyor.
Man kēneke kamra ? San kēneke Saşāra.	Benim kitabım kimde? Senin kitabın Saşā 'da.
Purnāş tītāmē mēnre ? Purnāş tītāmē şem'ere.	Toplunun temeli nedir? Toplunun temeli ailedir.
Anne āšta ? Anne kilte.	Anne nerede? Anne evde.
Ku stat'ya āšta piçetlennē? Ku stat'ya haşatra piçetlennē.	Bu makale nerede yayınlanmış? Bu makale gazetede yayınlanmış.

b) şem'ye+re, haşat+ra, kil+te, hula+ra, Saşā+ra, Çavaş Yen+re.

19. Alıştırma

Hula+ra purānat'. Ayşe kil+te mar. Haşat+sen+çe şırnā. Turtsi+re şuralnā. Puşā vāhāt+ra. Yal+ta şumār şunā.

20. Alıştırma

a)

Aça kamran hārat'? Aça tuhtārtan hārat'.	Çocuk kimden korkuyor? Çocuk doktordan korkuyor.
Esē mēnren hāratān? Epē yitāran hāratāp.	Sen neden korkuyorsun? Ben köpekten korkuyorum.
Āştan kiltēn? Čāvaş Yenren kiltēm.	Nereden geldin? Čuvaşistan'dan geldim.
Studentsem āştan kilçēş? Studentsem Turtsiren kilçēş.	Öğrenciler nereden geldiler? Öğrenciler Türkiye'den geldiler.
Aça kamran pulāşu ıytrē? Aça uçitel'ten pulāşu ıytrē.	Çocuk kimden yardım istedi? Çocuk öğretmenden yardım istedi.

b) Čāvaş Yen+ren, uçitel'+ten, Turtsi+ren, tuhtār+tan, yitā+ran.

21. Alıştırma

Yal+tan kilçēş. Hāma+ran tunā. Muskav+ran tuhnā. Kam+ran hāratān? Sirēn+ten pulāşu ıyat'. Turtsi+ren ilse kiltēmēr.

22. Alıştırma

a)

Aça kampa larat'? Aça appapa larat'.	Çocuk kiminle oturuyor? Çocuk abla ile oturuyor.
Şākāra mēnpe kasaşşē? Şākāra šēşēpe kasaşşē.	Ekmeği ne ile kesiyorlar? Ekmeği bıçak ile kesiyorlar.
Mēnpe kayrē? Maşināpa kayrē.	Ne ile gitti? Araba ile gitti.
Uçitel' mēnpe şırat'? Uçitel' melpa şırat'.	Öğretmen ne ile yazıyor? Öğretmen tebeşir ile yazıyor.
Esi kampa yultaş? Epi Lenāpa yultaş.	Sen kimle arkadaşsın? Ben Lena ile arkadaşım.
Hēraça mēnpe vılat'? Aça pukanepe vılat'.	Kız çocuğu ne ile oynuyor? Çocuk bez bebek ile oynuyor.
Atte kampa kalaşat'? Atte annepe kalaşat'.	Baba kiminle konuşuyor? Baba, anne ile konuşuyor

b) Mel+pa, anne+pe, pukane+pe, maşinā+pa, šēşē+pe, appa+pa, Lenā+pa.

23. Alıştırma

Atāl+pa Ural huşşi. Kam+pa purānatān? Kuşak+pa yitā. Avtobus+pa kiltēm. Uçitel'+pe pallaşrāmār. Ručkā+pa şıratpēr.

24. Alıştırma

a)

Vāl kamsā r kilçē? Vā l Saşā sā r kilçē.	O kimsiz geldi? O Saşā 'sız geldi.
Vāl urama mēnsēr tuhrē? Vāl urama šēlēksēr tuhrē.	O dışarıya ne olmadan çıktı? O dışarıya şapkasız çıktı.
Tuy kamsā r puşlanmast'? Tuy herpe kaçčāsār puşlanmast'.	Düğün kimsiz başlanmaz? Düğün gelin ile damatsız başlanmaz.
Esē sētpē çey eşetēn-i? Epē sētsēr çey eşetēp.	Sen sütlü çay içiyor musun? Ben sütsüz çay içiyorum.
Apat mēnle pulnā? Apat pērtak tāvarsār pulnā.	Yemek nasıl olmuş? Yemek biraz tuzsuz olmuş.
Esē āšta eşletēn? Epē hālē eşsēr.	Sen nerede çalışıyorsun? Ben şuan işsizim.

b) Kaççê+sâr, tâvar+sâr, eş+sêr, şêlêk+sêr, sêt+sêr, Saşâ+sâr.

25. Alıştırma

Sêt+sêr kofe. Îş+sêr şın. Tâvar+sâr şürpe. Şem'ye+sêr yulnâ. Ukşa+sâr kilnê. Kayâk+sâr vârman. Yultaş+sâr. Vây+sâr yulnâ.

26. Alıştırma

a)

Hâlâh mênşên kêreşet'? Hâlâh mirşên kêreşet'.	Halk ne için savaşı? Halk barış için savaşı.
Kamşân sasâlatân? Prezidents şân sasâlatâp.	Kim için oy veriyorsun? Cumhurbaşkanı için oy veriyorum.
Kamşân eşletên? Aça semşên eşletêp.	Kim için çalışıyorsun? Çocuklar için çalışıyorum.
Mênşên târâşatân? Sıvlâh şân târâşatâp.	Ne için gayret ediyorsun? Sağlık için gayret ediyorum.

b) Aça+sem+şên, sıvlâh+şân, mir+şên, prezident+şên.

27. Alıştırma

San+şân. Îrtne şul+şân huyhârat'. Aç(a)+u+şân şirêp pul. Mên+şên huyhâratân? Vova+şân pâşârhanatâp.

28. Alıştırma

TÂVAN ŞÊR ŞIV ŞIRLÎ

Şiçe tinêş leş yençi şêr-şivra pêr Huraş yatlä şın yivâr çirlenê tet. Unân yunê şêrse hurala puşlanâ. Yunê päsâlnâşemên Huraş usallansa pınâ. Şinsene yältah kuraymi pulnâ. Yivâş-çeçeke te kayâk-kêşeke te yuratman.

Huraş vara asamşâ patne kaynâ.

- Mênle sıvalmalla-şi man şav usal çirtên? - tese ıytat' tet.
 - Esê âştisem pulatân? Kam? - tese tēpçerê tet asamşâ unran.
 - Epê kürşê şêr-şivranççê, - terê tet Huraş. - Temişe şul kayalla pîrên şêrşivra vâşşâ tuhrê... Şinsene pitê numay vêlerçêş. Epê hama vêleresren hârsa kunta tarsi kiltēm, - kalasa paçê tet Huraş.

- Apla san hu şuralnâ şêr-şiva kaysa unti vârman uşlankinçe pêr ıvâş hêrlê şirla puştarsa şimelle. Vara sıvalân, - terê tet asamşâ.

- Ançah mana unta urâh ura yarsa pustarmaşşê şav, - terê tet Huraş.

- Şapla pul' şav... Esê Tâvan şêr-şiva yivâr vâhâtra pârahsa hâvarnâ, - terê tet asamşâ.

Epê (1.t.ş.zamiri), man (1.t.ş. zamiri, ilgi hâli eki almış), mana (1.t.ş. yönelme/belirtme hali eki almış), esê (2.t.ş. zamiri), san (2.t.ş. zamiri ilgi hâli eki almış), pîrên (1.ç.ş.zamiri, ilgi hâli eki almış), hu - dönüşlülük zamiri (teklik), hama - dönüşlülük zamiri, yönelme/belirtme hâli eki almış, leş (işaret zamiri, teklik), şav (işaret zamiri, teklik), unran (3.t.ş.zamiri, ayrılma hâli eki almış), unta (3.t.ş. bulunma hâli eki almış), kam (soru zamiri, teklik), mên (soru zamiri, teklik).

29. Alıştırma

Akıllı, güzel / harika / olağanüstü, meşhur / gözle görülür, alçak gönüllü, sakın / sessiz, sağlam / çetin, çalışkan, sağlam / sert, neşeli, tevecühkâr / samimi, iyi, sakın / sessiz / zararsız, iyi / güçlü /

sağlıklı, özenli / titiz, yetenekli / aktif, cesur / yürekli, güzel / yakışıklı, güzel / yakışıklı/iyi, güvenilir, temiz / derli toplu / saygıdeğer, iyi / hoş / ahlaklı, saf / aptal, şımarık / kaprisli, eringen / üşengeç, tembel / uyuşuk, tembel / uyuşuk, kötü kalpli, ahmak, tembel / aylak / haylaz, hırçın / sert / kızgın, korkak, kurnaz, işe yaramaz / insafsız / yüzsüz.

30. Alıştırma

Äslä şın, şamrāk hēr, pēček aça, pısék yıvāš, tārā şıv, şamrāk vērenteken, šēnē škul, ilemlē yal, tirpeylē uram, sarā çeçek, yāvaş yultaş, hērlē ulma, savānāşlā şıru.

31. Alıştırma

Simēsreh, sarārah, şurārah, hurarah, kēskereh, āslārah, sukkārtarah, pısākrah, şavrakarah, samārtarah, vāylārah, vāysārtarah, tēslēreh, tērlēreh, üsērtarah, sahalrah / sahaltarah, numayrah / numaytarah, şāmālah / şāmāltarah, tarānrah / tarāntarah, puyanrah / puyantarah.

32. Alıştırma

ŞĀKĀR

Halāh mēn avaltanah şākāra hisepleme vērennē. Şākāra hiseplessi – çi maltan hālāh çerine şırānnā tasa ta parhatarlā sakkun. Ėmērtēn kileken yālasempe yērkesem, vattisen sāmāhēsem – purte şav tasa sakkuna şirēpleteşşē. Hālāh ānlavēnçe şākār purinçen te şülēreh, purinçen te malarah tānā, purinçen te aslārah pulnā.

Tāvar - şākārān çi şıvāh yultaşē. Çi hiseplē hānana hālāh şākār tāvarpa kētse ilet.

Tupa tāvas pulsān ta çāvaş şınni şākār tatākē şırtsa tupa tunā. Kuntan şirēpreh te şaņçāklārah tupa unşān urāh pulman.

Epir, eş şınni ıvāl-hērēsem, hura şākār şise üsnē. Hura şākār şiyeken nişta ta hur pulman. Epir te hur pulmāpār, umri şākār tatākēnçen tatālmāpār.

Niteleme sıfatları: tasa, parhatarlā, urāh, hura.

Üstünlük derecesi: şülēreh, malarah, aslārah, şirēpreh, şaņçāklārah.

En üstünlük derecesi: çi hiseplē, çi şıvāh.

İşaret sıfatları: şav.

33. Alıştırma

Şūtalākra vun ikē uyāh. Şūtalākra allā ikē erne. Uyāhra tāvatā erne. Ernere şiçē kun. Talākra şirēm tāvatā sehet. Sehetre utmāl minut. Hura şākār vunnā tenkē. Tetrad' şirēm tenkē. Epē şirēm şulta. Manān şāllām pur. Vāl vunnā şulta.

34. Alıştırma

Tāhhār-tāhhārmēş, şiççē-şiççēmēş, vişşē-vişşēmēş, vunnā-vunnāmēş, vun ikkē-vun ikkēmēş, vun sakkār-vun sakkārmēş, şirēm-şirēmēmēş, şirēm tāhhār-şirēm tāhhārmēş, vutār-vutārmēş, hērēh pillēk-hērēh pillēkmēş, allā ulttā-allā ulttāmēş, sakārvunnā-sakārvunnāmēş, şēr-şērmēş.

35. Alıştırma

Manān şāllām Jenya yatlā. Vāl pitē layāh aça. Vāl vun ikkēre. **Şiççēmēş** klasra vērenet. Numay pulmast' vāl Muskava olimpiadāna kaysa kilçē. Jenya unta **vişşēmēş** virān yışānnā. Āna haklā pānesem panā. Epir şāllāmpa pitē muhtanatpār.

36. Alıştırma

Bizim aile

Bizim aile küçük değil. Ailede baba, anne, erkek kardeşim ve ben varım. Biz dört kişiyiz. Benim babamın adı Georgiy. O fabrikada çalışıyor. O elli beş yaşında. Benim annemin adı Polina. O postanede çalışıyor. O elli bir yaşında. Benim erkek kardeşimin adı Vova. O okulda okuyor.

Benim adım Kolya. Soyadım İvanov. Ben Çeboksarı şehrinde yaşıyorum. Ben on bir yaşındayım. Okulda okuyorum.

37. Alıştırma

Sebep zarfları; yuri, kălăhah, ma.

Zaman zarfları; yalan, kayran, ças, târuk, ançah, përtte.

Yer-yön zarfları; lere, yëri-tavra, ayalla.

Karşılaştırma zarfları; pitë, përtak.

Soru zarfları; mënşën, eşta.

38. Alıştırma

ÇUVAŞ CUMHURİYETİ

- Çuvaş Cumhuriyeti nerede bulunmaktadır?
- Çuvaş Cumhuriyeti İdil bölgesinde bulunmakta.
- Orada doğan ünlü isimler kimdir?
- Orada astronot A.G.Nikolayev, iç savaş kahramanı V.İ.Çapayev vs. dünyaya gelmiştir.
- Çuvaş Cumhuriyetinde hangi halk yaşamaktadır?
- Çuvaş Cumhuriyetinde çoğunlukla Çuvaşlar. Onların dışında Ruslar, Tatarlar, Çeremişler vs. yaşamaktadır.
- Onlar bir biriyle huzur içinde yaşıyorlar mı?
- Onlar bir biriyle huzur içinde yaşıyorlar.
- Çuvaş Cumhuriyetinin gelişmesi için siz ne yapmalısınız?
- Bizler iyi okumalıyız, memlekete faydalı insanlar olmalıyız.

39. Alıştırma

Kuş gibi şarkı söylüyor. Ormanın içinden gittik. Bizim ev arkasında ırmak var. Masadan herkes çıktı. Dışarda bele kadar kar var. Babam kız kardeşim için bez bebek satın aldı. Senden başka beni kim yardım eder ki? O onu bir senedir görmemiş. Çocukken birçok şeyin hayalini kuruyorduk. Kitabı masa üstüne bırak.

Ek 2: SÖZLÜK

A

авал : evvel
 авалтанах : evvelde
 автан : horoz
 ай : alt
 айван : saf / aptal
 акă : işte
 анчах : fakat
 апла : böyle
 аппа : abla
 аптăра- : şaşır-
 аран : zorlukla / güçlүkle
 аса ил- : hatırla-
 асамат кёперё : gök kuşağı
 асамşă : büyücü
 аслă : büyük
 атă : bot
 атте : baba
 Атăл : İdil
 ахлат- : inle-
 ача : çocuk
 ачалăх : çocukluk
 ачаш : şımarık / kaprisli
 аялла : aşağıya
 аялта : aşağıda

Ă

ăслă : akıllı
 ăста : neredede / nereye
 ăстан : nereden
 ăшти : neredeki

ăстан : nereden

ăш : iç

ăшăт- : ısıt-

B

валли : için
 вара : sonra / sonradan
 варă : orta
 васка- : acele et-
 ватăл- : yaşlan-
 вăйлă : güçlü
 вăйсăр : güçsüz
 вăкăр : öküz
 вăран- : uyan-
 вăрат- : uyandır-
 вăрăм : uzun
 вăрла- : hırsızlık yap-
 вăрçă : savaş
 вăрттăнлăх : gizlilik
 вёрен- : öğren- / oku-
 вёрентекен : öğretmen
 вёсем : onlar
 вёç- : uç-
 витёр : içinden
 вула- : oku-
 выля- : оупа-
 вырăн : yer
 вырăс : Rus
 вырнаç- : yerleş-
 вырт- : yat-
 выçă : aç

Г

газ плити : gaz ocağı

герой : kahraman

граждан : vatandaş

Д

диван : çekyat

Е

е : ya da / veya

е ... е : te / te , ya / ya

ей : hey

енчен : eğer / olduğu taktirde

епле : nasıl

ерипен : ağır ağır

ехер : eğer

ешёр- : yeşer-

Ё

ёлёк : evvel

ёмёр : ömür

ёне : inek

ёнер : dün

ёç : iş

ёç- : iç-

ёçле- : çalış- / uğraş-

ёччен : çalışkan

И

ил- : al-

илем : güzellik

илемлө : güzel

иртнө : geçmiş

ирттер- : geçir-

иштер- : yüzdür-

Й

йăваш : sessiz

йăлт / йăлтах : büsbütün / tümünden

йăмăк : kız kardeş

йăтса кёр- : taşıyarak gir-

йёр- : ağla-

йёри-тавра : etrafta

йывăр : zor / ağır

йывăç : ağaç

йытă : köpek

йышăн- : yer, sıra tut-

К

кай- : git-

кайран : sonra

кайăк : kuş

кала- : konuş- / söyle-

калаç- : söyle- / sohbet et-

кан- : dinlen-

капла : şöyle

карлăк : korkuluk parmaklıkları

касмонавт : astronot

каçăрăл- : göğsünü öne çıkar-, başı

аркаya at-

кашăк : kaşık

кашни : her

кат- : küçük parça kır-

каҳал : tembel

кăвак : mavi

кăвакарчăн : güvercin

кăлăхах : boşuna

кăмăллă : yürekten / samimi

кăçал : bu yıl

кёр- : gir-

кѣвѣс- : kıskan-
 кѣнеке : kitap
 кѣр- : gir-
 кѣрле- : gürültü yap-
 кѣске : kısa
 кѣтѣ : sürü
 кăлăхах : boşuna / boş yere
 кăшт : biraz
 кил- : gel-
 костюм : takım elbise
 кравать : yatak
 ку : bu
 кукамай : anneanne
 куллен : her gün
 кунашкал : böyle
 кунта : buraya
 кунтан : buradan
 кур- : gör-
 кусем : bunlar
 курăк : ot
 кухня : mutfak
 кўр- : götür- / taşı-

Л

лайăх : iyi
 лар- : otur-
 лăпкă : sakın
 лере : orada
 лерен : oradan
 леш / лешĕ : o / diğeri
 лешсем : diğerleri

М

ма : neden / niçin

мала : ileri
 малтан : önce / önceden
 мамăк : pamuk
 ман- : unut-
 мана : bana / beni
 матрас : döşek
 маттур : iyi / güçlü
 майăр : findık
 мăкшă : Çeremiş
 мĕн : ne
 мĕнле : nasıl
 мĕншĕн : neden
 мĕншĕн тесен : çünkü
 мĕн чухлĕ : ne kadar
 минтер : yastık
 минут : dakika
 миçe . kaç
 миçемĕш : kaçıncı
 мулкач : tavşan
 мухтан- : övün-

Н

наян . tembel
 ни ... ни : ne ... ne
 ништа : hiç bir yerde
 ништан : hiç bir yerden
 ништа та : hiçbir yerde
 нумай : çok
 нумайăшĕ : çoğu

О

олимпиада : bilgi yarışması

П

пайтах : dürüstçe / epeyce

паллаш- : tanış-
 паллә : belirgin / tanınmış
 пар- : ver-
 парне : hediye
 пархатарлә : minnettar
 паçär : biraz önce
 патвар : çetin
 патне : yanına
 пахча : bahçe
 пачах : hepten / tümünden
 паян : bugün
 пәртак : az
 пәх- : bak-
 пәхәнтаракан : boyun eğdiren
 пәшәлтат- : fısılda-
 пек : gibi
 пер- : ateş et-
 пәл- : bil-
 пәләт : bulut
 пәлтәр : geçen yıl
 пәр : bir / biri
 пәрерән : birer birer
 пәрле : beraber
 пәртте : hiç
 пәт- : bit-
 пәтәм : tüm
 пирән : bizim
 пит / питә : çok
 пичетлен- : yayınlan-
 пичче : ağabey
 простынь : çarşaf
 пукан : sandalye
 пукане : bez bebek

пул- : ol-
 пула : sayesinde
 пулас : gelecek
 пулә : balık
 пуләçä : balıkçı
 пуләшакан : yardım eden
 пуләшу : yardım
 пулин те : olsa da / ona rağmen
 пулса ирт- : olup bit-
 пулсан : eğer
 пуль / пулө : ihtimal / belki
 пур : var
 пурән- : yaşa-
 пуç : baş
 пуçла- : başla-
 пуçне : hariç / dışında
 пушмак : bot
 пушшех : özellikle / daha çok
 пушхир : bozkır
 пуян : zengin
 пуләм : oda
 пысак : büyük
 пыр- : var- / ulaş-

Р

республика : cumhuriyet

С

сав- : sev-
 савәнәç : sevinç
 савәнәçлә : neşeli
 савән- : sevin-
 савәт-сапа : kap kacak
 савнә : sevgili / en sevilen

сад : bahçe
 салат- : dağıt-
 самай : baya
 самана : zaman / vakit
 самант : an
 самър : şişman
 сан : senin
 сарă : sarı
 сарăл- : genişle- / yayıl-
 сасартăк : aniden
 сахал : az
 сăвă : şiir
 сăмахран : mesela / örneğim
 сăпайлă : alçak gönüllü
 сăрă : erkek arı / gri
 сехет : saat
 сиккелен- : yerinden oyna-
 симĕс : yeşil
 сирĕн : sizin
 стакан : bardak
 статья : makale
 студент : öğrenci
 суккăр : kör
 сурăх : koyun
 сутăçă : satıcı
 сў- : soy-
 сывлăш : hava / nefes
Ç
 çав / çавă : bu / şu / öteki
 çаврака : yuvarlak
 çавсем : şunlar
 çак : bu

çаксем : bunlar
 çамрăк : genç
 çанталăк : hava
 çапла : şöyle / böyle
 çăв- : yağ-
 çăкăр : ekmek
 çăмăл : hafif
 çăмăллăн : hafifçe / şeklen
 çемçe : yumuşak
 çĕнĕ : yeni
 çĕр : yer, yüz (sayı)
 çĕрле : gece
 çĕршыв : vatan / ülke
 çĕçĕ : bıçak
 чи : üst
 чи- : ye-
 чийĕнче : üstünde
 чине : üstüne
 чинче : üstünde
 чирĕп : sağlam / sert
 чит- : var-
 читĕн- : yetiş-
 чичĕ : yedi
 чу : yaz
 чу- : yağ-
 чул : yol / yıl
 чулла : yaz / yazın
 чуллен : her yıl
 чулталăк : bütün yıl
 чумăр : yağmur
 чунат : kanat
 чуркунне : ilk bahar

җутат- : aydınlat-
 җутă : aydın / açık
 җухал- : kaybol-
 җўлě : yüksek
 җўлте : yukarıda
 җывăр- : ууу-
 җывăх : yakın
 җын : insan
 җыр- : yaz-
 җырт- : ısır-
 җыру : mektup
 җыру сөтелě : yazı masası
Т
 та / те : da / de / ve
 тарăн : derin
 таврăн- : dön-
 талăк : yirmi dört saat
 тар- : kaç-
 таса : temiz
 таҗти : belirsiz bir yerdeki
 тата : ve
 татах : bir de / bundan başka
 татăк : parça
 тахҗан : her hangi bir zaman
 тăван : akraba
 тăр- : dur-
 тăрăх : uzunluk / yan
 тăрăш- : gayret et-
 тăрук : ansızın / birden bire
 тăхăн- : giyin-
 те- : de-
 телевизор : televizyon

телефон : telefon
 темěн чухлě : bir çok sayıda
 темиҗе : bir süre / ne kadar
 темме : ne sebeple / niye
 тем тěрлě : җеҗит җеҗит
 тесе : diye
 тетрадь : defter
 тěк : tüy
 тěнче : dünya
 тěрě : işleme
 тěрěҗě : işlemeci
 тěрлě : җеҗitli
 тěрлě-тěрлě : җеҗит җеҗит
 тěслě : renkli
 тěш : tohum / tahıl
 тирпейлě : düzenli / titiz
 ту : dağ
 ту- : уар-
 туйăн- : san- / görün-
 тултар- : doldur-
 тумтир : kıyafet
 тупа ту : dua et-
 турилкке : tabak
 тус : dost
 тутар : Tatar
 тух- : җık-
 тухтăр : doktor
 тыт- : tut-
У
 уйăх : ay
 улма : elma
 ум : önünde / karşısında

умри : öndeki
 унран : ondan
 унта : orada
 унтан : oradan / sonra
 унти : oradaki
 упа : ауу
 упражан : koruyan
 урам : sokak
 урăх : başka
 урăхла каласан : yani / diğer bir ifadeyle
 урок : ders
 усал : kötü kalpli
 усăллă : faydalı
 ут- : yürü-
 утăм : adım
 утиял : yorgan
 ухмах : aptal
 учитель : öğretmen
 ушкăнĕпех : toptan
 уярт- : aç-
Ў
 ўркенчĕк : tembel / haylaz
 ўс- : büyü- / geliş-
 ўсĕр : sarhoş
Х
 хак : fiyat
 хаклă : değerli / pahalı
 халь : şimdi
 хам : kendim
 хама : kendime / kendimi
 хамăр : kendimiz

харăс : hep birlikte
 хастар / хастарлă : yetenekli / aktif
 хаçат : gazete
 хачă : makas
 хашка- : hızlı nefes al-
 хаяр : hırçın
 хăв : kendin
 хăвăр : kendiniz
 хăвăрт : hızlı / çevik
 хăй : kendisi
 хăйсем : kendileri
 хăпар- : kalkın- / çık-
 хăрушă : korkunç
 хăра- : kork-
 хăравçă : korkak
 хăçанçхи : ne zamanki
 хăш : hangi
 хăшпĕр : bazı
 хăюллă : cesur
 хĕвел : güneş
 хĕл : kış
 хĕлле : kış / kışın
 хĕр : kız
 хĕрача : kız çocuğu
 хĕрлĕ : kırmızı
 хĕрел- : kızar-
 хĕрри : kıyısı
 хваттер : daire
 хир : kır
 хисеплĕ : saygın
 хитре : güzel
 хумхан- : dalgalan- / heyecanlan-

ху : kendin

хуллен : yavaşça

хур : kaz

хур- : koy-

хура : siyah

хуть : ne olursa olsun

хушшинчен : arasından / ortasından

хыв- : çıkar-

хыпарчи : habercisi

хырăм : karın

хыçёнче : arkasında

хыçёнчен : arkasından

Ч

чак- : geri git- / azal-

час : çabuk / çok geçmeden

Чăваш : Çuvaş

чăвашла : Çuvaşça

Чăваш Ен : Çuvaşistan

чăн : en

чее : kurnaz

чейник : çaydanlık

чечек : çiçek

чёрёл- : canlan-

чён- : çağır-

чи : en

чипер : güzel

чирле- : hastalan-

чунсăр : kalpsiz

чуп- : koş-

чух : zaman / süre

чўрече : pencere

чылай : fazla

чыслă : temiz / namuslu

Ш

шăллăм : küçük erkek kardeş

шанчăклă : güvenilir

шăплан- : sus-

шăр- : işe-

шăхлич : ılık

шкап : dolap

шкул : okul

шурă : beyaz

шутла- : düşün-

шухăшла- : düşün-

шыв : su

Ы

ывăл : oğlan

ылтăн : altın

ырă : iyi / iyi kalpli

ытла : fazla

ытти : diğer / kalanı

Э

эрне : hafta

Ю

юлташ : arkadaş

юлхав : tembel

юмах : masal

юр : kar

юрă : şarkı

юри : kasten

юрла- : şarkı söyle-

этем : adam

юх- : ak-

Я

ял : köy

ялан : her zaman

яһәр- : çınla- / öt-

яр- : gönder-

ятарласа : özel olarak

яхән : yakın

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Albina KIRAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Çuvaşistan - 1978
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	H.A.Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Rusça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Konferans a. “Çuvaş Edebiyatı”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 21.04.2010. Söyleşi a. “Çuvaş Özerk Cumhuriyeti”, Atatürk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Erzurum 14 Mayıs 2010. Panel a. Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalar, “Kazakistan’da Nevruz”, Atatürk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Erzurum 21 Mart 2010. b. Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalar, “Çuvaşistan’da Nevruz”, Atatürk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Erzurum 21 Mart 2011.
	MAKALELER (Hakemli Dergi) a. ""Bakıtsız Jamal" romanında Kazak Halk Kültürü", Türkoloji Üzerinde Araştırmalar, Afyonkarahisar 2012, ss. 49-57. ÇEVİRİLER a. "Çuvaş Mitolojisi", Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Ankara 2012, ss.131-160.
Görev aldığı uluslararası konferanslar	a. 1. Avrasya İpek Yolu Üniversiteleri Toplantısı (ESRUC), 28-31 Mayıs 2010, ERZURUM, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ. b. 2. Avrasya İpek Yolu Üniversiteleri Toplantısı

	(ESRUC), 3 – 6 Haziran 2011, ERZURUM, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ. c. Uluslararası Veteriner Fakülteleri Dekanlar Toplantısı, 10 – 12 Haziran , ERZURUM, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğrencileri için “Rusça 1”, “Rusça 2” ders kitabı, Mayramgül DIYKANBAYEVA, Albina KIRAN, Esra YAVUZ tarafından hazırlanmış, FENOMEN yayınevi tarafından Erzurum 2011-de basılmıştır.
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
İletişim	
E-Posta adresi	albinakiran@gmail.com
Tel.	(0442) 231 20 45 (iş)